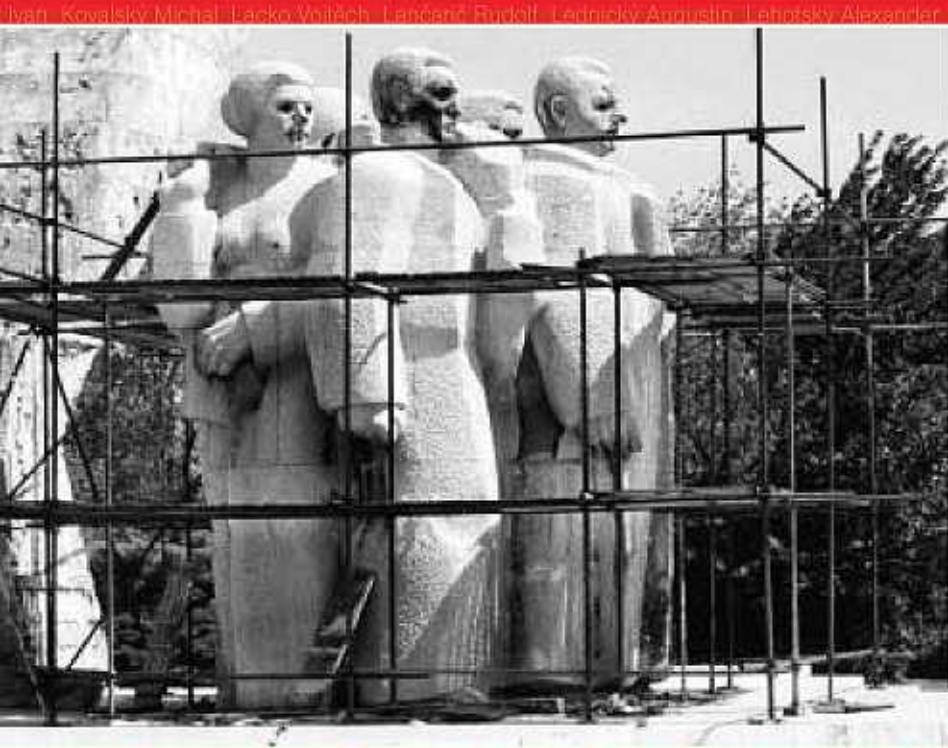

Paměť národa

nacizmus a komunizmus vo svojej epoche

Vydáva Ústav pamäti národa

október) 2004

„Ostrá zbraň“ ŠtB

„Můžou přijít, jsme hotovi...“

Tragická smrt Ing. Přemysla Coufala

Foto na obálke:
Demontáž súsošia
Klementa Gottwalda
v Bratislave 27. júla 1990.
V novembri 1989
ho študenti pomalovali
červenou farbou,
ktorá symbolizovala krvavé
praktiky komunistickej éry.
Autor: Magda Borodáčová,
TASR

Na obálke sú uvedené
mená popravených osôb
v období komunistického
režimu

Pamäť národa
október 2004

Redakčná rada:
PhDr. Pavel Žáček, PhD.,
predseda
Mgr. Patrik Košícký, tajomník
Mgr. Ladislav Bukovszky
Mgr. Ivica Bumová, PhD.
Mgr. Michal Dzurjanin
Mgr. Lenka Lubušská

Eva Ferenčíková, asistentka

Adresa:
Ústav pamäti národa
Košícká 52
P.O.BOX 87
820 05 BRATISLAVA
e-mail: redakcia@upn.gov.sk
Tel.: +421/2/502 30 375

Preklady do angličtiny:
Mgr. Peter Matijek

Jazyková úprava:
Mgr. Adriana Čeklovská

© Ústav pamäti národa
Sadzba a grafická úprava:
vydavateľstvo DON BOSCO
Tlač:
ISBN 80-969231-4-5

Slovo na úvod

Ing. Ján Langoš (1946),
predseda Správnej rady
Ústavu pamäti národa

Vo voľbách roku 1992 bola v našej krajine urobená „hrubá čiara za komunistickou minulosťou“. Až nasledujúce roky ukázali, že „vyrovnanie sa s komunistickou minulosťou“ je potrebné a bude na prospech slobody a stability Slovenskej republiky.

Národná rada Slovenskej republiky vytvorila pre to politické a právne podmienky. Preambula zákona č. 553/2002 Z. z. o pamäti národa hovorí, že „ten, kto nepozná svoju minulosť, je odsúdený ju opakovať, že žiadne protiprávne konanie štátu proti občanom nemôže byť chránené tajomstvom ani nemôže byť zabudnuté a že obdobie rokov 1939 – 1989 bolo v živote nášho národa dobou neslobody“.

Bol založený Ústav pamäti národa, ktorý vo svojich depozitoch sústreďuje dokumenty o činnosti bezpečnostných orgánov štátu z doby neslobody a „vykonáva úplné a nestranné hodnotenie doby neslobody, analyzuje príčiny a spôsoby straty slobody, prejavy fašistického a komunistického režimu a ich ideológií a účasť domácich a zahraničných osôb na nich“.

Pre pokoj, navrátenie viery v spravodlivosť a loajalitu občanov republiky voči štátu je potrebné, tak ako ukazujú aj skúsenosti v Spolkovej republike Nemecko, trestnoprávne vyrovnanie sa so štátom komunistickej strany. Známe sú síce mená desaťtisíc obetí komunistického režimu, ale nie mená vinníkov. Doteraz bol na Slovensku odsúdený len jeden z exponentov komunistického režimu, a to na podmienenú stratu slobody. Ústav pamäti národa „systematicky zhromažďuje a odborne a dokumentačne spracováva všetky druhy informácií, dokladov a dokumentov vzťahujúcich sa na dobu neslobody“ a pripravuje podnety na trestné stíhanie nacistických a komunistických zločinov, na trestné stíhanie zločinov proti ľudskosti, ktoré sú nepremlčateľné.

Vyrovnanie sa s komunistickou minulosťou nie je len našou potrebou alebo len potrebou postkomunistických krajín. Ľudia na Západe žili od druhej svetovej vojny v slobode a práve, náš život v neslobode vnímali spoza „železnej opony“ a naše skúsenosti so zločineckými stranícko-štátnymi režimami sú im cudzie. V rozšírenej Európe žijeme nádejami slobodných ľudí Západu, ktorí už o našej minulosti nechcú nič vedieť. Teda nesieme zodpovednosť aj za ich pamäť. Pravda o minulosti Európy je totiž spoločná a mala by byť prístupná ako nám, tak aj ľuďom Západu. Preto sme spolu s partnerskými inštitútmi Spolkovej republiky Nemecko, Poľska, Česka a Maďarska poslali list prezidentovi Európskej komisie pánovi Romano Prodimu, aby našu činnosť preniesol na pôdu Európskej únie.

Ústav pamäti národa zakladá tri edície: štvrtročník Pamäť národa, ktorého úvodné číslo práve držíte v rukách, edíciu zborníkov dobových dokumentov a knižnú edíciu odborných monografií. Okrem toho zakladá videotéku osobných výpovedí pamätníkov - oral history a výrobu dokumentárnych filmov Zločiny nacizmu a komunizmu.

Ján Langoš

Foreword

In the parliamentary election of 1992, a thick line behind the communist past has been drawn in our country. It only took the following years to prove that due process of dealing with the communist heritage is necessary and will be to the benefit of freedom and stability of the Slovak Republic.

The National Council of the Slovak Republic has created the necessary legal and political framework for this process. The Preamble of the Act of the National Council on the Nation's Memory No. 553/2002 Coll. holds that „those ignorant of their past are preordained to repeat it; no illegal action of a state against its citizens can be protected by secret nor can it be forgotten; the period of 1939 to 1989 had been the period of oppression in the life of our nation“.

The Nation's Memory Institute has been founded and assigned with a mission to acquire the documents about the activity of the security organs of the state during the period of oppression and „carry out thorough and impartial historical assessment of the period of oppression, analyze the causes and ways of the demise of freedom, the manifestations of fascist and communist regime and their ideologies, and the participation of both domestic and foreign perpetrators on it.“

For the sake of peace, restoration of trust in justice and the citizens' loyalty towards their state, it is necessary, as demonstrated by the experience of the Federal Republic of Germany, to provide for a penal handling of the communist party state heritage. The names of the tens of thousands of victims are known, but not the names of the perpetrators of the crimes. Up to the present day, only one of the high-profile representatives of the communist regime has been sentenced, and that only to a probational sentence. The Nation's Memory Institute systematically and professionally acquires, documents and processes all types of available information, records and documents, bearing reference to the period of oppression and prepares to initiate the prosecution of the crimes against humanity, which can not be declared to have expired.

Facing the communist heritage is not only our need, or the need of postcommunist countries only. People in the West have experienced a life in freedom and under rule of law and viewed our lives in bondage from the other side of the Iron Curtain. Our experience with the criminal party-state regime are unfamiliar to them. In the enlarged Europe, we live the hopes of the free people from the West, but they are no longer interested in knowing our past. Thus, we bear the responsibility for their historical memory as well. The truth about the past of Europe is common to all of us and should be accessible to both us and the people of the Western Europe. We have therefore, in a joint effort of the partner institutions from Germany, Poland, the Czech Republic and Hungary, addressed a letter to the President of the European Commission, Mr. Romano Prodi to help present our mission in the European Union.

The Nation's Memory Institute is establishing three editions: the quarterly Nation's Memory, which you hold in your hands right now, the edition of the volumes of contemporary documents and a book edition of scholarly monographs. We are also founding an oral history video collection of personal witnesses testimonies and the production of a documentary series The Crimes of Nazism and Communism.

Ján Langoš
Board of Directors Chairman

Obsah

Štúdie (4

„Ostrá zbraň“ Štátnej bezpečnosti
(Pavel Žáček)

Dokumenty (28

„Můžou přijít, jsme hotovi...“
(Pavel Žáček)

ÚPN interne (42

Prečo pamätať
na pamäť pamätníkov?
(Rozhovor s Mariánom Gulom)
Sekcia sprístupňovania
(Juraj Kalina)

Stanovisko Úradu na ochranu
osobných údajov z 13. 12. 2003

Ochrana osobných údajov v procese
sprístupňovania dokumentov
(Martin Urminský)

Obete (60

Tragická smrť Ing. Přemysla Coufala
(Miroslav Lehký)

Apendix (64

Východná dimenzia
(Peter Matijek)

Václav Benda: „To, že jsem byl
ředitelem ÚDV, je jenom epizoda
v celém mém úsilí.“
(Pavel Žáček)

Projekt Stredoeurópskej univerzity
v Budapešti (CEU)
(Patrik Dubovský)

Stíhanie zločinov komunizmu
cez aspekt ochrany ľudských práv
(Christoph Schaeffgen)

Predstavujeme (78

Spolkový úrad pre podklady Štátnej
bezpečnostnej služby bývalej NDR
(Tomáš Vilímek a Pavel Žáček)

Záver (86

„Ostrá zbraň“ Štátnej bezpečnosti

Pavel Žáček *Spolupracovníci politické policie v smerniciach pre agentúrno-operatívnu prácu, 1947 – 1989*

Pavel Žáček, PhD. (1969), historik a publicista, absolvent FSV UK Praha, bývalý námestník riaditeľa Úradu pre dokumentáciu a vyšetrovanie zločinov komunizmu v Prahe, od roku 1999 pracuje v Ústave pre súčasné dejiny AV ČR, v súčasnosti pôsobí zároveň v Ústave pamäti národa.

Interné smernice Štátnej bezpečnosti sú názorným príkladom toho, že nie je možné zaoberať sa napríklad tzv. normalizačným obdobím po auguste 1968 bez štúdia a znalosti predchádzajúcej dokumentácie zachytávajúcej vnútorný vývoj tajnej policie sovietskeho typu. Z rôznych dôvodov už tieto smernice neobsahujú celý rad zásadných pokynov, úradných rozhodnutí alebo interpretácií platnej terminológie, ktoré sa rokmi stali nepísaným pravidlom, hlboko zakoreneným do práce príslušníkov ŠtB. Podobne tomu bolo aj pri tak špecifickej oblasti, akou boli smernice pre agentúrno-operatívnu prácu.

Prvé roky najostrejšej a najúčinnnejšej zbrane proti triednemu nepriateľovi

Štátna bezpečnosť po prevzatí moci Komunistickou stranou Československa nemusela nijako zásadne meniť metodiku svojej činnosti. Aj v teórii aj praxi tzv. agentúrno-operatívnej práce plynulo nadväzovala na situáciu pred rokom 1948.¹⁾ Jeden z prvých známych dokumentov so vzťahom k terminológii Štátnej bezpečnosti v problematike agentúrnej siete je **Zatímní směrnicе pro činnost oblastních zpravodajských odboček a poboček**²⁾ zo začiatku roku 1947 vydaná odborom VII. (Štátna bezpečnosť) ministerstva vnútra, ktorý okrem iného v celoštátnom meradle riadil politické spravodajstvo. Už vtedy požadovalo vedenie Štátnej bezpečnosti vytvorenie masovej agentúrnej siete s cieľom kontroly spoločnosti: „Spolupracovníci sa získavajú zo všetkých vrstiev národa tak, aby sme vo všetkých povolani a miest dostávali správy, ktoré by nám poskytlí verný obraz skutočnosti.“

Dočasná smernica stanovila, že politické spravodajstvo (PZ) „je celou svojou povahou obranným spravodajstvom, lebo nesleduje žiadne útočné ciele a získava obvyklými spôsobmi správy o stave sledovaných otázok... zbiera správy potrebné pre účinnú obranu proti všetkým politicky rozvrtným snahám, ktorých nositeľmi sú Česi alebo Slováci“. Plnením úloh v obrannom spravodajstve boli poverení príslušní úradníci odboru VII. ministerstva vnútra, skupín A a B (vo vtedajšej terminológii vnútroštátne a zahraničné spravodajstvo), úradníci ZOB/II v Prahe, Brne a Ostrave (a im podriadené

spravodajské pobočky – OZO a OZPO), na Slovensku úradníci poverenictva vnútra a odboru Z v Bratislave. Operatívne orgány všetkých týchto zložiek využívali spolupracovníkov politického spravodajstva, ktorí už boli rozdelení na **informátorov**, **dôverníkov** a **agentov**. Definícia spolupracovníkov bola pomerne jednoduchá: „... nie sú zamestnancami našej služby, ale vedomými pomocníkmi nášho spravodajstva, a to z akýchkoľvek pohnútok. Nepočítame medzi nich osoby poskytujúce informácie bez toho, aby vedeli, že ich poskytujú spravodajským orgánom“. Osoby, ktoré poskytovali spravodajstvu „akúkoľvek správu“, boli Štátnou bezpečnosťou označené za príležitostných alebo stálych **informátorov**. „Stály informátor, ktorý si získal našu plnú dôveru, je po preskúšaní jeho spoľahlivosti považovaný za dôverníka“.

Podľa smernice plnil najzávažnejšie úlohy **agent**. Poskytoval správy „za výhody (peniaze alebo úľavy)“ alebo zo strachu („iba hradenie hotovostných výloh a pod.“ sa však nepovažovalo „za agentúrnu odmenu“). Medzi agentov boli zaradení spolupracovníci, ktorí boli vysielaní „za hranice, a tiež každá osoba, ktorá už pracovala pre cudziu moc alebo ešte pre ňu pracuje“ (tzv. dvojitý agent, dubler).

Začiatkom apríla 1948 rozoslal prednosta skupiny III/A ministerstva vnútra podriadeným útvarom pomôcku **O názvech zpravodajských spolupracovníků**³⁾ s tým, „aby si všetci zamestnanci referátov Z osvojili upresnené názvoslovie“. Do 10. apríla 1948 mali pomôcku spáliť a jej zničenie ohlásiť na vyššie uvedené číslo konania. Veliteľ Štátnej bezpečnosti ďalej žiadal: „Pripravte na oblastiach dokonalú evidenciu agentúrnej siete, upravenú v zmysle pokynov uvedených v pomôčke, lebo bude v najbližšej dobe vykonaná centralizovaná inventúra. Pritom záleží na tom, aby dôverné pramene ('D') a iní informátori, ktorí nie sú nami pravidelne obsluhovaní, i keď ich vediete v evidencii, neboli zaradení do evidencie agentúrnej siete a aby boli do nej celkom trpezivo vybraní výhradne pravidelne obsluhovaní spolupracovníci kategórie A, AK a SI (s vyznačením tých, ktorých považujeme za AP, AKP a SIP)“. (K agentúrnej terminológii viď ďalej.) Štátna bezpečnosť bola po februári 1948 postavená pred nové úlohy, nové

1) K vplyvu vojenskej bezpečnostnej teórie na štátnobezpečnostnú terminológiu porov. VALIŠ, Zdeněk: *Vývoj typů spolupracovníků kontrazvědky StB ve směrnících pro agenturní práci*. In: *Securitas Imperii*, č. 2/1994, s. 330 – 334; úplné znenie smernice Hlavnej správy OBZ in: HANZLÍK, František: *Vojenské obranné zpravodajství v zápase o politickou moc, 1945 – 1950*. Praha 2003, s. 309 – 314.

2) Fotokópia *Zatímní směrnicе pro činnost oblastních zpravodajských odboček a poboček* vydaných VII. odborom ministerstva vnútra 8. 1. 1947 pod čj. VII-237/taj. 1947. In: Archiv ministerstva vnútra ČR (ďalej len AMV), ZV-4, kr. 16, zložka 7.

3) Fotokópia tajnej pomôcky *O názvech zpravodajských spolupracovníků* vydané prednostom útvaru 701 A a zaslanej podriadeným regionálnym útvarom Štátnej bezpečnosti 2. 4. 1948 pod čj. III-Aa-4043/0162-48. In: Tamtiež, zložka 20.

priority, preto bola nútená zásadným spôsobom prehodnotiť svoju agentúrnu sieť. Súčasťou systémových zmien politickej polície bola už aj táto pomôcka.

V úvode definovala smernica agentúrnu sieť ako „sieť spolupracovníkov nášho spravodajstva“ alebo tiež „súhrnný názov pre všetky druhy a typy spravodajských spolupracovníkov, teda agentov“. Vedenie Štátnej bezpečnosti sa snažilo skôr uprednostňovať označenie spolupracovník ako „hanlivé“ označenie agent. „Názov agent však n budúce nemienime spravidla používať, hlavne v styku so spolupracovníkmi a navonok už vôbec nie, pretože sa tento názov často spája s predstavou niečoho hanlivého, zatiaľ čo v skutočnosti poctivý spolupracovník spravodajskej služby koná vlasteneckú a nadmieru čestnú prácu. O agentoch budeme hovoriť iba v určitých prípadoch.“ Podľa „stupňa spoľahlivosti a viazanosti“ na Štátnu bezpečnosť vymedzila smernica „novým spresneným spôsobom“ tri hlavné druhy „agentov“ a to:

- a) dôverníkov a iných prvotriednych agentov;
- b) dôverníkov kandidátov a iných agentov – kandidátov;
- c) stálych informátorov.

Za najvyšší typ agentúrneho spolupracovníka bol označený **dôverník** (skratka **A**)⁴⁾ Dôverník bol aj naďalej vedomým, formálne (písomne alebo ústne) viazaným, stálym a spoľahlivým spolupracovníkom Štátnej bezpečnosti, „ktorý tajne podľa jej príkazov pôsobí v nepriateľskom prostredí alebo inom prostredí spravodajského záujmu a ktorý sa už osvedčil do takej miery, že už takmer niet pochybností o tom, že splní akýkoľvek príkaz spravodajskej služby s úplnou disciplínou“. Nutnou podmienkou mal byť fakt, že „pracuje nielen spoľahlivo, ale aj z vnútorného presvedčenia. Charakter dôverníka (A) nestráca, ak sú mu vzhľadom na jeho výkony poskytované materiálne výhody“. Ak však boli „u takého spoľahlivého a osvedčeného spolupracovníka jediným a prevažným motívom materiálne pohánky“, nebol interne nazývaný dôverníkom, ale agentom (AP).⁵⁾ „Našou snahou však bude, aby sme mali čo najviac agentúrnych spolupracovníkov – dôverníkov, hoci ich v mnohých prípadoch, podľa okolností, môžeme priamo alebo nepriamo materiálne odmeňovať. Správnym vedením sa má z AP stať A, t. j. človek, ktorý koná z nemateriálnych pohánok.“

Ak si operatívny orgán Štátnej bezpečnosti ešte nebol celkom istý, či „získaný“ spolupracovník už zaviazaný pre agentúrnu spoluprácu „je do tej miery spoľahlivý, že môže byť zaradený medzi dôverníkov“ alebo ak ešte nemal „dostatočný podklad“ pre to, aby mohol „povedať, že sa už osvedčil“, tak bol považovaný za **dôverníka – kandidáta (AK)**.⁶⁾ Už v tejto fáze však musel byť dôverník – kandidát „vedomým a formálne zaviazaným spolupracovníkom“; zo strany Štátnej bezpečnosti boli na neho kladené „tie isté požiadavky ako vo vzťahu k dôverníkovi“.

Ak však dôverník – kandidát (AK) konal „prevažne z materiálnych motívov“, nebol interne nazývaný dôverník – kandidát, ale **agent – kandidát (AKP)**.⁷⁾ „Našou snahou je docieľiť, aby sme aj z tejto kategórie správnym riadením vychovávali skutočných dôverníkov typu A“.

V prípade, že agentúrny spolupracovník ešte nebol „formálne zaviazaný“, ale Štátna bezpečnosť už od neho získavala „pravidelné a v podstate pravdivé správy“, potom bol označovaný ako **stály informátor (SI)**. „Značka SI bola zvolená hlavne z toho dôvodu, aby sme od ostatných agentúrnych spolupracovníkov náležite odlišili tých, ktorí dosiaľ nezložili agentúrny sľub a ktorých aj napriek tomu, že nám dodávajú pravidelne správy, nemôžeme ešte považovať za dostatočne pevne viazaných. Ďalej sem zaraďujeme pravidelného informátora, ktorý si nie je vedomý, a to z akýchkoľvek dôvodov, že poskytuje našej službe informácie.“

Pre vnútornú orientáciu mali operatívne orgány označovať stáleho informátora pracujúceho „prevažne z pohánok materiálnych skratkou SIP. Touto značkou označíme tiež stálych informátorov, ktorí pracujú zo strachu alebo z iných neideologických pohánok.“ Smernica striktnie stanovila, že do kategórie SI je možné zaradiť len tých informátorov, „ktorí sú už, či vedome alebo nevedome, v určitom pevnom vzťahu k riadiacemu orgánu.“

Všetky tieto tri druhy spolupracovníkov, z ktorých bola zložená agentúrna sieť Štátnej bezpečnosti, boli obsluhované rovnakým spôsobom, vedené v evidencii (v „agentúrnych kartách“) a ich správy ukladali operatívne orgány „v agentúrnych fascikloch“. Smernica vyžadovala ich podrobnejšie rozlíšenie pre lepší prehľad „o stupni ich spoľahlivosti a viazanosti“. „Spolu-

4) Ako dôvod uvádzala smernica: „Značka A bola zvolená ako prvé písmeno v alfabete, aby vyjadřila najspoľahlivejší druh agentúrneho spolupracovníka, t. j. pevne viazaného dôverníka, ktorý sa už osvedčil.“

5) V smernici stálo: „Značka AP bola zvolená preto, aby písmenom P (profesionál, prospechár, peniaze, pohánky) bolo upozornené, že šice ide o prvotriedneho agentúrneho spolupracovníka kategórie A, ale že nespĺňa predpoklad pre to, aby mohol byť oprávnene nazývaný dôverníkom.“

6) Smernica uvádzala: „Značka AK bola zvolená preto, aby sme mohli medzi pevne viazanými agentúrnymi spolupracovníkmi odlišovať tých, ktorí sa už osvedčili a o ktorých spoľahlivosti už nie sú pochybnosti (A), od tých, o ktorých zatiaľ len dúfame alebo predpokladáme, že sa v budúcnosti osvedčia (AK).“

7) Smernica stanovila: „Značka AKP je len pomôckou, ktorá nás upozorňuje, že pevne viazaný spolupracovník sa doteraz ešte dostatočne neosvedčil, ale že jeho pohánky sú doteraz – prevažne – nie ideologické.“

pracovník môže byť, samozrejme, preradený z jednej kategórie do druhej. Cieľom riadiaceho orgánu bude, aby docielil postup spolupracovníkov do vyššej kategórie.“

Štátna bezpečnosť popri „stálych informátoroch“ poznala ešte „kategóriu tzv. príležitostných a neviazaných spolupracovníkov“. Týchto však nepovažovala za súčasť svojej agentúrnej siete. „Ak sa o nich vedie evidencia, nie je to evidencia agentúrna, ale pomocná. Ide tu síce o neagentúrne pramene, ale o pramene nevyhnutné a nepostrádateľné. Ich dôležitosť nesmie byť podceňovaná“.

Prvým z príležitostných a neviazaných spolupracovníkov bol **poradca** (alebo „dôverný prameň“) „až doteraz“ nazývaný dôverníkom. „Je to osoba, ktorá vedome a rada poskytuje informácie a rady, ak je o to požiadaná. Aj tieto osoby vedie spravídla v evidencii, lebo sú dôležitým prameňom našich poznatkov. Nie je tu však pevná závislosť na našej službe. Ak sú tieto 'dôverné pramene' pravidelné, označujeme ich značkou 'D' a obraciam se na ne, kedykoľvek nám treba ich informácie. Pišeme 'D č... nám oznamuje'. Spôsob označenia ako doteraz ⁸⁾ Agentúrne fascikle sa nezakladajú, ak už nejde o stáleho informátora, ktorý je stále obsluhovaný (SI).“ Druhou kategóriou sa stali **príležitostní informátori** a **náhodní informátori**, poskytujúci informácie „nevedome alebo hoci vedome, ale prípad od prípadu, pričom tu nie je stály dôverný vzťah“ k Štátnej bezpečnosti.

V závere smernica zhrnula prehľadne: „Nadálej, samozrejme, poskytujeme materiálne výhody, keď to prospech služby vyžaduje. Do kategórie AP, AKP, SIP zaraďujeme však spolupracovníka len vtedy, ak sú tieto podpory pre neho rozhodujúcou okolnosťou, ak ide o spravodajského profesionála alebo o človeka, u ktorého prevažuje strach alebo iné neideologické pohnútky.

Dôvernika (A) alebo stáleho informátora, ktorého v záujme zvýšenia jeho výkonu a zlepšenia jeho kvality materiálne podporujeme, samozrejme nezaradíme medzi AP, AKP alebo SIP, ak je totiž jasné, že nepracuje v prvom rade preto, aby tieto odmeny získal. Sú tu nakoniec aj prípady, že výkony spolupracovníka sú takého druhu – čo sa týka vynaloženej práce, straty času a vlastných výdajov – že odmena je celkom nevyhnutná.

Skúsenosť okrem toho dokazuje, že určité pozornosti a vôbec pomoc v osobných záležitostiach sú v mnohých prípadoch nevyhnutné a zvyšujú i v dokonalom nesebeckom a presvedčenom spolupracovníkovi chuť do práce – lebo sa teší z toho,

že jeho práca je náležito oceňovaná, čo sa mu taktak nepriamo dáva najavo. Cenného spolupracovníka nakoniec nemôžeme tiež nechať žiť v úplnej biede alebo v podmienkach, ktoré mu úspešnú prácu neumožňujú.

Písmeno 'P' naopak označuje celkom inú vec: profesionála, prospechára alebo človeka, ktorý i keď je trebárs služobne spoľahlivý, vôbec nie je vedený vlastným presvedčením alebo iba veľmi nedostatočne.“

Až v dodatku k smernici bola zmienená osobitná kategória agentúrneho spolupracovníka – dôvernika, ktorá sa stala zárodokom budúceho rezidenta: „Dôverník (A) môže byť so súhlasom prednostu sektoru A poverený úlohami riadiaceho orgánu, t. j. sám pracovať s inými spolupracovníkmi agentúrnej siete. V tomto prípade už považujeme dôvernika za riadiaci orgán a používame skratku AA. (Hovoríme o tzv. zúžení siete). AA je už vlastne orgánom služby a môže byť podľa okolností platený, pričom plat, i keď je poskytovaný z agentúrneho fondu, nie je považovaný za agentúrne odmenu, ale za honorár za vykonanú prácu, obdobný platu, ktorý dostanú orgány služby od štátu. Podrobnosti budú ešte upravené.“ V prehľade o skratkách bol označený aj ako tzv. šéfagent.

Postupný vývoj agentúrno-operatívnej práce je zachytený v ďalšej smernici ministerstva vnútra konca roku 1948. Autori **Pomůcky administrativně – operační pro krajská velitelství státní bezpečnosti**⁹⁾ sa vrátili k osvedčenému názvu „agent“. V úvode pomůcky bolo vysvetlené, že: „Agent je cudzie slovo. Znamená: konajúci, t. j. ten, kto koná, resp. je konaním poverený. Každý z orgánov služby je vlastne čl. štátnobezpečnostným agentom. Slovo nemá hanlivý význam. Dnes je používané pre označenie externých spolupracovníkov, t. j. tých, ktorí slúžia službe bez vnútorného zamestnaneckého pomeru. V užšom slova zmysle je agent ten, kto pritom má dôveru nepriateľa.“

Zmenila sa tiež definícia agentúrneho spolupracovníka typu agent: „Agent je vedomý a aj formálne (písomne alebo inou formou) zaviazaný, stály a spoľahlivý spolupracovník štátnobezpečnostnej služby, ktorý tajne, podľa jej príkazov, pôsobí v nepriateľskom prostredí alebo v prostredí, kde sa nepriateľ sústreďuje, a ktorý má jeho dôveru.“ Užšia kategorizácia agentov nadväzovala na predchádzajúce smernice:

„a) A g e n t (skratka A) je agent, ktorý sa osvedčil do tej miery, že už takmer nie je pochybnosť o tom, že splní akýkoľvek príkaz štb služby s úplnou disciplínou a koná nielen spoľahlivo, ale aj z vnútorného presvedčenia.

8) Smernica napriek tomu uvádzala: „Značka D je zvolená s ohľadom na to, že sme až doteraz touto značkou označili všetky dôverné pramene. Dnes touto značkou označujeme len tých, ktorí pôsobia ako poradcovia bez toho, aby boli nami pravidelne 'obsluhovaní', že by sme ich už mohli radíť medzi stálych informátorov alebo do vyššej kategórie agentúrnych spolupracovníkov. (Sú to vlastne príležitostní dôverní poradcovia, napr. v určitých úradoch, továrňach, teda ľudia, ku ktorým máme dôveru).“

9) AMV, fond A-31, inv. j. 2. *Pomůcky administrativně – operační pro krajská velitelství státní bezpečnosti*, čj. 50640/022-48. Porov. GULA, Marian: *Vývoj typů spolupracovníků kontrarozvědky StB ve směrnicích pro agenturní práci*. In: *Securitas Imperii*, č. 1/1994, s. 6 - 7.

b) Agent P (skratka AP) je agent, ktorý koná z iných pohnútok.

c) Agent - kandidát (skratka AK) je viazaný agent, ktorý ešte nie je dostatočne vyskúšaný a nemáme dostatočný podklad pre to, že môžeme povedať, že se už osvedčil.

d) Agent P - kandidát (skratka APK) je agent P, ktorý nie je dostatočne vyskúšaný.“

V priebehu roku 1948 zmizla kategória dôverník a význam získali naopak **informátori**, ktorí predovšetkým nespĺňali podmienku agentov, t. z. nemali dôveru „nepriateľského prostredia“: „Sú to viazané osoby, ktoré pravidelne informujú alebo plnia tajne príkazy štb služby a sú ňou pravidelne obsluhované. Nie sú považované za agentov, lebo nemajú dôveru nepriateľa.“

Informátori boli rozdelení na dve základné skupiny:

„a) stály informátor (skratka SI) koná z resvedčenia,

b) stály informátor (skratka SIP) nekoná iba z presvedčenia.“

Vtedajší šéfagenti (AA) boli nahradení **rezidentmi**. „Rezident (skratka R) je čestný, externý spolupracovník služby štb, ktorý sa zaviazal na obsluhovanie štb službou získaných informátorov. (Iba výnimočne sám podáva správy.) Neobsluhuje agentov. Rezident sa používa na zúženie preventívnej siete.“

Štátna bezpečnosť tentokrát len stručnou poznámkou obišla fakt, že okrem „stálych informátorov“ používala ešte „kategóriu príležitostných a neviazaných pracovníkov“, ktorých nepovažovala za súčasť agentúrnej siete. „Sú to osoby, ktoré nám vedome a rady poskytujú informácie a rady, ak sú o to požiadané. Tieto osoby sú veľmi dôležitým prameňom našich poznatkov, nie sú však v pevnej závislosti štb služby. Nazývame ich 'poradcovia' alebo 'Dôverný prameň' (skratka D).“

Prvýkrát a naposledy uvádzali smernice najosobitejšiu a najnebezpečnejšiu formu práce Štátnej bezpečnosti: „Ak získa riadiaci orgán osobne akýmkoľvek spôsobom dôveru nepriateľa, preberá funkciu agenta...“ Od agenta sa odlišoval nielen tým, že bol kádrovým príslušníkom Štátnej bezpečnosti, ale aj inou formou agentúrnej administratívy. Medzi povinnosti tohto príslušníka - agenta patrilo neohroziť ďalších príslušníkov Štátnej bezpečnosti, t. j. dbať o to, „aby neprišlo pri realizácii k dekonspirácii riadiaceho orgánu“.

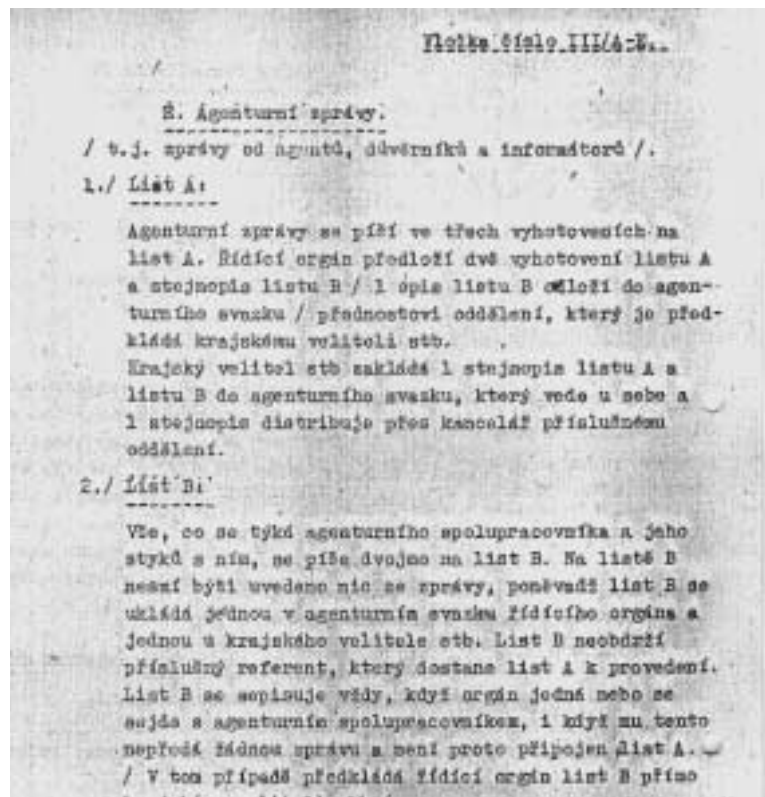
Posledný odsek agentúrnej terminológie delil agentúrne sieť na úkolovanú, ktorá mala byť „zameraná na preniknutie a pôsobenie u určeného nepriateľa“, a na preventívnu, zameranú „na vyhľadávanie nepriateľskej činnosti“.

V ďalšom období prechádzala Štátna bezpečnosť viacerými reorganizáciami a vývoj foriem smerníc a ich metodických a pracovných dôsledkov nie je príliš jasný. Začiatkom roku 1950 bola preukázateľne stanovená nová „nomenklatúra spolupracovníkov“:

a) Agent operatívny (Ao) bol formálne zaviazaným spolupracovníkom, pravidelne obsluhovaným ktorý „má dôveru nepriateľa a ktorý tajne podľa príkazu štb služby pôsobí v kľúčovom bode objektu štb záujmu“.

b) Agent všeobecný (Av) bol definovaný podobne, len s tým rozdielom, že podľa príkazu Štátnej bezpečnosti tajne pôsobil „v nepriateľskom prostredí“.

c) Informátor operatívny (Io) bol formálne zaviazaným spolupracovníkom, pravidelne obsluho-

vaným, ktorý „sústavne podáva správy z kľúčového bodu objektu štb záujmu“.

d) Informátor všeobecný (Iv) bol rovnakým typom spolupracovníka, ale nepodával „správy z kľúčového bodu štb záujmu“.

e) Dôverník (D) bol ústne zaviazaným spolupracovníkom obsluhovaným podľa potreby. „Dôveru nepriateľa nemá. D sú osoby, ktoré vedome a ochotne poskytujú štb službe informácie alebo rôzne služby, ak sú o to požiadané.“¹⁰⁾

Z 21. novembra 1950 je zachovaný až príliš stručný prípis určený bezpečnostnému kolégiu ministra národnej bezpečnosti a sovietskym porad-

10) Fotokópia opisu tajnej smernice *Plánování operativní činnosti* z 5. 1. 1950, signovanej zástupcom veliteľa Štátnej bezpečnosti pplk. Osvaldom Závodským, čj. A-5/01405-50 in: AMV, ZV-4, kr. 17, zložka 24.

com, ktorým bolo „v rámci reorganizácie agentúrnej operativity“ zrušené „doterajšie označenie spolupracovníkov“. ¹¹⁾ Definícia **agenta** sa príliš nelíšila od dovtedy platnej: „Agent (A) – spolupracovník formálne zaviazaný, pravidelne obsluhovaný, ktorý má dôveru nepriateľa a ktorý tajne – podľa príkazov štátnobezpečnostnej služby – pôsobí v nepriateľskom prostredí.“ Zmenené boli požiadavky na **informátora**: „Informátor (I) – spolupracovník formálne zaviazaný, pravidelne obsluhovaný, ktorý

podáva správy z objektu štátnobezpečnostného záujmu.“ Posun nastal aj v kategórii **rezident**, ktorý už mohol riadiť aj agentov: „Resident (R) – spolupracovník formálne zaviazaný, pravidelne obsluhovaný, ktorý sám v objekte štátnobezpečnostného záujmu obhospodaruje niekoľko informátorov alebo agentov, ktorých viazací materiál a sľuby sú ukladané v mape (zväzku – pozn. autora) tohto rezidenta“. Nakoniec pribudla nová kategória **majiteľ konšpiračného bytu** (KB), pri ktorej bolo uvedené iba: „musí byť vedený v agentúrnej evidencii“.

Na konci roku 1951 vykonalo ministerstvo národnej bezpečnosti previerku agentúrnej činnosti príslušníkov Štátnej bezpečnosti, ktorá údajne ukázala, „že práca s agentúrnymi spolupracovníkmi nie je stále dostatočne docenená a v dôsledku toho sa agentúra nestala ostrou zbraňou pracovníkov národnej bezpečnosti v boji proti triednemu nepriateľovi“. Minister národnej bezpečnosti Ladislav Kopřiva v tajnom rozkaze č. 36 **Práca s agentmi** ¹²⁾ dokonca tvrdil: „Velitelia na všetkých stupňoch si nevedia predstaviť konkrétnu problematiku agentúrnej práce podriadených pracovníkov, prá-

cu s agentmi nekontrolujú a tým umožňujú oslabovanie bojaschopnosti bezpečnosti. Početný stav doterajšej agentúry je úplne nedostatočný, výberu nových agentúrnych spolupracovníkov je venovaná malá pozornosť.“

Vlastná agentúrna práca operatívnych orgánov Štátnej bezpečnosti mala trpieť týmito nedostatkami: operatívne orgány vraj príliš „často“ viazali na spoluprácu osoby, ktoré mali skôr „rozpracovávať ako nepriateľské objekty“. Zlá analýza „prípady“ bývala dôvodom pre výber nevhodného, zle zaviazaného typu a aj jeho nedostatočné riadenie. Ako dôsledok tejto takmer paranoidnej konštrukcie bolo – aspoň podľa tejto analýzy – to, že namiesto dokonalého využitia tajného spolupracovníka politická polícia týmto spôsobom vlastne kryla „agenta nepriateľa“. Údajne sa vyskytli aj prípady, keď „objekty viazané na spoluprácu“ systematicky podávali provokačné informácie. Iná „závažná chyba“ vyplynula z niekoľkých prípadov z poslednej doby, ktoré však boli typické len pre počiatočnú fázu vytvárania masovej agentúrnej siete: „...orgány zavazujú k spolupráci osoby, o ktorých prakticky nič nevedia, a po odhalení prípadu sa z celkom iného agentúrneho prameňa zistí, že išlo o člena protištátnej skupiny...“. Treba upozorniť, že úlohou tejto sebakritiky, ktorá zovšeobecňovala niektoré agentúrne prípady ŠtB, nebolo relativizovať nebezpečnosť práce s agentúrnou sieťou, ale odstrániť zistené nedostatky. Toho sa týkala predovšetkým ďalšia „závada“ – „k spolupráci sú viazané osoby, ktoré sa pohybujú na okraji nepriateľského prostredia, ktoré nemajú ani charakter informátorov a nie je u nich vôbec predpoklad na to, že by sa mohli stať agentmi a preniknúť do nepriateľských stredísk.“

Nasledujúca pripomienka sa týkala iba tej množiny tajných spolupracovníkov ŠtB, ktorí boli získaní operatívnymi orgánmi pre spoluprácu pod hrozbou: „Forma viazania je často šablónovitá podľa jedného tzv. osvedčeného prípadu, napr. že osoba je predvolaná na bezpečnosť, hoci nie je vopred vylustrovaná a nie je vypracovaný viazací návrh. Pri výsluchu je vyhrážkou prinútená podpísať viazaciú prísahu, pričom orgány nemajú žiadny kompromitujúci materiál, a až potom je dodatočne vypracovaný viazací návrh. Boli dokonca zistené trestuhodné prípady, pri ktorých bolo používané i fyzické násilie a rôzne vyhrážky ako 'prostriedok' na viazanie.“ Autori smernice citili potrebu upozorniť aj na „nedostatky ... v obsluhu spolupracovníkov ... zavinené tým, že:

a) riadiaci orgán sa dostatočne nepripravuje na schôdzku s agentom a nevytyčuje mu presné úlohy, celkové ani čiastkové;

11) Věc: Nové označení spolupracovníků, sektor 4 MNB, čj. 21/E-1950-s. Informace pro bezpečnostní kolegium a sovětské poradce. AMV, fond A-31, inv. j. 13.

12) Čl. 49 TR MNB č. 36 „Práce s agenty“ z 10. 12. 1951.

b) pri ďalšej schôdzke netrvá na splnení zadaných úloh alebo ani nekontroluje, či a ako boli splnené;

c) agenta nekontroluje;

d) v dôsledku toho nemá prehľad o práci agenta, jeho postoji k úlohám, jeho schopnostiach, kvalite a serióznosti jeho správ;

e) nedodrížiava zásady konšpirácie.

Je treba, samozrejme, s podobným zlým postojom k agentúrnej práci skončovať. Každý operatívny pracovník si musí uvedomiť, že jeho hlavnou zbraňou v boji proti triednemu nepriateľovi je politická vyspelosť a agentúra.“

Minister Kopřiva preto nariadil „dodrížovanie týchto zásad v práci s agentmi“:

Pri výbere „vhodných typov a príprave viaznia“ si príslušníci ŠtB mali predovšetkým „politicky ujasniť, kde je alebo môže byť nepriateľ ľudovodemokratického zriadenia – kde sú teda objekty bezpečnosti“. Potom bolo „nutné vždy zamerať ... agentúru podľa pripraveného plánu“. Pri výbere typov pre viazanie mali prihliadať na dva „hlavné predpoklady“:

a) spoľahlivosť (to znamená, aké sú záruky, že uvedená osoba pri správnom riadení a kontrole nezradí);

b) vhodnosť typu (to znamená, aké vzťahy a styky má navrhovaná osoba s triednym nepriateľom, aké sú jej osobné kvality, aký má ŠtB kompromitujúci materiál apd.).

Až potom bolo možné „pristúpiť k vlastnému rozpracovaniu vyhladnutého typu“. Zásadou všetkých operatívnych pracovníkov Štátnej bezpečnosti sa malo stať, že „viazať je možné iba tie osoby, ktoré sú riadne rozpracované, to znamená:

- lustrovať vo všetkých evidenčných kartotékach; vykonať ustanovku, ktorá musí obsahovať predchádzajúcu činnosť, politickú minulosť, styky, záľuby, charakterové vlastnosti, príbuzných, známych atď., teda tak, aby sme získali o osobe jasný obraz; v určitých prípadoch je vhodné na takto vyhladnutú a rozpracovanú osobu napojiť iného agenta, ktorý o jej správaní a mentalite môže podať podrobnú správu;

- pred viazaním je vhodné si rozpracovanú osobu prezrieť, vo zvlášť dôležitých prípadoch osobu pred viazaním sledovať;

- vyhladnutú osobu obsadiť pomocou techniky (telefónne odpočúvanie, mikrofónový vývod, cenzúra pošty);

- sústrediť kompromitujúci materiál – alebo vypracovať plán kombinácie pre jeho získanie a sústredenie – a to vždy do takej miery, aby si viazaná osoba jasne uvedomila, že celá jej ďalšia existencia je závislá od spolupráce s bezpečnosťou.

Na základe takého rozpracovania a zhromaždenia materiálu zvážiť získané poznatky a ak je materiál o trestnej činnosti závažný, posúdiť, či nie

je účelnejšie osobu zatknúť ako viazať. Vo všetkých prípadoch musí byť už pred viazaním pripravený postup o tom, čo bude podniknuté, ak osoba odmietne spoluprácu s bezpečnosťou. (Napríklad, ak je materiál o trestnej činnosti dostatočný, musí byť k viazaciemu aktu pripojený tiež návrh na zatknutie a pod.)“

Aké to bolo na počiatku päťdesiatych rokov zdanlivo jednoduché! Buď – alebo!

Rozkaz ministra národnej bezpečnosti, ktorý bol rozhodujúcim činiteľom „pre získanie konkrétnych výsledkov agentúrnej práce“, zdôrazňoval „spôsob riadenia agentúrnych spolupracovníkov. Zlé riadenie agentúrnych spolupracovníkov má za následok prezradenie agenta alebo jeho nedostatočné využitie“. Riadiaci orgán nemal nikdy zabudnúť na fakt, že „agent sa pohybuje a pracuje v nepriateľskom prostredí, ktoré na neho vykonáva svoj vplyv“. „Sústavne“ mal agenta pripravovať „po politickej, tak aj po operatívnej stránke na plnenie úloh“. Túto skutočnosť si mal operatívny pracovník neustále pripomínať „aj pri vytváraní vzájomného vzťahu medzi ním a agentom“. V žiadnom prípade nemal pripustiť žiadne familiárnosti, od agenta nesmel prijímať „žiadne dary, jedlo atď.“. „Agenta je treba vychovávať tak, aby si uvedomil, že pracuje pre štát prostredníctvom bezpečnosti a nie pre jednotlivý orgán bezpečnosti, a ak to povaha pracovných možností agenta vyžaduje, je ho treba odovzdať inému orgánu, oddeleniu alebo kraju.“

Celkom nepresvedčivo znie pasáž Kopřivovho rozkazu, ktorá zakazuje provokácie: „Pri riadení agentúrnych spolupracovníkov musí mať orgán na pamäti, aby sa agent nestal v žiadnom prípade iniciátorom trestnej činnosti a aby sa nestal ústrednou postavou celej protištátnej činnosti objektu. Za žiadnych okolností nesmie agent dávať popud na teror a je treba ho riadiť tak, aby okamžite akúkoľvek zmienku o teroristických alebo sabotážnych snahách objektu ihneď ohlásil a tieto tendencie paralyzoval. Zákonom riadiaceho orgánu je v podobných prípadoch také objekty hneď likvidovať.“ Explicitne tu bolo tiež uvedené, že „agent sa nesmie stať provokatérom“.

Pri riadení agentúrnych spolupracovníkov „nastala často situácia, keď je objekt, na ktorý bol agent zameraný, likvidovaný“ a príslušníci ŠtB stáli pred otázkou „ďalšieho zamerania agenta“. „S touto možnosťou je treba počítať už pri likvidácii objektu, aby sme agenta včas a vhodným spôsobom stiahli, aby nestratil dôveru nepriateľa.“ Súčasne bolo treba pripraviť agentovi „podmienky“ pre ďalšiu „prácu v inom objekte“. V týchto prípadoch už musela Štátna bezpečnosť kombinovať za spoluúčasti ďalších agentov, „ktorí, samozrejme, nevedia, že ide o spolupracovníka bezpečnosti – agentovi vytvoria podmienky pre ďalšie

podnikanie. Stáva sa, že pri dôkladnom skúmaní všetkých stykov a vzťahov agenta k triednemu nepriateľovi objavíme, že agent samotný má možnosť ďalšieho prenikania – pri starostlivom riadení – do iných nepriateľských objektov. Platí tu zásada, že len podrobným skúmaním pracovných možností a osobných kvalít si je možné vytvoriť správnu predstavu o jeho zameraní.“

Okrem permanentného zdôrazňovania konšpirácie obsahoval rozkaz aj pasáž, vyžadujúcu od každého operatívneho pracovníka dôkladnú kontrolu svojich agentúrnych spolupracovníkov. „Prvou kontrolou práce agentúrneho pracovníka je kontrola plnenia zadaných úloh a preverovanie jeho správ. Ďalší spôsob kontroly, ktorú musí riadiaci orgán občas vykonávať, je náhodné sledovanie, použitie techniky, odpočúvanie dôležitých schôdzok agentúrneho spolupracovníka s objektom a kontrola pomocou druhého agenta alebo informátora.“ Administratívna kontrola bola špecifickou formou kontroly, jej výsledkom sa mal stať „riadne vedený agentúrny zväzok, ktorý musí byť živým spisom“. Riadiaci orgán do agentúrneho zväzku „systematicky“ zaznamenával „všetky okolnosti súvisiace s prácou a činnosťou agentúrneho spolupracovníka“.

Keď operatívny orgán zistil, že bol jeho agentúrny spolupracovník vyzradený, bol povinný agenta „z prípadu ihneď odstrániť, prípadne ho po starostlivej príprave ... použiť na klamanie nepriateľa alebo ho odovzdať tam, kde by ho bolo možné ešte použiť“. Smernica uvádzala pre prípad, „ak agentúrny spolupracovník zradí alebo odmietne ďalšiu spoluprácu“, aj postup. Príslušníci ŠtB mali „celý prípad analyzovať a hľadať závady“, a to na svojej aj na agentovej strane. „Ak sa nedá nájsť iné riešenie, je treba s použitím kompromitujúceho materiálu vyvodiť prísne dôsledky a agentúrneho spolupracovníka súdiť.“

Rozkaz tiež celkom jednoznačne stanovil, že za riadenie a kontrolu činnosti agentúrnej siete sú zodpovední velitelia na všetkých stupňoch. Ich „základnou povinnosťou“ bolo tiež „pracovať s agentmi“. „Keď majú velitelia riadne kontrolovať a riadiť prácu podriadených pracovníkov s agentmi, musia sami agentúrne pracovať.“ Minister Koptíva zdôrazňoval: „Agentúra je najostrejšia a najúčinnější zbraň našich spravodajských bezpečnostných zložiek proti triednemu nepriateľovi. Agentúra umožňuje odhaľovať a likvidovať triedneho nepriateľa skôr, ako svoje zločinné zámery uskutoční. Nové úlohy vyvolávané zostrovaním triedneho boja na ceste k socializmu vyžadujú od našej bezpečnosti, aby bola na výške doby a dokázala vždy v zárodku úspešne odhaľovať protištátnu činnosť nepriateľa. Poznať zámery nepriateľa a drtiť ho v pravý čas je najlepšie možné na základe správ spoľahlivej agentúrnej siete. Agentúra

je preto v rukách strane verných, politicky vyspelých a odborne skúsených pracovníkov prvoradou zbraňou našej národnej bezpečnosti. Túto zbraň je teraz treba urobiť stredom všestrannej starostlivosti a jej ostrie úplne zamerať voči nepriateľom mieru a socializmu v našej vlasti.“

Barákova éra v duchu oddanosti ľudovodemokratickému zriadeniu

Ďalší tajný rozkaz č. 72 o práci s agentmi bol spracovaný spolu so **Smernicou o agentúrno-operatívnej práci** a v apríli 1954 bol vydaný ministrom vnútra Rudolfom Barákom.¹³⁾ Politický úvod smernice stanovil „orgánom ministerstva vnútra čestnú a zodpovednú úlohu: chrániť výstavbu socializmu v našej vlasti.“ Príslušníci Štátnej bezpečnosti sa touto úlohou cítili byť postavení „do prvej línie boja proti vnútornému a zahraničnému nepriateľovi“. Pod vedením Komunistickej strany Československa a v „tesnom spojení s pracujúcimi miest a vidieka“ mali dosiahnuť „čestné úspechy. Zneškodnili v centrále a tiež v krajoch mnoho nebezpečných špiónážnych, sabotážnych, teroristických a iných protištátnych skupín, zabavili značné množstvo zbraní, vysielačiek a protištátnych letákov.“ Tieto „úspechy“ dosiahla Štátna bezpečnosť „vďaka stálemu zvyšovaniu politickej úrovne“ svojich operatívnych pracovníkov, „vychovávaných v duchu oddanosti veci robotníckej triede, komunistickej strane a Sovietskemu zväzu, v duchu nezmieriteľnej nenávisti k nepriateľom mieru a socializmu.“ Zvýšenie politickej úrovne pracovníkov ministerstva vnútra sa údajne odrazilo nielen „v usilovnom boji proti narušovaniu socialistickej zákonnosti“, ale predovšetkým „v boji za správne používanie agentúrneho aparátu ako jednej zo základných zbraní“ príslušníkov Štátnej bezpečnosti. „Prax ukazuje, že na správnom využití agentúrneho aparátu z veľkej časti závisí úspešný boj operatívnych orgánov ministerstva vnútra proti nepriateľovi. Operatívni pracovníci, ktorí správne pochopili význam agentúrnej práce, sú preto príkladom v boji s nepriateľmi ľudovodemokratického zriadenia.“

Práca orgánov Štátnej bezpečnosti napriek tomu stále trpela „podstatnými nedostatkami“. Jedným z nich bol fakt, že „mnohí“ operatívni pracovníci Štátnej bezpečnosti „v centrále a i na krajoch ešte nepochopili význam agentúrnej práce ako hlavnej zbrane v boji s nepriateľmi, nepochopili, že operatívny pracovník bez dobre vybudovanej, organizovanej a riadenej agentúrnej siete je kancelárskym byrokratom, ktorý nemôže nepriateľa odhaliť a zneškodniť.“ Niektoré úseky aparátu Štátnej bezpečnosti si stále ešte zamieňali „hlbokú agentúrnu prácu“ s prácou „s takzvanými dôverníkmi“.

Hlavná výčitka operatívnym pracovníkom znela: „Namiesto, aby zaväzovali agentúru majúcu prístup do prostredia nepriateľského ľudovodemokratického zriadeniu, majúcu možnosť hlboko prenikať do nepriateľského podzemia, odhaľovať jeho nepriateľskú činnosť a zámery, strácajú väčšinu času na schôdkach s dôverníkmi“. Spolupracovníci Štátnej bezpečnosti typu dôverník boli „vo veľkej väčšine aktívnymi pracovníkmi a funkcionármi“, otvorene vystupujúcimi „proti nepriateľom ľudovodemokratického zriadenia“, bez možnosti „penikáť do nepriateľského prostredia a už vôbec nie do aktívneho nepriateľského podzemia“. Autori smernice dospeli k logickému záveru, že zámerna agentúrnej práce za prácu s dôverníkmi nemohla priniesť „žiadané výsledky“. Spojenie operatívneho pracovníka, „obsluhujúceho zverený objekt alebo úsek“ s funkcionármi, s **aktívom** mu, prirodzene, pomáhalo orientovať sa v situácii, overovať si a zisťovať fakty, na ktoré mal potom „zameriavať pozornosť agentúry“. Nikto však nesmel toto „**spojenie s aktívom**“ zamieňať za prácu s agentúrou.¹⁴⁾

„Ďalším vážnym nedostatkom v agentúrnej práci je slabá kontrola činnosti operatívnych pracovníkov zo strany nižších, stredných i vyšších náčelníkov. Sú ešte také pracoviská, na ktorých jednotliví operatívni pracovníci za posledný jeden až dva roky nezaviazali ani jedného agenta alebo informátora a nemajú zavedený ani jeden agentúrne rozpracovaný prípad. Takí 'operatívni' pracovníci prestali byť už dávno operatívnymi a neprinášajú strane a štátu žiadený úžitok. Ako je možné, že ich náčelníci po celý rok alebo dlhšie nevidia, že orgány, ktoré sú im podriadené ignorujú agentúrne prácu? Môže sa tak stať iba preto, že títo náčelníci agentúro-operatívnu prácu nevyžadujú a vôbec nevykonávajú kontrolu práce na im zverených úsekoch.“

Minister Barák považoval za potrebné „rôzne a urýchlene“ odstrániť „ďalší nedostatok“ v agentúro-operatívnej práci, a to „používanie provokačných metód“. „I keď sa už tieto prípady nevyskytujú v širokom meradle, sú stále ešte niektorí operatívni pracovníci, ktorí politicky nedocenia význam boja za socialistickú zákonnosť, a používajú provokačné metódy v práci s agentúrou. Provokačné metódy sú nezlučiteľné s pojmom správneho chápania agentúry a prípady provokačných metód je nutné posudzovať ako hrubé narušenie socialistickej zákonnosti.“

Posledným zmieným zásadným nedostatkom v agentúrnej práci bolo „narušovanie základných princípov konšpirácie“, tak v otázkach „úkolovania“, ako aj „obsluhy“ agentov. „Prípady dekonšpirácie agentov – pre nepremyslené úkolova-

nie agentúry, pre nedbalé organizovanie agentúrnych schôdzok, pre nesprávne a formálne riadenie agentúrnych spolupracovníkov – svedčia o tom, že ešte stále dosť operatívnych pracovníkov nechápe, že iba utajený agentúrny spolupracovník môže úspešne plniť úlohy.“

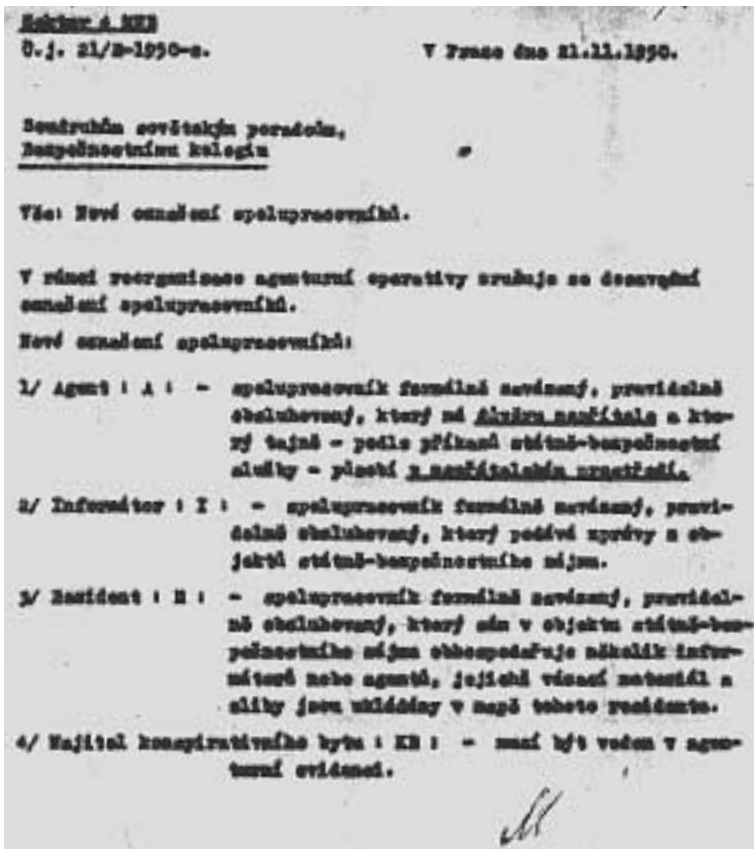
V úvode minister vnútra ešte požadoval: „Na rýchly a dôsledný odstránení nedostatkov v agentúrnej práci závisí zvýšenie celkovej operatívnej úrovne orgánov ministerstva vnútra. Podmienky zostrujúceho sa triedneho boja vyžadujú, aby sa stále zvyšovala úroveň operatívnej práce v centrále a tiež aj v krajoch. Preto je povinnosťou všetkých pracovníkov ministerstva vnútra rozhodne a v krátkej dobe zásadne zlepšiť agentúro-operatívnu prácu.“ Barák nariadil okrem oboznámenia sa s novými smernicami predovšetkým previesť 'dôverníkov', „ktorí majú možnosť odhaľovať alebo rozpracovávať nepriateľské skupiny alebo jednotlivé nepriateľské osoby“ na informátorov – v niektorých prípadoch dokonca aj na agentov – a začleniť ich do agentúrnej siete. „S ostatnými dôverníkmi udržiavať aj ďalej spojenie ako s aktívom, avšak v hraniciach nutnosti.“ Od všetkých náčelníkov, riadiacich na všetkých stupňoch operatívnu činnosť, požadoval vykonať „zásadné opatrenia“ na získanie agentúry „nutnej“ v objektoch aj po líniách práce, dôsledné dodržiavanie inštrukcie o agentúrnej práci a pritom mať predovšetkým „na pamäti, že samoučelné, masové, povrchné a formálne získavanie agentov nemôže prinášať žiaduce výsledky“. Rozkaz opäť zakazoval všetkým operatívnym pracovníkom pri práci s agentúrou „používanie provokačných metód“. Požadoval okamžite hlásiť sebe alebo svojim námestníkom všetky prípady „použitia provokačných metód v agentúro-operatívnej práci a porušenia socialistickej zákonnosti, aby vinníci mohli byť potrestaní“.

Samotná **smernica o agentúro-operatívnej práci** rozširovala definíciu agentúro-informátorskej siete, ktorú aj naďalej tvorili osoby „tajne zaviazané pre odhaľovanie, rozpracovávanie, dokumentovanie a včasné znemožnenie zločineckej činnosti nepriateľského podzemia, agentúry nepriateľských rozviednych a emigračných centier, odhaľovanie škodcov, diverzantov, teroristov a iných zločineckých elementov, usilujúcich o narušenie ľudovodemokratického zriadenia v ČSR“. Agentúrna sieť sa s ohľadom na rôzny charakter úloh v „rozpracovávanom nepriateľskom prostredí“ delila na: 1) agentov, 2) informátorov, 3) rezidentov, 4) držiteľov konšpiračných a prepožičaných schôdzkových bytov.

Agent (A) bol v roku 1954 označený za najschopnejšieho tajného spolupracovníka operatívnych orgánov ministerstva vnútra, ktorého hlavnou vlastnosťou mala byť „možnosť prenikať do nepria-

14) K pohľadu na „aktív“ v polovici normalizačného obdobia porov. ŽÁČEK, Pavel: *Prísne tajné. Státní bezpečnost za normalizace. Vybrané směrnice a metodické pokyny politické policie z let 1978 – 1989*. Praha 2001, s. 94 – 95.

telského podzemia a medzi rozviadne orgány protivníka, rozpracovávať ich a vykonávať iné špeciálne úlohy“. Týmto úlohami bolo myslené „aktívne rozpracovávanie špiónov, špiónskych rezidentúr, sabotérov a škodcov, podzemných organizácií (buržoáznonacionalistických, kulacko-povstaleckých, bývalých reakčných politických strán atď.), rozviadnych orgánov protivníka a emigrantských centier“.

Aby bolo možné tieto úlohy splniť, Štátna bezpečnosť viazala agentúru „spravidla z členov nepriateľských organizácií alebo z osôb majúcich možnosť do týchto organizácií preniknúť.“ Agenti mali operatívne orgány Štátnej bezpečnosti viazať „na základe kompromitujúcich materiálov, t. j. na podklade jeho trestnej činnosti alebo z vlasteneckých pohnútok a na základe jeho sympatií k ľudovodemokratickému zriadeniu a nakoniec aj za materiálne výhody (peňažné a vecné odmeny). Vhodnými kandidátmi viazania na podklade kompromitujúcich materiálov môžu byť kolisavé živly, ktoré sa do protištátnej činnosti zapojili pod vyhrážkami alebo za materiálne výhody a ktoré nehrajú vo vykonávaní protištátnej činnosti vedúcu úlohu.“ Príslušníci Štátnej bezpečnosti však mali mať neustále na pamäti, „že najspoľahlivejšia agentúra je tá, ktorá bola zaviazaná z vlasteneckých pohnútok“. Platilo to hlavne pri realizácii „špeciálnych úloh – vykonanie viazania v zahraničí, obnovenie a uskutočnenie spojenia so zahra-

ničnou a inou agentúrou atď.“, ktoré mohla plniť len „agentúra z radov spoľahlivých osôb, oddaných ľudovodemokratickému zriadeniu, zaručujúcich, že nezradia záujmy štátu. Na ideologickom podklade sa získavajú agenti tiež z radov cudzincov, sympatizujúcich s ľudovodemokratickým zriadením a informátori majúci možnosť rozpracovávať nepriateľské územie“.

Informátor (I) bol definovaný ako tajný spolupracovník orgánov ministerstva vnútra, „zaviazaný spravidla na vlasteneckom základe a podávajúci informácie o nepriateľských elementoch zo svojho okolia“; bolo ich okrem toho možné viazať „aj na základe kompromitujúcich materiálov“. Informátori mali plniť tieto úlohy:

a) odhaľovať „osoby nepriateľské ľudovodemokratickému zriadeniu, akty protištátnych prejavov“ a včas o nich informovať svoje riadiace orgány,

b) zúčastňovať „sa rozpracovania konkrétnych osôb“ a v súvislosti so svojimi možnosťami pomáhať odhaľovať „zločinné činnosti nepriateľov“,

c) vychádzať v ústrety ďalším príkazom orgánov Štátnej bezpečnosti, spojených „s ochranou štátneho tajomstva osobitne dôležitých objektov v štáte“ a pri pátraní „po protištátnych zločincoch“.

Informátora získavali operatívni pracovníci Štátnej bezpečnosti aj „na úzko špeciálne ciele“, akými bolo predovšetkým „odvrátenie diverzných aktov“. Mal pritom odhaľovať a upozorňovať „na diverzné úmysly nepriateľa“, signalizovať „o faktoch narušenia výrobných procesov, pravidiel technickej výroby, bezpečnosti výroby a iných, ktorými môžu byť zamaskované diverzné a škodcovské akcie. Protidiverzní informátori sa získavajú v dôležitých priemyselných závodoch (uholných a rudných baniach, železniariach, závodoch zbrojnej výroby, elektrostaniciach, vojenských skladoch atď.), v miestach zraniteľných diverziou“. Ďalšími osobitnými úlohami malo byť získavanie „ustanovujúcich a charakterizujúcich údajov“ k osobám a ochrana štátnych hraníc. „Informátor včas oznamuje orgánu MV poznatky o všetkých podozrivých, čudných osobách objavujúcich sa v pohraničnom pásme a o faktoch narušenia hraníc.“

Do kategórie agent mohol byť prevedený len informátor, ktorý „v procese agentúrno-operatívnej práce“ získal možnosť „peniknúť do toho alebo oného nepriateľského prostredia alebo viesť rozpracovanie jednotlivých protištátnych zločincov“.

Tajný spolupracovník typu **rezident** bol viazaný „hlavne z komunistov alebo bezpartajných, bezpodmienečne oddaných ľudovodemokratickému zriadeniu, majúcich možnosť i schopnosť riadiť skupinu informátorov“ a „niekedy“ aj agentov. Rezidentov získavala Štátna bezpečnosť v prípadoch, keď boli operatívni pracovníci v osobnom

styku „s množstvom agentúry“ a nemohli zabezpečiť jej „správnu obsluhu“, ako aj v tých prípadoch, keď osobné spojenie operatívneho pracovníka s informátormi a agentmi sťažovali špecifické podmienky práce. Počet informátorov, ktorých riadil, bol závislý na možnostiach samotného rezidenta, nemalo ich však byť „viac ako päť alebo osem“.

Smernica zaviedla **prepožičané – schôdzkové byty**. Dovtedy Štátna bezpečnosť prepožičané byty nepoužívala. Operatívni pracovníci prijímali agentúru v konšpiračných bytoch alebo na verejných miestach. „Majitelia týchto bytov sa získavajú z preverených, čestných a ľudovodemokratickému zriadeniu oddaných ľudí, ktorých byty musia zodpovedať nutným požiadavkám prijímania agentúry – malé množstvo spolubývajúcich, vhodné umiestnenie, vjazdy, vchody a východy zabezpečujúce konšpiráciu v práci.“ Hoci boli majitelia týchto bytov vedení k zachovávaniu prísneho tajomstva o osobách, ktoré navštevujú ich príbytky, predsa mali operatívni pracovníci vykonať všetky opatrenia na to, aby držiteľ prepožičaného bytu agentov nepoznal. „Byt alebo miestnosť (izba) s agentúrou sa platí majiteľovi podľa zmluvy.“

Pre prácu „s najčestnejšou a preverenou agentúrou“ bol určený **konšpiračný byt**, ktorý bol v plnom vlastníctve orgánov MV. „Pred obyvateľstvom je zamaskovaný ako úrad alebo súkromný byt – žijúci je zvlášť dôveryhodný človek, alebo osobitne viazaný informátor, alebo utajený operatívny pracovník.“ Pri výbere konšpiračných bytov, ktoré mali byť umiestnené „v mestách a veľkých obývaných domoch“, malo nezastupiteľný význam ich umiestnenie z hľadiska zabezpečenia konšpirácie. „V konšpiračných a schôdzkových bytoch je možno vykonávať dve až tri schôdzky denne. V prípade, že sa medzi prijímanou agentúrou zistí zradca, je treba konšpiračný alebo schôdzkový byt okamžite zrušiť.“

Smernica pomerne správne zdôrazňovala, že „úspechy v práci agentúry“ záviseli predovšetkým od toho, ako operatívny pracovník „správne a cieľavedome“ využíval „jej možnosti a schopnosti“. Povinnosťou príslušného riadiaceho orgánu bolo starať sa o zvyšovanie „kontrarozviednych vlastností agentúry“ a jej výchove „v duchu oddanosti ľudovodemokratickému zriadeniu“. Ďalšou povinnosťou bola neprestajná previerka a kontrola práce „a správania sa“ agentúry. „Táto previerka a kontrola sa uskutočňuje pri osobnom styku s agentúrou (na schôdzkach) aj prostredníctvom druhej agentúry a rôznymi agentúrno-operatívnymi prostriedkami a v prípadoch nutnosti aj technickými opatreniami.“ Smernica sa opakovane vyjadrovala k provokáciám: „Operatívne pracovníkovi sa kategoricky zakazuje dávať agentovi akékoľvek provokačné úlohy. Operatívny pracovník nesmie

dopúšťať provokačné správanie agenta v rozpracovávanom prostredí. Agent nemá právo byť iniciátorom vykonávania akýchkoľvek protištátnych činov a spravidla nemôže zastávať vedúce postavenie v rozpracovávanom prostredí.“

Štátna bezpečnosť získala počas riadenia rozsiahlej agentúrnej siete bohaté skúsenosti. Bola si vedomá toho, že agentúra bola získavaná „v značnej miere“ z prostredia „nepriateľských elementov“ a „v procese svojej práce“ tiež podliehala jeho vplyvu. Hlavný princíp vzťahu medzi Štátnou bezpečnosťou, resp. konkrétnym riadiacim orgánom a tajným spolupracovníkom spočíval v potrebe paralyzácie „nepriateľského pôsobenia na agentúru“.

„Výchovná práca“ s agentom mala mať „systematický, konkrétny a diferencovaný charakter, vychádzajúci z osobných vlastností, jeho minulosti, služobného postavenia a návykov“. Príslušníci Štátnej bezpečnosti boli povinní vychovávať agentúru „v smere:

- oddanosti ľudovodemokratickému zriadeniu a politickej bdelosti,
- rozvíjania a zdokonaľovania ich rozviednych a kontrarozviednych vlastností a konšpirácie v práci,
- čestnosti a oddanosti v práci s orgánmi MV, disciplíny a presnosti v plnení úloh.

Metódy výchovy agentúry sú:

- vyžadovanie včasného a presného plnenia všetkých uložených úloh; táto požiadavka na agentúru musí byť taktická, nesmie obsahovať elementy hrubosti alebo formalizmu;

TAJNÝ ROZKAZ

MINISTRA NÁRODNÍ BEZPEČNOSTI

Ročník 1951

V Praze dne 10. prosince 1951

Číslo 36

OBŠAH: 49. Práce s agenty

Práce s agenty

Prozrazení je často naprosto šablonovitá podle jedného t. zv. osvědčeného případu, na př. že osoba je prodávána na bezpečnost, aniž je předem vyšetřována a vypracován výzvací návrh. Při výstupu je pohrůžkou přibuzena k podepsání výzvacího návrhu, aniž orgánově mají nějaký kompromitující materiál a teprve potom je dodatečně výzvací návrh vypracován. Byly dokonce zjištěny trestuhodné případy, při kterých bylo používáno i fyzického násilí a různých pohrůžek jako „prostředků“ k výzvacímu.

V obsluze spolupracovníků nižšími orgány se stále vyskytují tyto nedostatky, zaviněné tím, že:

- řídící orgán dostatečně se nepřipravuje na schůzku s agentem a nevytýčuje mu přiměřené úkoly, jak je to třeba; tak dle:

- na besedách s agentúrou sa musí operatívny pracovník zaujímať o jej politické názory a nálady a na konkrétnych príkladoch dokazovať prednosť ľudovodemokratického zriadenia pred kapitalistickým;

c) operatívny pracovník je povinný k sebe zručne pripútať agentúru tým, že nielen žiada plnenie úloh, ale prejavuje aj starostlivosť o jej osobný život;

d) zvyšovať kvalifikáciu agentúry prostredníctvom analyzovania jej správania v tom alebo inom prostredí, rozborom chýb a pomocou pri ich náprave.“

Vedenie Štátnej bezpečnosti si predstavovalo, že pre agentov má byť operatívny pracovník „autoritou“. Zakazovalo sa „nadväzovať s agentúrou familiárne vzťahy, konať spoločné pitky, prijímať od nej akékoľvek darčeky a využívať služby“. Bolo tiež nepripustné vodiť si agenta k sebe domov a „taktiež udržiavať známosť“ s jeho rodinou. Agentúre nebolo možné dávať sľuby, ktoré „nemôžu byť splnené“.

„Schôdzky s agentúrou uskutočňuje operatívny pracovník v závislosti na vážnosti a charaktere plnenia úloh, nie menej než dva až trikrát za mesiac. Na schôdzke musí operatívny pracovník žiadať od agenta oznámenie o splnení predchádzajúcich úloh, dávať mu nové úlohy a podrobne ho inštruovať o spôsoboch ich plnenia, vypočuť si v tejto otázke návrhy agenta a určiť termín splnenia.“

Jednou z kapitoliek smernice bola časť nazvaná „Prerušenie stykov s agentúrou“. „Z obsluhovanej pracujúcej agentúrnej siete je treba vylúčiť:

- a) obojetníkov, dvojníkov (dublerov);
- b) spolupracovníkov, ktorí sa skompromitovali provokačným správaním;
- c) celkom neschopných spolupracovníkov;
- d) tých spolupracovníkov, ktorí nemôžu splniť úlohy orgánov MV v dôsledku ťažkej dlhej choroby;
- e) spolupracovníkov, ktorí kategoricky odmietajú naďalej spolupracovať.“

Operatívny pracovník obyčajne spisoval o prerušení styku podrobnú správu. V niektorých prípadoch vykonal nadriadený „preverujúcu schôdzku“, aby sa presvedčil „o správnosti prerušenia spolupráce“. Prerušenie styku s agentom schvaľovali v poslednej inštancii tí náčelníci, ktorí **rozhodovali o jeho viazaní**. „Agent, s ktorým sa prerušuje styk, podpisuje sľub mlčanlivosti. Vo výnimočných prípadoch, keď nie je operatívne účelné oznamovať agentúrnemu spolupracovníkovi prerušenie styku, sľub mlčanlivosti sa nevyžaduje.“

Štátna bezpečnosť obnovila v priebehu agentúrno-operatívnej práce spojenie s celým radom už „vyradených“ agentov. Riadiaci orgán napísal po vyzdvihnutí všetkých materiálov „na agenta“ z operatívneho archívu a po ich preštudovaní „odôvodnený návrh“ na obnovenie spolupráce s touto „vylúčenou agentúrou“.

Šesťdesiate roky v spojení s ľuďmi v prednej línii boja

Na začiatku šesťdesiatych rokov vykonala Štátna bezpečnosť analýzu svojich dovtedajších pracovných postupov a na základe tejto reflexie stanovilo vedenie ministerstva vnútra nové pravidlá operatívnej práce. V ideologickom úvode **Smernice pre agentúrno-operatívnu prácu štátnej bezpečnosti**, ktorú vydal v polovici mája 1962 minister vnútra Lubomír Štrougal¹⁵⁾ sa špičky Štátnej bezpečnosti okrem prihlásenia sa k rozvoju socializmu v Československu snažili načrtnúť posun prírôi v štátnobezpečnostnej práci, reagujúc tak na zmenenú zahraničnopolitickú realitu a postup západných spravodajských služieb. „Československá socialistická republika je spolu s NDR najzápadnejšou časťou socialistického tábora, čo nás stavia do prednej línii boja... Nepriateľské rozvedky využívajú na špionáž a podvratnú činnosť proti nám vízových cudzincov a iné triedne nepriateľské elementy. Preto je hlavné úsilie štátnej bezpečnosti zamerané proti imperialistickým rozvedkam, hlavne americkej, západonemeckej, anglickej a francúzskej.“ Okrem toho mala „stále schopnejšie a účinnejšie bojovať proti všetkým triednym nepriateľom a nenapraviteľným protispoločenským živlom, vykonávajúcim protištátnu činnosť.“ Smernica s najvyšším stupňom utajenia – prísne tajné zvláštnej dôležitosti – uvádzala závislosť tajnej polície na Komunistickej strane Československa: „Štátna bezpečnosť pracuje pod vedením strany a je stranou sústavne kontrolovaná. Všetky úlohy štátnej bezpečnosti musia byť chápané dôsledne v duchu politickej línii strany. Na každom pracovisku je treba plne a hlboko uplatňovať vedúcu úlohu strany a leninské normy stranického života.“

Celkom absurdne znie nasledujúca veta: „Sila štátnej bezpečnosti je v spojení s ľuďmi, vo vernej službe ľudu pri ochrane socialistického zriadenia“. „Prevaha“ komunistickeho tábora a „úspechy socialistického zriadenia“ vytvorili údajne situáciu, ktorá Štátnej bezpečnosti umožňovala „získavať širší okruh osôb“ ochotných „podieľať sa dobrovoľne na ochrane bezpečnosti našej krajiny“. Československí pracujúci vraj dokonca „v pomoci bezpečnosti“ videli „jednu z foriem účasti na správe štátu“. Vedenie Štátnej bezpečnosti požadovalo od podriadených útvarov pružnú a pohotovú reakciu „na všetky zjavy, hlavne na nové a rafinovanejšie metódy a formy nepriateľskej činnosti“ a sústavne zvyšovanie kvality práce. „Činnosť štátnej bezpečnosti musí mať ofenzívny charakter“.

„Do agentúrno-operatívnej činnosti je treba zavádzať vedecké pracovné postupy, vychádzajúce z dôslednej analytickej práce a koncepčného

ujasnenia úloh, s pomocou ktorých bude možné zdokonaľiť represívnu a preventívno-výchovnú prácu, zvýšiť organizátorskú a riadiacu úlohu náčelníkov, dosahovať to, aby bola práca vedená cieľavedome v plnom súlade s potrebami politiky strany.“

Zaujímavé boli aj požiadavky vedenia ministerstva vnútra voči jednotlivým príslušníkom politickej polície: „Pracovníci štátnej bezpečnosti musia chápať súčasný medzinárodnopolitický vývoj a chápať zákonitosti a úlohy budovania našej socialistickej spoločnosti. Musia byť všestranne vzdelaní, zásadoví, čestní, skromní, charakterovo a morálne pevní. Voči nepriateľom socialistického zriadenia musia vystupovať dôsledne a nekompromisne. Pracovníci štátnej bezpečnosti musia mať vždy na pamäti, že vystupujú ako predstavitelia socialistickeho štátu, socialistickej bezpečnosti.“ Smernica nemala byť iba metodickou pomôckou pre agentúrno-operatívnu prácu Štátnej bezpečnosti, ale predovšetkým „návodom pre tvorivé uplatňovanie politickej línie strany v práci a živote“ príslušníkov.

Definícia tajných spolupracovníkov ako hlavného prostriedku „pri plnení operatívnych úloh“ sa však v súlade so zmenou priorit výrazne posunula. Spolupracovníci sa stali „dôležitými pomocníkmi... v boji proti cudzím rozviedkam, ich vnútorným pomáhačom a protispoločenským živlom. Operatívni pracovníci používajú tajných spolupracovníkov na vyhľadávanie, rozpracovávanie, dokumentovanie, odhaľovanie a včasné znemožňovanie protištátnej trestnej činnosti a tiež na predchádzanie takejto činnosti pomocou preventívnych opatrení.“

Štátna bezpečnosť rozlišovala tajných spolupracovníkov aj naďalej na: a) agentov, b) informátorov, c) rezidentov, d) majiteľov konšpiračných alebo prepožičaných bytov.

Tajný spolupracovník kategórie **agent** (A, TS-A) bol získavaný „predovšetkým na rozpracovávanie konkrétnych prípadov“. Mal mať možnosti a schopnosti „plniť hlavne tieto štátnobezpečnostné úlohy:

a) vyhľadávať, aktívne rozpracovávať a odhaľovať kádrových rozviedčikov, signály o činnosti nepriateľských rozviedok a ich agentúry, zisťovať zábery, formy a metódy ich práce;

b) prenikať do politických, ekonomických, vedecko-technických, výzvedných a iných orgánov a centier v kapitalistických štátoch a do organizácií utečeneckej emigrácie;

c) zisťovať a odhaľovať prenikanie agentúry nepriateľských rozviedok do dôležitých hospodárskych, vojenských a iných objektov na území ČSSR a brániť úniku utajovaných skutočností z týchto objektov;

d) rozpracovávať nepriateľské osoby, ktoré vykonávajú podvratnú činnosť proti nášmu štátu alebo ostatným socialistickým krajinám;

e) plniť konkrétne úlohy pri používaní operatívnej techniky, pri vykonávaní rozkladnej práce v nepriateľskom prostredí, pri vyhľadávaní osôb, po ktorých je vyhlásené pátranie a iné operatívne úlohy.“

POLITICKÝ SEKRETARIÁT ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU KSČ

Přísně tajné!

Číslo pořadu: 10

11513/8

K bodu:

Tajný rozkaz ministra vnitra o práci s agenty a směrnice o agenturně-operativní práci.

A. ÚV KSČ	Číslo:	02-15
	Str:	78
	Ar. J.:	202
	List:	33

Ministr vnitra předkládá návrh tajného rozkazu o práci s agenty a směrnice o agenturně-operativní práci.

Rozkaz hodnotí současný stav agenturně-operativní práce, ukazuje nedostatky a nejbližší úkoly. Směrnice shrnují dosavadní zkušenosti a jsou vodítkem k prohloubení a z kvalitnější agenturní práce.

Návrh usnesení:

Schvaluje se předložený návrh tajného rozkazu ministra vnitra o práci s agenty a směrnice o agenturně-operativní práci.

Provede: s. Barák

Podává: s. Barák

10. března 1954
Počet listů: 33

Operatívni pracovníci získavali agentov „predovšetkým na dobrovoľnom, hlavne vlasteneckom základe, prevažne z radov čestných a politicky uvedomelých občanov“, ktorí boli „ochotní“ pomáhať Štátnej bezpečnosti. Vedenie ministerstva vnútra opakovalo tvrdenie, že tajní spolupracovníci získaní pre spoluprácu „na základe vlasteneckých pohnútok a socialistického uvedomenia“ sú najspolohlivejšími agentmi. Operatívnyimi orgánmi Štátnej bezpečnosti mali byť vedení tak, aby boli schopní „porovnávať fakty a vedeli rozlišovať chyby a nesprávne konanie uvedomelých občanov od trestnej činnosti nepriateľských osôb“. Smernica požadovala od spolupracovníkov disciplínu, schopnosť „nadväzovať styky s objektmi záujmu“ Štátnej bezpečnosti, „získať si ich dôveru a vedieť odhaľovať ich trestnú činnosť“. Museli byť tiež „schopní zachovávať konšpiráciu“, prísne utajenie práce pre Štátnu bezpečnosť.

Veľmi závažnou a možno povedať najdôležitejšou kapitolou bol výber osoby vhodnej plniť úlohu tajného spolupracovníka Štátnej bezpečnosti, ako aj proces jeho získavania pre spoluprácu. Operatívny pracovník vybral „vhodného kandidáta“ a predložil náčelníkovi príslušného operatívneho od-

boru návrh, „aby mohol uskutočniť osobný styk s kandidátom s cieľom presvedčiť sa o účelnosti spolupráce“. Po „nadviazaní“ styku s kandidátom zablokoval operatívny pracovník vybranú osobu – kandidáta v operatívnej evidencii. Počas prípravy kandidáta na spoluprácu príslušník Štátnej bezpečnosti „ustavične“ kandidáta preveroval a sústreďoval na jeho osobu „previerkový materiál“. Ak sa presvedčil „počas zoznamovania, že kandidát má nevyhnutné predpoklady“, prikróčil k jeho získaniu pre spoluprácu na základe návrhu schváleného náčelnikom správy alebo jeho zástupcom. „Ak sa však ukáže, že kandidát nemá potrebné predpoklady, je s ním styk prerušený, blokovanie v evidencii zrušené a previerkové materiály neobsahujúce závadové poznatky sú zničené.“ Dĺžka zoznamovania nesmela v žiadnom prípade prekročiť šesť mesiacov.

Smernica pripúšťala získanie agenta „na základe činnosti“, ktorou bol kompromitovaný. „Kompromitujúca činnosť môže vychádzať z drobnej trestnej činnosti alebo z porušovania zásad socialistického spolunažívania, z porušení pracovných povinností a pod.“ Poznatky, na základe ktorých bol agent viazaný, museli však byť „riadne“ preverené a „dokumentačne“ podložené. „Operatívny pracovník použije len také poznatky o kompromitujúcej činnosti, pri ktorých je predpoklad, že ovplyvnia rozhodnutie kandidáta.“ Získavanie pre spoluprácu bolo zásadne vykonávané „v prostredí“, ktoré zaručovalo „konšpiráciu, ale aj nerušený chod konania“. Skúsený operatívny pracovník, niekedy za asistencie náčelnika oddelenia alebo odboru, mal pri „besede“ postupovať taktne tak, aby nebol odhalený prameň, od ktorého získala Štátna bezpečnosť kompromitujúce informácie. „Operatívny pracovník je povinný na agenta získaného na základe kompromitujúcej činnosti pôsobiť tak, aby túto činnosť už ďalej nevykonával. Musí ho sústavne politicky viesť, aby z neho vychoval riadneho človeka.“

Náročným administratívnym úkonom bolo aj schválenie získať kandidáta pre spoluprácu. Operatívny pracovník nemohol postupovať bez písomného návrhu, dopredu schváleného náčelnikom správy alebo jeho zástupcom, resp. všetkými nadriadenými od náčelnika oddelenia až po uvedený nomenklatúrny stupeň. Budúci riadiaci orgán musel v návrhu uviesť základné údaje charakterizujúce kandidáta, výsledky previerkových opatrení v období prípravy na spoluprácu, cieľ viazania, vhodnosť, miesto, čas a plán „besedy“ s kandidátom a, samozrejme, aj to, kto bude získavanie vykonávať.

Ak kandidát súhlasil so spolupracou, príslušník Štátnej bezpečnosti vykonal jeho podrobnú inšpekciu. „Poučí agenta o význame a účele spolupráce a hlavne o povinnosti zachovávať zásady

konšpirácie. Súčasne s ním prerokuje najbližšie úlohy a spôsob, akým tieto úlohy plniť. Dohodne tiež zásady vzájomného styku a spojenia.“

Kandidáti mali „zásadne“ podpisovať písomný záväzok o spolupráci. Ten sa nevyžadoval iba vtedy, ak by to mohlo „ohroziť dobrý vzťah kandidáta k spolupráci“. V takýchto prípadoch stačil ústny súhlas. „Agent si spravidla sám volí krycie meno. Ak to odmietne urobiť, operatívny pracovník mu ho nevnučuje. Agent v tom prípade písomné správy nepodpisuje a operatívny pracovník vedie osobný zväzok pod pseudonymom, ktorý sám určí.“ O priebehu „besedy“, počas ktorej došlo k získaniu agenta, spísal operatívny pracovník, samozrejme, záznam, ktorý predložil nadriadenému náčelníkovi. Po súhlase funkcionára, ktorý návrh na získanie tajného spolupracovníka schválil, registroval riadiaci orgán agenta v operatívnej evidencii. „Obzvlášť schopní a socialistickému zriadeniu oddaní agenti, ktorí sa v priebehu spolupráce osvedčili, získali skúsenosti a spĺňajú nevyhnutné podmienky, môžu byť použiti ako rezidenti.“

Cudzích štátnych príslušníkov získavali kontrarozviedne zložky Štátnej bezpečnosti k spolupráci „na základe:

- a) ich príbuzenského, osobného alebo priateľského vzťahu k našim občanom, prípadne ich pokrokového postoja a sympatií k nášmu socialistickému zriadeniu;
- b) preverenej kompromitujúcej činnosti;
- c) hmotnej zainteresovanosti;
- d) vhodného spojenia podmienok“ uvedených v predchádzajúcich bodoch.

Operatívny pracovník volil a vykonával také „prípravné opatrenia“, ktoré mali cudzincov „postupne“ ovplyvňovať. Ich získavanie sa uskutočňovalo na území ČSSR za prítomnosti náčelníkov operatívnych správ alebo ich zástupcov. Vo výnimočnom prípade realizácie akcie v zahraničí musel byť „spôsob získania agenta“ rozpracovaný „mimoriadne starostlivo s prihliadnutím na špeciálne miestne podmienky“. V oboch prípadoch schvaľoval získavanie cudzích štátnych príslušníkov minister vnútra alebo jeho námestník. Písomný záväzok sa od cudzincov „spravidla“ nevyžadoval.

Tajný spolupracovník kategórie *informátor* (I, TS-I) bol získavaný „na dobrovoľnom, predovšetkým ale na vlasteneckom základe“. Od agenta sa odlišoval tým, že sa „spravidla“ nezískaval „na rozpracovanie konkrétneho prípadu, ale predovšetkým [pre prácu] na dôležitých objektoch, v miestach sústredenia nepriateľských živlov, v pohraničí“ a pod. „Informátori sú vyberaní z radov občanov, ktorí majú široké styky s ľuďmi na pracovisku alebo v mieste svojho bydliska a majú ich dôveru, správajú sa slušne, sú seriózni a pri spolupráci so

Štátnou bezpečnosťou dokázu dôsledne zachovávať zásady konšpirácie.“

Plniť mali „najmä“ nasledujúce „štátnobezpečnostné úlohy:

a) získavať poznatky o skrytých nepriateľských prejavoch, odhaľovať osoby, ktoré sú iniciátormi týchto prejavov, zisťovať nepriateľské úmysly a činnosť osôb, ktoré majú záporný postoj k socialistickému zriadeniu;

b) zisťovať podozrivé styky vízových cudzincov, pomáhať pri ochrane našej ekonomiky, štátnych hraníc, všetkých prostriedkov dopravy, poskytovať odborné posudky technického, vedeckého, umeleckého a iného charakteru;

c) plniť čiastkové úlohy pri používaní operatívnych prostriedkov, získavať údaje pre potreby ustanovky;

d) podľa pokynov operatívneho pracovníka vykonávať preventívne výchovné opatrenia s cieľom predchádzať a včas zabrániť nepriateľským prejavom, hospodárskym škodám a rozširovaniu záporného vplyvu nepriateľských živlov.“

Nadväzovanie „predbežného styku“ operatívneho pracovníka s kandidátom prebiehalo podobne ako u kandidáta na agenta, len s tým rozdielom, že „dĺžka zoznamovania“ u kandidáta na získanie za informátora nesmela presiahnuť tri mesiace. Návrh na „osobný styk“ s kandidátom navyše schvaľoval iba náčelník oddelenia a návrh na získanie pre spoluprácu náčelník odboru. Ak informátor spĺňal „podmienky na rozpracovanie konkrétneho prípadu“, mohol byť prevedený do „stavu agentov“.

Tajný spolupracovník kategórie **rezident** (R, TS-R) bol politicky vyspelým, absolútne spoľahlivým a životne skúseným spolupracovníkom Štátnej bezpečnosti, ktorého smernica označila za najbližšieho pomocníka operatívneho pracovníka s predpokladmi a možnosťami plniť pod vedením riadiaceho orgánu „najmä tieto konkrétne úlohy:

a) obsluhovať a riadiť prácu tých tajných spolupracovníkov, ktorých prevzal od operatívneho pracovníka;

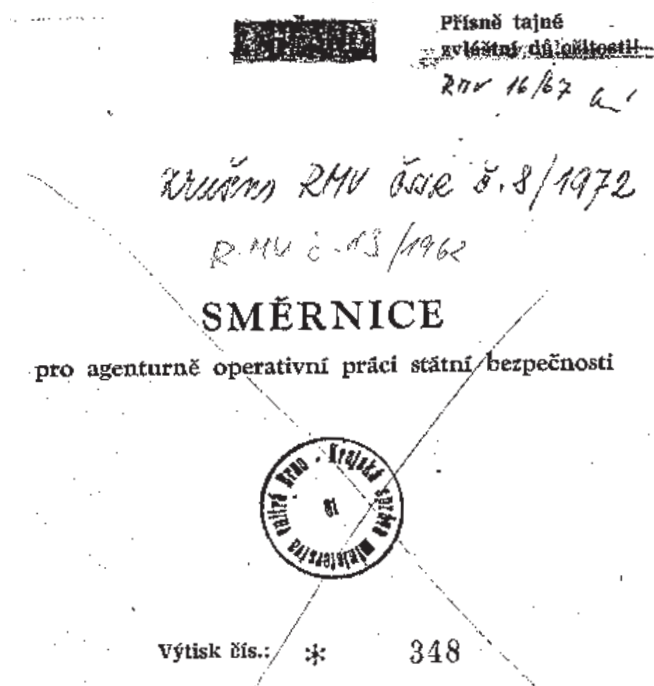
b) preberať od týchto tajných spolupracovníkov písomné alebo ústne správy a odovzdávať ich operatívne pracovníkovi;

c) vychovávať jemu zverených tajných spolupracovníkov“.

Rezidentúry, agentúrne minisiete, riadené nie kádrovými príslušníkmi, ale rezidentmi, budovali príslušné operatívne útvary Štátnej bezpečnosti „najmä v pevných objektoch a tam, kde boli sťažené podmienky pre pravidelnú a priamu obsluhu tajných spolupracovníkov“, prípadne ak hrozilo „nebezpečenstvo ich vyzradenia“ alebo ak to vyžadovali „iné osobitné podmienky práce“.

Rezidentom sa mohli stať iba vybrané osoby, napríklad bývalí pracovníci ministerstva vnútra pracujúci v civilnom zamestnaní. „Rezidentom sa môže rovnako stať aj preverený skúsený agent alebo informátor, ktorý má pre zložitú prácu rezidenta predpoklady“.

Písomný návrh na získanie rezidenta (či na prevedenie agenta alebo informátora) vypracoval operatívny pracovník a prostredníctvom nadriadených ho predložil náčelníkovi správy na schválenie. Náčelník správy s prihliadnutím na operatívnu situáciu a na možnosti a schopnosti rezidenta rozhodoval tiež o tom, koľko tajných spolupracovníkov bude rezident obsluhovať. „Pri odovzdávaní tajných spolupracovníkov rezidentovi musí riadiaci orgán prihliadnuť najmä na charakter ich vzájomných vzťahov, a to pracovných i osobných. Hlavné je treba prihliadať na to, aby medzi nimi neboli blízke príbuzenské vzťahy alebo aby rezident nebol priamym podriadeným jemu zvereného tajného spolupracovníka“. Operatívny pracovník odovzdáva

val rezidentovi tajných spolupracovníkov postupne a vždy osobne. Podrobne s rezidentom vždy pojednal „otázky stykov, spôsobu obsluhy, schôdzkovej činnosti a odovzdávanie správ“. Úroveň konšpirácie rezidenta mala byť porovnateľná s konšpiráciou operatívneho pracovníka; jeho práca prebiehala „pod priamou starostlivosťou a kontrolou“ riadiaceho orgánu.

Schôdzky s „absolútne preverenými a spravodajsky skúsenými“ tajnými spolupracovníkmi vykonávali príslušníci Štátnej bezpečnosti v **konšpiráčnych a prepožičaných bytoch**. S ostatnými spolupracovníkmi sa riadiace orgány schádzali „v iných určených miestnostiach alebo miestach“

vhodných „na zachovanie konšpirácie“. Zakázané bolo uskutočňovať schôdzky s tajnými spolupracovníkmi či získavať ich nielen v objektoch komunistickej strany, ale aj ďalších politických subjektov Národnej fronty, a dokonca aj národných výborov.

Konšpiračný byt bol „samostatný objekt, samostatný byt alebo iná samostatná miestnosť“, prenajatý operatívnou súčasťou pod legendou na schôdzky so spolupracovníkmi. Oficiálne bol vedený ako súkromný byt, kancelária alebo prevádzkareň národného, družstevného alebo komunálneho podniku a pod. „Konšpiračný byt musí byť oficiálne krytý tajným spolupracovníkom alebo operatívnym pracovníkom štátnej bezpečnosti, ktorý na tento účel používa krycí preukaz.“

Najrozšírenejším typom miestností na schôdzky sa stali „**prepožičané byty**“ alebo iné miestnosti, ktorých majiteľmi (držiteľmi) boli politicky spoľahlivé osoby, poskytujúce „záruky utajenia záujmu“ tajnej polície. Útvary Štátnej bezpečnosti si takéto byty vyberali a požíčovali na operatívne účely „na určitú dennú dobu alebo na určitý čas“ na základe dohody s majiteľom bytu. Povinnosťou príslušníka Štátnej bezpečnosti, ktorý mal prepožičaný byt na starosť, bolo raz za tri mesiace preveriť „účinnosť legendy“, pod ktorou tajní spolupracovníci byt navštevovali. Takisto niesol zodpovednosť za ochranu ich pravej totožnosti aj pred **majiteľom prepožičaného bytu**. „Operatívny pracovník je povinný viesť presný časový záznam všetkých návštev v konšpiračnom alebo prepožičanom byte, iných operatívnych pracovníkov a náčelníkov nevynímajúc. Náčelníci musia dbať na to, aby do týchto bytov prichádzal obmedzený počet tajných spolupracovníkov a aby v ňom neboli uskutočňované viac než dve alebo tri schôdzky denne.“

Smernica zásadne rozlišovala medzi tajnými spolupracovníkmi a dôverníkmi; práca s nimi vraj bola „ďalšou formou spojenia štátnej bezpečnosti s ľudom...“.

Dôverníkom Štátnej bezpečnosti sa mohol stať iba „politicky vospelý občan, úplne oddaný socialistickému zriadeniu“, ktorý mal „možnosť, schopnosť a snahu podávať operatívnym pracovníkom čiastkové poznatky informačného charakteru“ zo záujmového prostredia Štátnej bezpečnosti. Operatívni pracovníci nadväzovali „styk“ s takými dôverníkmi, ktorí mohli „pomôcť najmä:

a) podávať osobné vysvetlenie a názor na príčiny narušenia výrobných a technologických procesov a iných nepriaznivých a negatívnych javov v závodoch, podnikoch, JRD, úradoch a pod.;

b) informovať o náladách a tendenciách, ktoré sú medzi pracujúcimi rozširované nepriateľskými osobami, cudzincami a pod.;

c) dopĺňať údaje k už prevereným osobám;

d) plniť iné úlohy pre operatívne súčasti štátnej bezpečnosti“.

Dôverníci však nemohli nahrádzať tajných spolupracovníkov; nemohli ani dostávať úlohy ako tajní spolupracovníci. Pri styku s nimi musel príslušník Štátnej bezpečnosti dodržiavať „iný postup“ než pri tajných spolupracovníkoch. „Za dôverníka nemožno považovať príbuzenské alebo priateľské styky operatívneho pracovníka ani náhodné známosti.“

Aj spôsob ich získavania sa lišil. Po vytipovaní vhodnej osoby, ktorá mala „predpoklady pomáhať“ Štátnej bezpečnosti ako dôverník, sa operatívny pracovník presvedčil o jej „dôveryhodnosti“ a vyžiadal si súhlas náčelníka oddelenia. Až potom sa s touto osobou „pri vhodnej príležitosti“ stretol a požiadal ju, či by bola ochotná „udržiavať s ním z času na čas kontakt a podávať niektoré čiastkové informácie, osobné vysvetlenia a pod.“ V kladnom prípade objasnil nadchádzajúcemu dôverníkovi, „o aký druh pomoci ide“ a zároveň si s ním dohodol spôsob vzájomného spojenia.

„Styk s dôverníkom uskutočňuje operatívny pracovník nepravdepodobne, len v prípade potreby. Dôverníka nesmie prijímať v konšpiračnom alebo prepožičanom byte. Najvhodnejším prostredím na styk s dôverníkom je verejná miestnosť alebo pracovisko dôverníka. Ak to vyžaduje povaha veci, styk operatívnych pracovníkov s dôverníkmi sa pred verejnosťou utajuje. Aby tieto styky neboli nápadné, musia byť kryté vhodnými stykmi operatívneho pracovníka s inými občanmi, v ktorých prostredí dôverník pracuje alebo býva. Najmä je ale nutné utajiť obsah rozhovoru medzi operatívnym pracovníkom a dôverníkom.“

Aj pri zrejmej voľnejšej forme spolupráce museli dbať príslušníci Štátnej bezpečnosti pri využívaní získaných informácií na utajenie osoby dôverníka, ktorý informácie poskytol. Pokiaľ chcel operatívny pracovník informácie od dôverníka „verejne“ použiť, musel si vždy vyžiadať jeho súhlas. Dôverník nepodával „pisomné správy“, len v prípade, že sám prejavil ochotu, mohol jeho riadiaci orgán preberať „správy“ v písomnej forme. Príslušníci Štátnej bezpečnosti „spravidla“ neodhaľovali pred dôverníkom „metódy a formy“ operatívnej práce. „O dôverníkoch je vedený iba zoznam u náčelníka oddelenia. Dôverníka, ktorý sa osvedčil, má možnosť a schopnosť stať sa tajným spolupracovníkom a nie je dekonšpirovaný, môže operatívny pracovník získať za tajného spolupracovníka.“

Smernica opakovala inými slovami skúsenosť získanú už pred rokmi: „Výsledky práce s tajnými spolupracovníkmi závisia nielen na ich výbere, ale i na tom, ako sú riadení a vychovávaní.“ Za „riadenie“ a „výchovu“ tajných spolupracovníkov bol zodpovedný konkrétny operatívny pracovník, ktorý

si s pomocou nadriadených mal osvojiť „umenie vhodne a naplno využívať možnosti a schopnosti“ svojich tajných spolupracovníkov.

Riadiaci orgán bol vedený k cieľavedomej príprave konkrétnych úloh pre spolupracovníkov, ktoré im zadal tak, „aby zodpovedali operatívnej situácii“, ich možnostiam a schopnostiam. Na jednej strane vedenie ministerstva vnútra žiadalo: „Tajných spolupracovníkov je treba učiť konať samostatne a iniciatívne.“ Na druhej strane to nesmelo prekročiť určitú hranicu: „Operatívne pracovníkovi sa zakazuje dávať tajným spolupracovníkom úlohy, ktoré by mohli viesť k provokácii. Musí prísne dbať o to, aby sa tajný spolupracovník nedopúšťal akéhokoľvek provokačného správania a sám sa nestal iniciátorom trestnej činnosti alebo porušovania zásad socialistického spolunažívania.“

Periodicita schôdzok sa odvodzovala od „povahy úloh“, ktoré tajnému spolupracovníkovi zadal riadiaci orgán. Napriek tomu bol oproti predchádzajúcej smernici minimálny počet schôdzok znížený: „Najvhodnejšie sú pravidelné schôdzky s konkrétnym zameraním – najmenej raz za mesiac.“

Tzv. výchovná práca zostala aj naďalej jednou z hlavných foriem pôsobenia na tajných spolupracovníkov. Riadiacim orgánom bola vykonávaná „systematicky, individuálne“ a mala byť „konkrétne“. „Musí vychádzať z osobných vlastností tajného spolupracovníka, jeho minulosti a spoločenského postavenia; ďalej zo skúseností, ktoré operatívny pracovník získal v priebehu styku s ním.“ Smernica vyžadovala „správnu výchovu“ tajných spolupracovníkov za predpokladu „vysokého morálneho profilu“ príslušníkov Štátnej bezpečnosti, vrátane politickej a odbornej úrovne ich práce.

Ďalej je pozoruhodné poradie jednotlivých oblastí tzv. výchovného pôsobenia na spolupracovníkov. Nie je náhoda, že prvý bod obsahuje politickú indoktrináciu, druhý požaduje dodržiavanie „socialistickej zákonnosti“, až potom nasleduje zdokonaľovanie profesionálnych návykov agenta a na poslednom mieste sú jeho morálne vôľové vlastnosti. Príslušníci Štátnej bezpečnosti mali výchovnú prácu „vykonávať najmä:

- a) v duchu oddanosti tajných spolupracovníkov k socialistickému zriadeniu;
- b) na zvyšovanie ich politickej bdelosti a zachovávanie socialistickej zákonnosti;
- c) na rozvíjanie a zdokonaľovanie ich rozviednych a kontrarozviednych vlastností a na prehĺbovanie konšpirácie v práci;
- d) na rozvíjanie takých vlastností, ako sú pravdivosť, čestnosť, serióznosť, dôslednosť, morálna pevnosť, poslušnosť.“

Konkrétne „osvedčené metódy výchovy“ tajných spolupracovníkov boli „hlavne:

a) objasňovanie politických otázok; na schôdzkach sa má operatívny pracovník zaujímať o politické názory tajných spolupracovníkov a má im ich otázky trpezlivo a so znalosťou vecí vysvetľovať; osobitnú pozornosť venuje tým, ktorí rozpracovávajú cudzincov alebo ktorí boli získaní na základe kompromitujúcej činnosti; musí pritom dbať na to, aby vplyv operatívneho pracovníka bol intenzívnejší a trvalejší ako vplyv nepriateľského prostredia;

b) vyžadovanie včasného a presného plnenia zadaných úloh; túto zásadu je nutné presadzovať dôsledne, ale taktne; operatívny pracovník sa pri riadení tajných spolupracovníkov musí vystríhať povrchnosti a formálnosti, osobným príkladom na nich pôsobiť výchovne;

c) oboznámenie spoľahlivých tajných spolupracovníkov s niektorými metódami a spôsobmi práce imperialistických rozviadok, ich agentúry a triednych nepriateľov; toto oboznámenie vykonáva operatívny pracovník po súhlase náčelníka oddelenia v nevyhnutne nutnom rozsahu; potom sa tajní spolupracovníci môžu lepšie orientovať v jednotlivých javoch pri styku s rozpracovávanými osobami a lepšie plniť svoje úlohy;

d) rozbor správanie sa tajných spolupracovníkov; operatívny pracovník poukazuje na ich chyby a nedostatky a poskytuje im pomoc pri ich odstraňovaní; volí pri tom vhodnú formu, aby ich neodradil od spolupráce, prejavuje aj záujem o ich osobný život, stará sa o vytváranie príhodných podmienok na ďalšiu spoluprácu.“

Ďalej smernica zakazovala príslušníkom Štátnej bezpečnosti „vytváranie takých vzťahov“ s tajnými spolupracovníkmi, ktoré by ich akokoľvek zaväzovali alebo kompromitovali. „Je tiež nutné im vhodným spôsobom vysvetliť, že nie je možné splniť požiadavky na rôzne intervencie pre nich alebo pre ich príbuzných a známych.“ Riadiaci orgán musel dbať aj o to, „aby tajný spolupracovník nezneužíval spoluprácu na vykonávanie trestnej činnosti, na zastrašovanie občanov a pod.“

Štátna bezpečnosť nezabúdala ani na kontrolu činnosti tajných spolupracovníkov. Považovala to dokonca za „neoddeliteľnú súčasť“ ich riadenia a výchovy. „Operatívny pracovník je povinný tajných spolupracovníkov neustále preverovať a kontrolovať z hľadiska ich správania, plnenia úloh a pravdivosti podávaných správ. Pozornosť venuje obzvlášť tým, ktorí boli získaní „pre spoluprácu na základe kompromitujúcej činnosti.“ Na tento účel mohol operatívny pracovník využívať všetky operatívne možnosti a prostriedky (v prípade nutnosti aj prostriedky technické), najmä ďalších tajných spolupracovníkov i dôverníkov. „Operatívny pracovník

však dbá o to, aby nedošlo k vzájomnému vyzradeniu tajných spolupracovníkov a dôverníkov.“

Príslušníci Štátnej bezpečnosti boli v rámci pozvoľného prechodu od otvorene represívneho pôsobenia na československú verejnosť smerovaní skôr ku skrytému pôsobeniu, tzv. preventívne-mu. „Operatívni pracovníci musia stále viac využívať tajných spolupracovníkov na predchádzanie alebo na včasné zamedzenie rozširovania trestnej činnosti. Preventívne opatrenia sa vykonávajú pomocou tajných spolupracovníkov hlavne s cieľom:

a) aby nepriateľské živly nemohli do protištátnej činnosti zapájať politicky nevypelých a triedne nevedomelých robotníkov, ostatných pracujúcich a hlavne mládež alebo aby takéto osoby boli včas odvedené z vplyvu nepriateľa;

b) aby sa existujúce ilegálne skupiny v priebehu rozpracovania nerozširovali a aby tajní spolupracovníci vykonávali podľa situácie vo vnútri týchto skupín rozkladnú prácu;

c) aby sa rozpracovávaným skupinám alebo osobám už v štádiu prípravy zabránilo dovŕšiť vážnu trestnú činnosť“.

Po prvýkrát sa do rozkazu ministra vnútra – riadiaceho aktu najvyššej úrovne – dostala požiadavka na koordinované a cieľavedomé využívanie agentúrnej siete. Štrnásť rokov po tom, čo moc v Československu prevzali komunisti, vstúpila Štátna bezpečnosť do kvalitatívne novej etapy. „Veľmi dôležitou požiadavkou na cieľavedomé riadenie

ROZKAZ ^{Prísne tajné}

MINISTRA VNÚTRA ^{Výtisk č. 8}

ČESKOSLOVENSKE SOCIALISTICKÉ REPUBLIKY

Ročník 1972 V Praze dne 16. února 1972 Číslo 8

Smernice pro práci s tajnými spolupracovníky československé kontrarozvědky (služební předpis A-oper-1-3) - vydání

Zrušeno podle RMV ČSSR č. 3/1978.

V posledních letech stupňují imperialistické státy podvratnou činnost proti zemím socialistického tábora. Zesilují ideologickou diverzi a prohlubují koordinaci při organizování špiónážní činnosti s cílem narušit jednotu socialistických států a oslabit jejich obratelschopnost.

Účálosti uplynulých krizových let v ČSSR se projeví vážným oslabením funkce socialistického státu a aktivizací pravicově oportunistických i jiných protisocialistických sil a v této souvislosti i zvýšením intenzity zájmu nepřátelských rozvědek o ČSSR. Příchodem spojeneckých armád ztratily kontrarevoluční síly v ČSSR možnost otevřeného vystoupení a dokončení svých záměrů.

Po srpnu 1968 uprchla z ČSSR řada protisocialisticky orientovaných osob, které rozšířila silnou bázi nepřátelských rozvědek

operatívnej práce je koordinované a všestranné využívanie siete tajných spolupracovníkov a jej zameriavanie do hlavného ťažiska nepriateľskej činnosti. Rezortizmus jednotlivých súčastí a lokálpatriotizmus jednotlivých krajov a okresov je škodlivým javom a prekážkou, ktorá často znemožňuje rýchle, účinné a dôsledné odhaľovanie nepriateľskej činnosti. Kvalitní tajní spolupracovníci musia

byť zameriavani a využívaní podľa operatívnej potreby. Tajný spolupracovník správy ústredného aparátu môže byť v prípade potreby využitý na splnenie úloh na krajskej správe MV a naopak. Obzvlášť nevyhnutné je koordinovať využívanie tajných spolupracovníkov v rámci súčastí.“

V niekoľkých odstavcoch smernice je tiež možné nájsť informácie o využívaní a priamom riadení Štátnej bezpečnosti vedením Komunistickej strany Československa, vrátane permanentnej kontroly správneho „politického a triedneho zamerania“ práce tajnej politickej polície. „Náčelníci na všetkých stupňoch pravidelne kontrolujú, ako sú plnené uznesenia strany v práci bezpečnosti; ako sú na operatívnych úsekoch vykonávané rozbory operatívnej situácie a či sú prijímané politicky správne závery pre operatívnu prácu; či je operatívne rozpracovanie politicky a triedne správne zamerané; či operatívna práca – najmä metódy a formy riadiacej a výchovnej práce tajných spolupracovníkov – zodpovedá politickej línii strany a smerniciam vedenia MV; aký výsledok v práci dosahujú operatívni pracovníci a im zverení tajní spolupracovníci.“

Konšpirácia sa mala stať samozrejým návykom a „základnou vlastnosťou každého operatívneho pracovníka,“ tvrdila smernica. „Bez dokonalého osvojenia celého radu metód utajenia práce nemôže operatívny pracovník so zverenými tajnými spolupracovníkmi a dôverníkmi úspešne plniť úlohy.“ Výnimky v konšpirácii sa pripúšťali iba v odôvodnených prípadoch. „Za sťažených podmienok – napr. pri styku s tajnými spolupracovníkmi na dedine – sa môžu schôdzky konať na inom mieste než v konšpiračných alebo prepožičaných bytoch, ak to náčelník oddelenia odsúhlasí.“ Svojich tajných spolupracovníkov mohol poznať iba operatívny pracovník, ktorý s nimi pracoval. „Nie je prípustné zoznamovať ostatných príslušníkov Štátnej bezpečnosti s údajmi, ktoré sa týkajú tajných spolupracovníkov alebo ich správ. O týchto otázkach môže operatívny pracovník hovoriť iba s nadriadeným náčelníkom. Zakazuje sa hovoriť o rozpracovaní konkrétnych osôb na schôdzkach a zhromaždeniach pracovníkov Štátnej bezpečnosti... Náčelníci a operatívni pracovníci musia prísne kontrolovať a dbať na to, aby administratívne sily neboli zoznamované s menami tajných spolupracovníkov a s menami rozpracovávaných osôb.“

V závere pasáže o konšpirácii zadal minister vnútra náčelníkom operatívnych súčastí povinnosť „rozobrať každý prípad dekonšpirácie, vyvodíť z toho disciplinárne závery a zovšeobecniť skúsenosti takéhoto prípadu, aby sa predišlo jeho opakovaniu“.

Podmienkou plánovaného a komplexného využívania agentúrnej siete bola „stabilizácia siete“ tajných spolupracovníkov „s cieľom obmedziť

škodlivú fluktuáciu“. Zvláštnu atmosféru strachu a konšpirácie dokonca aj vo vnútri Štátnej bezpečnosti spôsobovalo neustále vykonávanie „sústavných previerkových a iných opatrení“, ktoré mali zabrániť „penikaniu imperialistických rozvedok do radov tajných spolupracovníkov“.

Z dôvodu skvalitnenia agentúrneho aparátu museli kontrarozviedne operatívne súčasti permanentne prehodnocovať agentúrnu sieť a priebežne sa zbavovať „takých tajných spolupracovníkov, ktorí nemôžu, nie sú schopní alebo aj nechcú plniť úlohy pre štátnu bezpečnosť“. Predovšetkým bolo nutné z radov tajných spolupracovníkov „vyľučovať tých:

- a) ktorí jednajú nečestne a klamú riadiace orgány, využívajú svoj styk so Štátnou bezpečnosťou na vykonávanie trestnej činnosti;
- b) ktorí sa skompromitovali provokačným správaním;
- c) ktorí sú neschopní;
- d) ktorí rozhodne odmietajú ďalej pracovať;
- e) ktorí sú dekonšpirovaní.“

Pravidlá ukončenia spolupráce s tajnými spolupracovníkmi sa v podstate nelíšili od predchádzajúcej metodiky. „Styk s dôverníkmi ukončujú operatívni pracovníci vtedy, keď dôverník jedná nečestne alebo keď stratil možnosť plniť úlohy dôverníka.“ Spresnené bolo tzv. dočasné ukončenie spolupráce: „Niekedy dochádza k dočasnému prerušeniu spolupráce s tajnými spolupracovníkmi na dlhšiu dobu (napr. z dôvodu ochorenia, služobnej cesty, z rodinných dôvodov). Ak ide o dobu dlhšiu ako dva mesiace, je riadiaci orgán povinný podať náčelníkovi odboru písomné odôvodnenie prerušenia spolupráce, ktoré sa po schválení založí do zväzku tajného spolupracovníka. Ak ide o dlhodobé ochorenie, kvôli ktorému tajný spolupracovník nemôže plniť úlohy trvalo, spolupráca s ním sa ukončuje.“

Desať dlhých rokov potrebovala Štátna bezpečnosť na vydanie nových smerníc pre agentúrno-operatívnu prácu. Počas tejto doby hľadala Štátna bezpečnosť svoju tvár, postupne a obtiažne zvyšovala profesionálnu úroveň svojich kontrarozviednych útvarov, ale napriek tomu zostávala nemalou časťou svojho zamerania uviaznutá hlboko v minulosti. V priebehu Pražskej jari akoby v Československu nastal súmrak pre politickú políciu sovietskeho typu. Agentúrna sieť sa v podstate so zrušením politického spravodajstva proti domácej opozícii rozpadla. Po auguste roku 1968 a neskôr v priebehu roku 1969 začala Štátna bezpečnosť s podporou nového vedenia komunistickej strany a pod silným sovietskym tlakom vstávať z popola. Na začiatku sedemdesiatych rokov sa rezort federálneho ministerstva vnútra zdal byť sta-

bilizovaný. Vedenie Štátnej bezpečnosti mohlo pristúpiť k príprave a vydaniu nových smerníc pre operatívnu prácu, ktoré reagovali na zmenu operatívnej situácie, na rozsiahlu dekonšpiráciu a dokonca defekciu niektorých príslušníkov kontrarozviedky i rozviedky.

Pri ochrane normalizačného zriadenia a proti podvratnej činnosti

Vo februári roku 1972 vydal federálny minister vnútra Radko Kaska svoj rozkaz č. 8, ktorého prílohu tvoril služobný predpis A-oper-I-3 **Smernice pro práci s tajnými spolupracovníky československé kontrarozviedky**.¹⁶⁾ Úvod opäť obsahuje akúsi ideologickú reflexiu: „Udalosti uplynulých krízových rokov v ČSSR sa prejavili vážnym oslabením funkcie socialistického štátu a aktivizáciou pravicovo oportunistických a iných protisocialistických síl a v tejto súvislosti aj zvýšením intenzity záujmu nepriateľských rozvedok o ČSSR. Príchodom spojeneckých armád stratili kontrarevolučné sily v ČSSR možnosť otvoreného vystúpenia a dokončenia svojich zámerov.“

Po auguste roku 1968 utiekol z ČSSR rad protisocialisticky orientovaných osôb, ktorý rozšíril silnú bázu nepriateľských rozvedok z radov po-februárovej emigrácie a presídlencov v kapitalistických štátoch. I v ČSSR zostali ďalšie protisocialistické a oportunistické sily, ktoré spolu s rovnako zameranými známymi a príbuznými utečencov sú, podľa operatívnu cestou získaných poznatkov, predmetom záujmu západných rozviednych centráľ.

Tieto skutočnosti zvyrazňujú hlavnú úlohu československej kontrarozviedky – bojovať proti špiónaži a diverznej činnosti nepriateľských rozvedok, odhaľovať ich agentov a pomocníkov na území ČSSR, brániť úniku utajovaných skutočností. Ďalej odhaľovať a znemožňovať antisocialistickú a antikomunistickú podvratnú činnosť vnútorných nepriateľov. Základným prostriedkom boja s nepriateľskou činnosťou je agentúrna sieť čs. kontrarozviedky.“

Rozkaz predovšetkým nariaďoval zabezpečiť do troch mesiacov preškolenie týchto smerníc so všetkými operatívnymi pracovníkmi čs. kontrarozviedky a ich čo najrýchlejšie uvedenie do praxe. Druhým závažným bodom bol príkaz „prehodnotiť do 1. októbra 1972 doterajšiu kategóriu tajných spolupracovníkov – informátorov a rozhodnúť o ich preradení do kategórie agentov, prípadne o ich ďalšom využití ako dôverníkov kontrarozviedky; k návrhom na prevedenie informátorov na agentov vypracovať memorandum, ktoré schváli príslušný náčelník so schvaľovacou právomocou; súčasne

16) RMV ČSSR č. 8 *Smernice pro práci s tajnými spolupracovníky československé kontrarozviedky (A-oper-I-3)* z 16. 02. 1972. Porov. GU-LA, Marian: *Vývoj typů*, s. 12 – 14.

vypracovať memorandum na všetkých ostatných tajných spolupracovníkoch, ktorí zostávajú v agentúrnej sieti“.

Kontrolou nad dodržiavaním týchto smerníc bol poverený námestník ministra vnútra ČSSR plk. Ing. Ján Hanuliak.

Smernica prehodnotila niektoré vztážené predstavy o osobách v agentúrnej sieti kontrarozviedky. „Československá kontrarozviedka sa vo svojej činnosti opiera o pomoc spravidla československých občanov, ktorí sú ochotní a môžu pomáhať kontrarozviedke pri marení podvratnej činnosti vonkajšieho aj vnútorného nepriateľa.“

Vyjadrené terminológiou konca štyridsiatych a päťdesiatych rokov zaviazané osoby boli súhrnne nazývané spolupracovníkmi a delili sa na dve základné skupiny: a) tajní spolupracovníci, b) dôverníci.

Tajný spolupracovník je novo definovaný ako ten, „kto bol vedome získaný pre spoluprácu pred verejnou utajením a v tejto smernici stanoveným spôsobom, udržiava s pracovníkmi kontrarozviedky konšpiratívny styk, plní stanovené úlohy, odovzdáva alebo podáva poznatky a informácie alebo poskytuje kontrarozviedke pomoc alebo služby, ktoré je nevyhnutné utajovať“. Využívanie tajných spolupracovníkov bolo explicitne uvedené ako hlavná forma činnosti kontrarozviedky „proti zahraničným rozviednym a iným nepriateľským centrá, ich domácim napomáhačom a proti vnútorným nepriateľom“. Operatívni pracovníci mali využívať tajných spolupracovníkov „na vyhľadávanie, rozpracovanie a dokumentovanie protištátnej trestnej činnosti a tiež na predchádzanie takejto činnosti pomocou operatívnych opatrení“.

Kontrarozviedka rozlišovala nasledujúce kategórie tajných spolupracovníkov: a) agent, b) rezident, c) držiteľ prepožičaného bytu.

Agent bol tajným spolupracovníkom, ktorý plnil úlohy „pri vyhľadávaní, rozpracovaní a dokumentovaní protištátnej trestnej činnosti ... smerujúce k predchádzaniu a zabráneniu tejto trestnej činnosti“. Konkrétne to znamenalo, že „najmä:

a) vyhľadáva, aktívne rozpracováva a odhaľuje kádrových rozviedčikov, signály o činnosti nepriateľských rozviedok a ich agentúry z radov československých občanov i cudzích štátnych príslušníkov; zisťuje ich zámyery, metódy, formy práce a pod.;

b) preniká do nepriateľských rozviednych centrá a iných nepriateľských organizácií a centier v zahraničí a do organizácií čs. emigrácie;

c) zisťuje a odhaľuje pokusy agentúry nepriateľských rozviedok preniknúť do dôležitých hospodárskych, vojenských a iných objektov a zariadení na území ČSSR a zabraňuje úniku utajovaných skutočností z týchto objektov;

d) získava poznatky o skrytých nepriateľských prejavoch a tendenciách, odhaľuje iniciátorov týchto prejavov, zisťuje ich úmysly, činnosť a odhaľuje kanály prenikania rozkladnej ideologickej činnosti vonkajších a vnútorných nepriateľov v dôležitých objektoch a zariadeniach, v miestach sústredenia nepriateľských protisocialistických a protispoločenských živlov a na iných dôležitých úsekoch, ktoré sú predmetom rozpracovania alebo spravodajskej ochrany kontrarozviedky;

e) zisťuje a rozpracováva nepriateľské osoby, ktoré organizujú a vykonávajú podvratnú, záškodnícku a sabotážnu činnosť proti nášmu štátu alebo ostatným socialistickým krajinám;

f) pomáha pri ochrane čs. ekonomiky, čs. ozbrojených síl, štátnych hraníc, dopravných a spojovacích prostriedkov pred záškodníckou a sabotážnou činnosťou vonkajších a vnútorných nepriateľov;

g) plní konkrétne úlohy pri pátraní po osobách;

h) plní úlohy preventívne výchovného charakteru s cieľom predchádzať a zabraňovať pôsobeniu nepriateľskej ideologickej rozkladnej činnosti, hospodárskym škodám a mimoriadnym udalostiam v čs. ozbrojených silách, oslabujúcim bojovú pripravenosť vojsk;

i) plní konkrétne úlohy pri vykonávaní rozkladnej práce v nepriateľskom prostredí“.

Rezidentom mohol byť iba „osobitne vybraný, absolútne spoľahlivý, životne skúsený a z hľadiska kontrarozviedky odborne pripravený tajný spolupracovník“, schopný organizovať a udržiavať konšpiratívny styk s agentmi, ktorým podľa zamerania stanoveného riadiacim orgánom zadával úlohy. Podľa tejto definície rezident nielen preberal ich písomné alebo ústne správy, ale dokonca ich po vyhodnotení odovzdával operatívne pracovníkovi a osobne sa spolupodieľal na výchove „zverených“ agentov. „Rezidentom môže byť aj bývalý spoľahlivý pracovník ministerstva vnútra, ktorý pracuje v občianskom zamestnaní. Rezidentom môže byť aj preverený skúsený agent, ktorý má predpoklady na túto zodpovednú prácu a nebol získaný na základe kompromitujúceho materiálu.“

Príslušníci Štátnej bezpečnosti budovali rezidentúry „najmä v konkrétnych objektoch a tam, kde sú podmienky pre priame riadenie agentov sťažené“, prípadne kde existovalo nebezpečenstvo, že dôjde k ich vyzradeniu alebo to vyžadovali iné „špeciálne“ podmienky práce. „Operatívny pracovník s prihladením na operatívnu situáciu a možnosti i schopnosti rezidenta vyberá a pripravuje agentov, ktorých bude tento riadiť. Je povinný zistiť a zhodnotiť vzájomné osobné vzťahy medzi agentom a rezidentom a pozorovať ich osobné a povahové vlastnosti. Predovšetkým je povinný pri-

hliadnuť na to, aby rezident nebol priamym podriadeným jemu zvereného agenta a aby rezident svojimi schopnosťami, vzdelaním, inteligenciou a politickou úrovňou vždy prevyšoval agenta.“

Definícia **prepožičaných a konšpiračných bytov (miestností)** sa v podstate nezmenila: aj naďalej boli využívané „výhradne na schôdzky s absolútne spoľahlivými a spravodajsky skúsenými tajnými spolupracovníkmi. Schôdzky s ostatnými tajnými spolupracovníkmi sa uskutočňujú v iných miestnostiach alebo na iných miestach vhodných na zachovanie konšpirácie“. Zakázané, samozrejme, zostalo uskutočňovanie schôdzok s tajnými spolupracovníkmi v objektoch komunistickej strany, ostatných politických strán a úradoch zastupiteľských zborov všetkých stupňov. „Prepožičaný alebo konšpiračný byt musí byť vybraný najmä s ohľadom na možnosť uskutočňovania schôdzok za úplného utajenia... Operatívny pracovník je povinný vykonávať včas potrebné opatrenia, aby nedošlo k vyzradeniu skutočného účelu bytu pred nepovolanými osobami a orgánmi národných výborov.“

Smernica tvrdila, že prepožičaný byt bol „z hľadiska možnosti získania, udržiavania, finančných nákladov a utajenia pred verejnosťou najvyužívanejším typom miest na schôdzky“. **Držiteľ prepožičaného bytu** bol osobitne získaným tajným spolupracovníkom „s cieľom prepožičania bytu či miestnosti na uskutočňovanie konšpiračných schôdzok“ príslušníkov Štátnej bezpečnosti s tajnými spolupracovníkmi. Príslušný operatívny útvar kontrarozvedky uzatváral s držiteľom prepožičaného bytu osobitnú dohodu, v ktorej boli stanovené podmienky využívania týchto priestorov, vrátane povinností vyplývajúcich pre obidve strany, najmä bezpodmienečná povinnosť držiteľa bytu utajiť využívanie bytu Štátnou bezpečnosťou. Zároveň však smernica vyžadovala zaistiť, že držiteľ prepožičaného bytu nemôže zistiť totožnosť tajných spolupracovníkov, ktorí prichádzajú do bytu.

Konšpiračný byt bol oproti prepožičanému bytu samostatný objekt, samostatný byt alebo iná miestnosť, získaná a obhospodarovaná priamo operatívnym útvarom kontrarozvedky. „Konšpiračný byt je oficiálne získavaný operatívnym pracovníkom ako budúcim majiteľom bytu, ktorý pritom používa krycí občiansky preukaz. Len výnimočne môže byť konšpiračný byt legalizovaný aj tajným spolupracovníkom.“¹⁷⁾

Druhá kategória spolupracovníka bol **dôverník**, ktorý pomáhal Štátnej bezpečnosti plniť „predovšetkým pomocné, orientačné a previerkové úlohy v súvislosti s vyhľadávaním alebo objasňovaním protištátnej činnosti a organizovaním príslušných agentúrno-operatívnych a technických opatrení“. Dôverníci boli vyberaní „v súlade s potreba-

mi a úlohami vyplývajúcimi z operatívnej situácie v chránenom či rozpracovávanom objekte, problematike a pod. z radov spoľahlivých čs. občanov, členov KSČ KSS i bezpartajných“, ktorí „dobrovoľne na podklade vzťahu vzájomnej dôvery“ boli „ochotní podľa svojich možností a schopností podávať kontrarozvedke čiastkové poznatky informačného charakteru alebo poskytovať jej nutnú pomoc a služby“.

Príslušníci kontrarozvedných útvarov nadväzovali styk s takými dôverníkmi, ktorí mohli Štátnej bezpečnosti pomôcť „najmä:

a) podávať poznatky o javoch a skutočnostiach signalizujúcich nepriateľskú a trestnú činnosť alebo jej prípravu vykonávanú vonkajším a vnútorným nepriateľom;

b) podávať poznatky, charakterizujúce operatívnu situáciu v chránenom alebo rozpracovávanom objekte, problematike a pod.;

c) poskytovať informácie súvisiace s procesom vyhľadávania zdrojov, prameňov, kanálov prenikania a rozširovania nepriateľskej ideológie, negatívnych tendencií a nálad medzi jednotlivcami a skupinami čs. občanov alebo aj cudzincov;

d) upozorňovať na podozrivý záujem cudzincov i čs. občanov o chránené objekty, ústavy a zariadenia, o činnosti v nich a o osoby tam zamestnané;

e) upozorňovať na možnosť narušenia výrobných a technologických procesov a na možnosť vzniku mimoriadnych udalostí i iných negatívnych javov v závodoch, podnikoch, úradoch, čs. ozbrojených silách a podávať názory na príčiny mimoriadnych udalostí a javov, ku ktorým v tomto prostredí došlo;

f) dopĺňať údaje k už prevereným osobám;

g) plniť iné úlohy pre operatívnu súčasť kontrarozvedky na základe potrieb danej operatívnej situácie v chránenom alebo rozpracovanom objekte, problematike a pod.“

Pri výbere dôverníka vykonal operatívny pracovník jeho „základnú previerku“, a keď sa presvedčil o jeho „spoľahlivosti, dôveryhodnosti a pod.“, so súhlasom náčelníka oddelenia s ním nadviazal styk, ktorý „uskutočňoval“ s dôverníkom „nepravidelne, podľa potreby a vývoja operatívnej situácie v problematike a na úseku“, kde bolo predpokladané jeho využitie. Vzhľadom na to, že nebolo povolené schádzať sa s dôverníkmi v prepožičaných a konšpiračných bytoch, volil operatívny pracovník miesto styku „s ohľadom na jeho spoločenské postavenie, služobné alebo pracovné zaradenie, verejnú činnosť a pod.“ spravidla vo „vhodnej verejnej miestnosti alebo i na pracovisku dôverníka“. Ak vyjadril dôverník sám ochotu, bolo

17) Ku kritike vedenia majiteľov konšpiračných bytov ako tajných spolupracovníkov porov. BENDA, Patrik: *Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály Státní bezpečnosti v roce 1989*. Praha 2003, s. XXXIII.

možné od neho prebrať správy písomne. „V ostatných prípadoch vedie operatívny pracovník o závažných správach dôverníkov záznam.“

Styk príslušníka Štátnej bezpečnosti s dôverníkom sa na jeho „výslovné pranie“ utajoval. „Takisto sa utajuje styk s dôverníkmi, o ktorých sa uvažuje ako o možných kandidátoch na tajných spolupracovníkov v budúcnosti. Takéto styky musia byť kryté vhodnými stykmi operatívneho pracovníka s inými občanmi, v ktorých prostredí dôverník pracuje alebo býva.“ Podobne už aj predchádzajúce smernice riešili využívanie informácií, pričom operatívny pracovník musel „dbať na utajenie osoby dôverníka, ktorý kontrarozviedke informáciu poskytol“. Podmienkou na „verejnú“ využitie informácie bolo opäť informovať o tom dôverníka.

„Dôverník nemôže nahradzovať tajných spolupracovníkov. Môže byť využívaný iba v rozsahu... tejto smernice a na prehlbovanie štátnobezpečnostných poznatkov, ktoré sám oznámil. Nesmie plniť úlohy týkajúce sa štátnobezpečnostných prípadov a iných dôležitých kontrarozviedkových úloh, pri ktorých je nutné úplne odkryť operatívny záujem, metódy a formy práce kontrarozviedky. Ak má na plnenie takýchto úloh predpoklady a ak boli v predchádzajúcom styku medzi operatívnym pracovníkom a dôverníkom dodržiavané zásady konšpirácie, môže byť získaný ako tajný spolupracovník.“ Ich zoznam viedol podľa smernice náčelník každého oddelenia, využívajúceho služby dôverníkov v rámci agentúrno-dôverníckej siete; v operatívnej evidencii boli evidovaní „vo forme blokácie k objektovému zväzku“.¹⁸⁾

Pri výbere tajných spolupracovníkov prihliadali príslušníci Štátnej bezpečnosti najmä na základné intelektuálne, psychické a fyzické predpoklady spolupracovníka, existenciu objektívnych a subjektívnych podmienok spolupráce a pod. (všeobecné hľadisko). „Osobitným hľadiskom je napr. požiadavka, aby vyberaný kandidát mal predpoklady na prenikanie do nepriateľských rozviedkových centráľ, na rozpracovanie konkrétneho prípadu, na pomoc pri plnení vyhľadávacích úloh v špecifickom prostredí a pod. Ako tajní spolupracovníci sa nevyberajú funkcionári KSČ a vyšší štátni funkcionári.“

Štátna bezpečnosť mala úplne jasno v motívoch získavania tajných spolupracovníkov, ktoré bolo vykonávané „na základe:

- a) ideových pohnútok kandidáta;
- b) hmotných výhod;
- c) kompromitujúcich okolností, ktoré kontrarozviedka zistila o kandidátovi.“

K tomu smernica dodávala: „Žiaden z týchto spôsobov získavania tajných spolupracovníkov sa nedá považovať sám o sebe za prednostný; voľba

jedného či druhého spôsobu je vždy daná obsahom získaných podkladov s cieľom využiť tajného spolupracovníka. Vždy však platí zásada, že kandidát sa rozhoduje na základe vlastného uváženia a rozhodnutia. Dobrovoľnosť zo strany kandidáta je základným rysom pri získavaní tajných spolupracovníkov kontrarozviedky. Iba za určitých špecifických podmienok práce kontrarozviedky, najmä vtedy, keď boli ohrozené zvlášť dôležité obranné, politické alebo ekonomické záujmy štátu, je možné s ohľadom na povahu prípadu spoluprácu vyžadovať. Takým prípadom je napr. bezprostredné nebezpečenstvo teroru, sabotáže, záškodníctva. Ideové pohnútky a motív hmotných výhod sa pri rozhodovaní kandidáta aj v priebehu tajnej spolupráce často prelínajú.“

Ideové pohnútky boli definované nemenej zaujímavým spôsobom: „Ideovým motívom je osobné presvedčenie kandidáta o nutnosti boja proti vonkajšiemu aj vnútornému nepriateľovi vyplývajúce z marxisticko-leninského svetového názoru, socialistického vlastenectva, odporu k imperializmu a imperialistickým vojnám, z nenávisti k imperialistickým rozviedkam alebo k niektorým ich pracovníkom, z odporu k vnútornému nepriateľovi, najmä po skúsenostiach z roku 1968 a pod. Ideová motivácia môže byť tiež založená na osobnom záujme kandidáta o bezpečnostnú problematiku a činnosť kontrarozviedky.“

Motív hmotných výhod oproti tomu vychádzal z „osobného presvedčenia“ kandidáta spolupracovať so Štátnou bezpečnosťou. „Dobrovoľné rozhodnutie sa však opiera predovšetkým o určité výhody poskytované tajnému spolupracovníkovi v priebehu spolupráce s kontrarozviedkou. Medzi hmotné výhody môže výnimočne patriť i pravidelný plat, hmotné zaistenie rodiny tajného spolupracovníka, ukladanie vopred stanovenej sumy na jeho vkladnú knižku, cieľové prémie a iné formy hmotných odmien, ktoré môžu byť medzi tajným spolupracovníkom a kontrarozviedkou vopred stanovené na začiatku alebo v priebehu spolupráce, alebo sú stanovené v zmluve o spolupráci.“

Rozkaz ministra vnútra „v odôvodnených prípadoch“ umožňoval Štátnej bezpečnosti získavať tajných spolupracovníkov kategórie agent (nie však rezidentov a držiteľov prepožičaných bytov) „na základe kompromitujúcich okolností, ktoré o nich kontrarozviedka zistila“. V smernici konkrétne stálo: „Kompromitujúce poznatky sa týkajú kandidátovej činnosti, ktorá ho kompromituje pred čs. zákonmi alebo pred verejnosťou. Pri činnosti, ktorá sa týka dodržiavania zákonov a iných právnych noriem, ide o činy nižšej spoločenskej nebezpečnosti, ktorá zároveň nie je vyššia než nebezpečnosť predpokladanej trestnej činnosti, na ktorej odhaľovanie má byť tajný spolupracovník využitý. Pri kompromitujúcej činnosti, ktorá nie je trestná,

je nutné brať do úvahy mieru kompromitácie z hľadiska kandidáta a prostredia, ktoré by ju posudzovalo. U cudzincov môže ísť o kompromitáciu pred zákonmi materskej krajiny, inštitúciami alebo organizáciami, ktorých úlohy v ČSSR plní, alebo o kompromitáciu občiansku či pred verejnosťou v jeho vlastnej krajine.“ Trošku alibisticky smernica pokračovala: „Kandidát získavaný na základe kompromitujúceho materiálu sa rozhoduje na základe vlastného uváženia, či spolupráca s kontrarozvedkou je pre neho výhodnejšia ako dôsledky, ktoré by pre jeho osobu vyplývali z použitia kompromitujúcich okolností.“ V prípade, že ani vtedy *vydieraná* osoba nechcela podpísať záväzok k spolupráci, odvolávala sa smernica na rešpektovanie platných zákonov: „Ak nedôjde k získaniu kandidáta na základe kompromitujúceho materiálu, rozhodne náčelník s príslušnou právomocou – pri rešpektovaní čs. zákonov – či a ako bude kompromitujúci materiál použitý.“

Ani smernica z roku 1972 nepodceňovala tzv. výchovu tajných spolupracovníkov, ako činnosť premyslenú, systematickú a konkrétnu. „Operatívny pracovník vedie tajných spolupracovníkov tak, aby správne chápali medzinárodné a vnútropolitické otázky, najmä otázky bezpečnosti a ochrany ČSSR i ostatných socialistických krajín. V tomto smere výchovnú prácu zameriava tak, aby viedla ku zvyšovaniu a upevňovaniu oddanosti tajných spolupracovníkov k socialistickému spoločenskému a štátnemu zriadeniu, k prehlbovaniu ich politického uvedomenia a internacionálneho postoja.“

Operatívny pracovník Štátnej bezpečnosti používal pri výchove tajných spolupracovníkov „najmä tieto metódy:

a) Objasňuje politické názory podľa stupňa politickej vyspelosti tajného spolupracovníka počas osobného styku na schôdzkach. Názory i otázky vysvetľuje so znalosťou veci. Zvláštnu pozornosť venuje tým, ktorí rozpracovávajú cudzincov alebo osoby z radov protisocialistických, oportunistických a iných nepriateľských živlov. Zvýšenú pozornosť venuje spolupracovníkom, získaných na základe kompromitujúcej činnosti. Dbá o to, aby jeho vplyv na tajného spolupracovníka bol silnejší a trvalejší ako vplyv osôb z nepriateľského prostredia.

b) Vyžaduje včasné a presné plnenie zadaných úloh. Túto zásadu presadzuje dôsledne, ale taktne. Operatívny pracovník sa musí pri riadení tajných spolupracovníkov vystríhať povrchnosti a formálnosti, ale pôsobiť na nich výchovne, najmä osobným príkladom.

c) Vykonáva rozbor správania tajných spolupracovníkov, poukazuje na ich chyby a nedostatky a poskytuje im pomoc pri ich odstraňovaní. Volí pritom vhodnú formu, aby ich neodradil od spolupráce. Prejavuje tiež záujem o ich osobný život.

Stará sa o vytváranie vhodných podmienok na rozvíjanie ďalšej spolupráce.“

Tajný spolupracovník mohol byť v rámci odbornej prípravy zdokonaľovaný „v znalosti a uplatňovaní konšpirácie pri plnení úloh. Podľa potreby je vedený k nadväzovaniu a rozširovaniu potrebných stykov v rozpracovávanom objekte či prípade. Je pripravovaný na spôsob jednania s ľuďmi z nepriateľského prostredia, s ktorými sa pri plnení úloh dostane do styku“.

Desať rokov od poslednej smernice sa opäť znížila frekvencia styku operatívneho pracovníka s tajným spolupracovníkom. „Je... žiaduce, aby aj počas obdobia nevyťaženia tajných spolupracovníkov boli udržiavané pravidelné schôdzky v termínoch, ktoré stanoví náčelník oddelenia, najmenej však raz za tri mesiace.“

ROZKAZ

MINISTRA VNITRA

ČESKOSLOVENSKE SOCIALISTICKÉ REPUBLIKY

Ročník 1978

V Praze dne 25. ledna 1978

Číslo 3

PRÍSNE TAJNÉ!

SMĚRNICE

PRO PRÁCI SE SPOLUPRACOVNÍKY KONTRAROVĚDKY

(A - nper - 1 - 3)

K zabezpečení řádného plnění úkolů pracovníků kontrarozvědky při práci se spolupracovníky kontrarozvědky při ochraně socialistického společenského a státního zřízení, socialistické ekonomiky, bezpečnosti a práv československých občanů a při ochraně bezpečnosti států světové socialistické soustavy

v y d á v á m

v příloze tohoto rozkazu směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky (A - nper - 1 - 3) a

I. u k l á d á m

1. všem náčelníkům kontrarozvědných útvarů složky SB zajišťují do tří měsíců od účinnosti tohoto rozkazu proškolení směrnic se všemi pracovníky kontrarozvědky a zabezpečit, aby zásady uvedené ve směrnici byly v praktické kontrarozvědné činnosti se spolupracovníky kontrarozvědky důsledně dodržovány;
2. náčelníku I. správy zabezpečit v příslušném rozsahu plnění směrnic při kontrarozvědné práci pracovníků podřízených útvarů;
3. náměstkovi ministra vnitra gener. Karlu Kropáčkovi zajistit realizaci směrnic v práci pracovníků zpravodajské správy HSPSOŠ a

V prípade „dočasného prerušenia spolupráce“ s tajným spolupracovníkom (z dôvodu ochorenia, pracovnej zaneprázdnenosti alebo pre inú závažnú okolnosť), keď prerušenie bolo možné odhadnúť na dobu dlhšiu ako 6 mesiacov, predložil riadiaci operatívny pracovník správu o prerušení spolupráce tomu náčelníkovi, v ktorého právomoci bol získaný. Ukončenie spolupráce bolo realizované u tých tajných spolupracovníkov, „ktorí zradili, emigrovali, dopustili sa trestnej činnosti, skompromitovali sa provokačným jednaním, jednali nečestne, ďalej s tými, ktorí boli dekonšpirovaní, odmietajú spoluprácu alebo stratili možnosti

na ďalšiu spoluprácu v dôsledku zmeny postavenia“. Iným dôvodom môže byť „hlavne, že:

- a) tajný spolupracovník splnil úlohy, pre ktoré bol získaný a nedá sa ďalej využiť;
- b) uplynula vopred stanovená dĺžka spolupráce;
- c) tajný spolupracovník sa neosvedčil alebo nesplnil predpoklady, kvôli ktorým bol získaný;
- d) operatívny útvar netrvá na ďalšej spolupráci;
- e) ak bol tajný spolupracovník ustanovený do vyššej politickej alebo štátnej funkcie“.

Začiatkom roku 1978 vydal rozkazom č. 3 minister vnútra ČSSR Jaromír Obzina poslednú platnú **Směrnici pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky**.¹⁹⁾ Zatiaľ nie je úplne jasné, aké dôvody viedli vedenie federálneho ministerstva vnútra vydať v tomto období celú sériu smerníc vzťahujúcu sa na operatívnu prácu Štátnej bezpečnosti, vrátane tých pre agentúrno-operatívnu prácu. Hlavne, keď sa od tých predchádzajúcich v zásade nelíšia. Minister Obzina nám veľa vysvetlení k vydaniu rozkazu nedal: „Pre zabezpečenie riadneho plnenia úloh pracovníkov kontrarozvedky pri ochrane socialistického spoločenského a štátneho zriadenia, socialistickej ekonomiky, bezpečnosti a práv československých občanov a pri ochrane bezpečnosti štátov svetovej socialistickej sústavy...“.

V úvode smernice definovali jej autori inými slovami, ale v podstate v tom istom duchu ako predtým, vzťah kontrarozvedky Štátnej bezpečnosti a občanov: „Kontrarozvedka sa pri plnení svojho poslania opiera o pomoc československých občanov a cudzincov, ktorí sú ochotní a majú predpoklady spolupracovať s kontrarozvedkou.“ Smernica prevzala delenie spolupracovníkov kontrarozvedky na tajných spolupracovníkov a dôverníkov. Malý posun nastal vo využívaní tajných spolupracovníkov ako hlavného prostriedku činnosti Štátnej bezpečnosti „proti podvratnej činnosti zahraničných nepriateľských rozviednych, ideologických a ekonomických centier a zoskupení, ich domácim napomáhačom a proti zbytkom vnútorných nepriateľov“.

Jednotlivé kategórie tajných spolupracovníkov zostali rovnaké, iba rezident sa zaslúžene dostal na prvé miesto pred agenta. Rezidentom sa okrem bývalého spoľahlivého príslušníka Zboru národnej bezpečnosti mohol teraz stať aj vojak vojsk ministerstva vnútra pracujúci v občianskom zamestnaní. Úlohy tajného spolupracovníka **agenta** sa rozšírili aj na zisťovanie a odhaľovanie

penikania západných „monopolov, organizácií a centier“ do dôležitých komunistických organizácií (c), sám „peniká do hospodárskych zoskupení a inštitúcií kapitalistických štátov a monopolov na účel odhalenia ich zámerov narušiť alebo negatívne ovplyvniť ekonomiku ČSSR a plnenie cieľov integrácie krajín Rady vzájomnej hospodárskej pomoci“ (e); pomáha pri ochrane „ozbrojených síl Varšavskej zmluvy“ (f), plní konkrétne úlohy aj „pri spravodajskej previerke osôb“ (g) a „podľa ustanoveného postupu toto [nepriateľské] prostredie pozitívne ovplyvňuje“ (ch, resp. i). Úlohy dôverníkov boli rozšírené len o bod f) : „upozorňovať na nedostatky pri ochrane utajovaných skutočností a na javy signalizujúce ohrozenie alebo vyzradenie utajovaných skutočností“. Aj naďalej boli dôverníci vedení „v zozname“ u náčelníka oddelenia kontrarozviedneho útvaru a evidovaní „vo forme blokácie záujmových osôb“.

Pri **konšpiračných bytoch** bola oproti počiatku sedemdesiatych rokov smernica rozšírená o zaujímavú informáciu: „Získavanie konšpiračných bytov od národných výborov zaistuje v Prahe bytové oddelenie federálneho ministerstva vnútra a v krajoch príslušné bytové orgány krajských správ Zboru národnej bezpečnosti, ktoré otázky pridelenia bytu prejednávajú s kompetentnými štátnymi orgánmi a konšpiračné byty odovzdávajú po vybavení všetkých náležitostí užívateľom.“

Aj výchova tajných spolupracovníkov bola rozšírená o jednu pasáž: riadiaci orgán „reaguje na nesprávne politické názory a postoje tajného spolupracovníka a jeho otázky vysvetľuje so znalosťou vecí. Zvláštnu pozornosť venuje tým tajným spolupracovníkom, ktorí rozpracovávajú cudzincov alebo osoby z radov protisocialistických, oportunistických a iných nepriateľských živlov“. Frekvencia osobného styku s agentúrou bola „v období nevyťaženia tajného spolupracovníka“ opätovne znížená, a to až na jednu schôdzku za tri mesiace.

Naviac boli sformulované na účel „uplatňovania zásad konšpirácie práce s tajnými spolupracovníkmi“ nasledujúce „zásadné pravidlá:

a) Počas styku s tajnými spolupracovníkmi v PB, v KB, tak aj mimo nich, dodržiavať zásady najprísnejšieho utajenia a nepripúšťať stereotypnosť schôdzkovej činnosti (rovnaký deň, rovnaká hodina).

b) Vypracovávať a preverovať dodržiavanie legiend pre tajných spolupracovníkov, pod ktorými dochádzajú na miesto konania schôdzky.

c) Zoznamovať tajných spolupracovníkov s faktami a súvislosťami len v rozsahu nevyhnutne nutnom na splnenie úlohy.

d) Stanoviť správanie tajných spolupracovníkov v rozpracovávanom prostredí pri styku s nepriateľskými osobami. Pri plnení úloh dbať o to, aby jednanie tajných spolupracovníkov pôsobilo čo najprirodzenejším dojmom.

e) Dbať o to, aby tajný spolupracovník písal správy až na schôdzke s riadiacim pracovníkom a obmedziť na minimum prinášanie už napísaných správ. V takýchto prípadoch skúmať, či tajný spolupracovník dodržal všetky zásady konšpirácie.

f) Pri udeľovaní darov a odmien vždy vopred zvažovať, či je tajný spolupracovník schopný pred rodinnými príslušníkmi, na pracovisku alebo vo svojom okolí zdôvodniť dar či výšku finančnej odmeny prirodzeným spôsobom.

g) Pri poskytnutí výhod alebo služieb pripraviť vždy s tajným spolupracovníkom vhodnú legendu.

h) Dodržiavať zásadu, že na útvaroch kontrarozvedky pozná tajných spolupracovníkov vždy iba ten pracovník, ktorý ich riadi, príslušný nadriadený náčelník a v odôvodnených prípadoch len tie orgány, ktoré sú v systéme riadiacej právomoci oprávnené oboznamovať sa s materiálmi o tajnom spolupracovníkovi a jeho správami.

ch) Vo všetkých materiáloch okrem memoranda sa tajný spolupracovník uvádza iba pod krycím menom a číslom zväzku a neuvádzajú sa žiadne údaje, ktoré by mohli viesť k vyzradeniu

tajného spolupracovníka pred nepovolanou osobou.

i) Je zakázané dekonšpirovať jedného tajného spolupracovníka pred druhým s výnimkou prípadov uvedených v týchto smerniciach (práca s rezidentmi alebo výnimočné a osobitne odôvodnené prípady, týkajúce sa otázky spojenia alebo špeciálnych spravodajských kombinácií, kedy dochádza k tzv. jednostrannému alebo obojstrannému dešifrovaniu).“

Koncom osemdesiatych rokov sa vedenie federálneho ministerstva vnútra snažilo reagovať na zmenu spoločenskej, a teda aj operatívnej situácie, a zadalo svojim centrálnym útvarom Štátnej bezpečnosti úlohu spracovať nové smernice. Až do novembra 1989 však žiadne z nich neboli prijaté, a to vrátane tých nami sledovaných, ktoré sa týkali práce s agentúrnou sieťou. Smernice pre agentúrno-operatívne činnosti kontrarozvedných súčastí Štátnej bezpečnosti z roku 1978 boli síce formálne zrušené až v rámci Nariadenia ministra vnútra ČSFR č. 15 z 28. júna 1991, ale fakticky prestali platiť už pri zrušení Štátnej bezpečnosti v polovici februára roku 1990, resp. pri rozpade jej agentúrnej siete, ktorý začal už v priebehu decembra 1989.²⁰⁾

Preložil Ján Langoš

RESUME

The „Sharp Weapon“ of the State Security

Political Police Collaborators in Agency-Operative Work Regulations, 1947 – 1989

The study accounts the development of the State Security views of its most important tool in the controlling of the society - the particular types of sworn collaborators, and that from its beginnings before the communist coup in 1948. Only via content comparison of the regulations from 1947 through 1989 one can develop a clear picture of the actual tasks of all the agents, trustees, informants, resident and other, of how they were enrolled for their collaboration, directed, rewarded and similar. Their hierarchical assignment in the totalitarian system is obvious, as is their irreplaceability for the maintenance of the Soviet type communist regime in Central Europe. Nor can the agency network regulations from the sixties and seventies (1962, 1972, 1978) be understood without the knowledge of the prior documents (1954, 1951, 1948 or 1947). For a multitude of reasons, late regulations of agency operative work of the ŠtB have not comprised a number of expert terms, information and instructions. This has been both the result of the heightened level of conspiracy of the secret political police work and the simple fact that many of them have already been adopted as unwritten rules deeply rooted in the behavior of the operative workers of the State Security.

„Můžou přijít, jsme hotovi...“

Pavel Žáček *Tzv. Lorencova „skartace“ z prosince 1989 v dokumentech*

Sedmnáctého listopadu 1989 vznikla v Československé socialistické republice zvláštní situace. Vedení komunistické strany se politická moc začala rozplývat v rukou a tak jejímu aparátu mnohdy nezbývalo nic jiného než ustupovat pod tlakem opozičních struktur, případně zametat stopy. I jedna z nejdůležitějších režimních opor, Státní bezpečnost podřízená federálnímu ministru vnitra gen. Františku Kinclovi, byla brzy postavena před zásadní otázku, jak naložit s tunami choulativních operativních materiálů nacházejících se v úřadovnách i archivech politické policie.

Již 23. listopadu 1989 připravoval faktický šéf politické policie první náměstek ministra vnitra ČSSR genpor. Ing. Alojz Lorenc, Csc. z pozice náčelníka operačního štábu FMV podřízené funkcionáře centrálních i krajských správ Sboru národní bezpečnosti (SNB) na dvě alternativy postupu přicházející v úvahu po nadcházejícím mimořádném zasedání ústředního výboru KSČ. Kromě připravenosti plnit „základní úkoly“ v případě zvolení varianty mocenského zásahu se měly útvary tajné policie také připravit na variantu druhou, předpokládající práci v nových politických podmínkách, což znamenalo zpracování nové metodiky činnosti kontrarozvědných správ Státní bezpečnosti.¹⁾

V pondělí 27. listopadu 1989 potvrdila prohra komunistické moci generální stávka. Jiné než politické řešení situace již nepřicházelo v úvahu. Na operačním štábu FMV téhož dne nadhodil náčelník správy kontrarozvědky v Bratislavě (XII. správa SNB) plk. RSDr. Štefan Homola otázku „čo s materialmi“. Obratem obdržel – spolu s náčelníkem vnitřní a organizační správy (VOS) FMV pplk. JUDr. Miroslavem Dostálem – od Lorence úkol předložit „návrh na řešení ochrany operativní dokumentace“ svého útvaru (do 15. prosince). S tímto problémem úzce souvisel i další bod jednání – s termínem řešení již do 27. listopadu – posouzení změn „v technologii plnění operativních úkolů“, které vyžadovaly „nové podmínky“ státobezpečnostní činnosti.²⁾

V šest hodin večer 27. listopadu 1989 zahájil federální ministr vnitra gen. Kincl mimořádnou operativní poradou, jejímž ústředním bodem bylo „promyšlení“ dopadů „vývoje politikobezpečnostní situace na současnou i perspektivní práci“ Státní bezpečnosti. V gesci prvního náměstka Lorence zůstalo zpracování příslušných písemných návrhů v termínu do konce roku 1989. Bezprostřed-

ně na to – i když s termínem 28. února 1990 – navazoval další úkol: „Zpracovat reálný postup vytrídování, evakuace a ukrytí důležitých operativních dokumentů“.³⁾

Podle prvního zástupce VOS FMV mjr. JUDr. Václava Novotného vedení ministerstva vnitra diskutovalo o situaci v ČSSR, kterou srovnávalo s vývojem v Německé demokratické republice. Ministr uzavřel diskusi s tím, že v případě nepokojů a pokusů o násilné vniknutí do objektů FMV „je třeba přijmout opatření“, aby nebyly demonstranty „vydrancovány“ materiály Státní bezpečnosti, „zejména operativní složky, živé spisy a agenturní evidence“. Novotný dále pokračoval: „Na uvedené úkoly od ministra Kincla nikdo z účastníků v podstatě nijak nereagoval, přičemž opakují, celá porada se nesla... duchem připravit se... na možné útoky ze strany veřejnosti na služebny Státní bezpečnosti...“.⁴⁾

Kromě Lorence byl gestorem čtvrtého bodu mimořádné porady náměstek gen. doc. RSDr. Stanislav Nezval, který si v této souvislosti vybavil dotaz mjr. Novotného, „jak a v jakém časovém termínu i z hlediska finančního zabezpečení je možno mikrofišovat archivní i ostatní materiály“, aby byly „mobilně přenositelné z místa na místo v případě nějakého útoku nebo napadení objektu Státní bezpečnosti. Já jsem na to Novotnému tehdy odpověděl, že to po technické a časové stránce není možné zvládnout, a to [ani] v daném termínu 3 měsíců...“.⁵⁾

Další události jsou jen obtížně přesně rekonstruovatelné. Gen. Lorenc uváděl, že úkoly z ministrových operativních porad se řešily okamžitě. „Já jsem na tyto úkoly od ministra Kincla reagoval okamžitě, tím způsobem, že jsem si ihned, ale mohlo to být i druhý den, svolal poradou, na které byl někdo z hlavní správy kontrarozvědky, a to buď náčelník nebo jeho zástupce a náčelník sekretariátu ministra nebo jeho zástupce.“ Konkrétně jmenoval náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla, jeho zástupce pplk. Ing. Miroslava Chovance, pplk. Dostála i mjr. Novotného z VOS FMV. Z porady prý nevznikl zápis, údajně z důvodu, že zde nemělo být přijato žádné konečné rozhodnutí. „Já jsem chtěl víceméně od uvedených funkcionářů slyšet, co takový úkol... představuje. Já jsem na uvedenou poradou pozval Vykypěla nebo Chovance z toho důvodu, aby mi podali informaci, jak je z věcného hlediska třeba naložit s materiály

1) Securitas Imperii, č. 4/III, s. 743 – 744.

2) Tamtéž, s. 753.

3) Tamtéž, s. 758.

4) Protokol s V. Novotným z 19. 4. 1990, Vyšší vojenský soud České Budějovice, pobočka Tábor (dále jen VVS), T 8/91, sv. III, č. I. 241.

5) Protokol s S. Nezvalem z 19. 6. 1990, VVS, T 8/91, sv. II, č. I. 213.

Státní bezpečnosti a Dostála nebo Novotného jsem si zavolal z toho důvodu, aby mě informoval o administrativní stránce této problematiky.“

Poradu měl prý první náměstek uzavřít tak, že je třeba připravovat postup k zabezpečení ministrova úkolu ke skartacím. Přítomní v této souvislosti přijali rozhodnutí, že „část nepotřebných materiálů Státní bezpečnosti je třeba skartovat a důležitou část je nutno zachovat.“ Aniž by se ovšem – zdůraznil gen. Lorenc – jasně stanovilo, „co vytřídit, zničit, co zachovat. Bylo [to] specifikováno pouze v obecné poloze na věci důležité a věci zbytečné.“ Tento závěr Lorenc zřejmě vyhlásil poté, co přítomní odborníci konstatovali, „že je vyloučeno materiály Státní bezpečnosti ochránit na určitém místě...“

Porada nebyla určena k vedení žádných diskusí, šlo o pouhé přenesení ministrových úkolů a stanovení II. správy SNB jako věcného garanta ke zpracování návrh pokynu a vnitřní a organizační správy FMV coby garanta „administrativní“ stránky věci. „Uvedená porada s mými podřízenými, která byla buď 27. 11. 1989 večer nebo 28. 11. 1989 ráno, byla z mého hlediska posledním aktem ve vztahu k pokynu ke skartacím, který pak vyšel 1. 12. 1989. Chci říci, že na základě mé porady jsem předpokládal, že vzejde návrh na vydání pokynu ve smyslu úkolu, který ministr uložil [a]... že takový návrh po posouzení předložím spolu s náměstkem Nezvalem ministroví.“⁶⁾

Již 28. listopadu 1989 hlavní správa kontrarozvědky SNB zpracovala „Zásady činnosti kontrarozvědky při řešení krize politickými prostředky“, které měly podřízené součásti Státní bezpečnosti připravit na zásadní změnu podmínek operativní práce. Dokument stanovil některé prioritní úkoly činnosti politické policie, včetně požadavku na zabezpečení „pružné centralizace poznatků a jejich efektivní využívání jak na jednotlivých správách, tak v rámci celé čs. kontrarozvědky“. Výrazně měla být zvýšena míra konspirace „v celém procesu stb činnosti“ a v neposlední řadě pak také přehodnocena agenturní síť, t. j. z ní zejména vyřazení spolupracovníci nepotřební či nespolupracující. Ničení materiálů ostatně implicitně předpokládal i požadavek zabezpečit „výrazné snížení administrativního zatížení operativního výkonu“.⁷⁾

V posledních dnech listopadu 1989 vzrůstal tlak Občanského fóra, respektive se zrychloval rozklad komunistických struktur. Dne 29. listopadu odhlasovalo Federální shromáždění ČSSR změnu ústavy, z níž vypustilo články o vedoucí úlo-

ze KSČ a marxismu-leninismu jako státní ideologii. Zároveň ustavilo parlamentní komisi pro dohled nad vyšetřováním události 17. listopadu 1989. Téhož dne navíc v budově ústředního výboru KSČ zkolaboval ministr gen. Kincl, kterého odvezli do Sanopsu, a veškerá zodpovědnost za řízení federálního ministerstva vnitřně tak přešla výhradně na Lorence.⁸⁾ Z jednání federálního premiéra Ladislava Adamce s Občanským fórem a Verejností proti násilí navíc vyplynulo, že 3. prosince 1989 bude ustanovena nová vláda ČSSR. Když Lorenc 30. listopadu v Sanopsu zjistil, že Kincl bude dlouhodobě nemocen, musel jednat.⁹⁾

Vnitřně nejrozpornější jsou svědectví o pátku 1. prosince 1989, dne vydání klíčového pokynu prvního náměstka MV ČSSR. Nejpravděpodobněji se situace vyvíjela následovně: Někdy v dopoledních hodinách gen. Lorenc zavolal tzv. bílým telefonem náměstkovi plk. Sedlákovi do jeho kanceláře a informoval ho, že „se dole zpracovává dost závažný pokyn“. Zároveň svého kolegu požádal, aby – pokud by nebyl přítomen – pokyn „podepsal, aby mohl být odeslán na kraje“.¹⁰⁾ Na

Alojz Lorenc v Praze před odjazdem do Bratislavy, kde bol druhýkrát vzatý do väzby, 6. 2. 1991. Foto: Ludvík Hradílek, Respekt.

6) Protokol s A. Lorencem z 3. 5. 1990, VVS, T 8/91, sv. II, č. I. 37 – 38. Obdobně se Lorenc vyjadřoval již předtím: Na operativní poradě s podřízenými „byla formulována potřeba“ vydat pokyn, aniž by byl „z hlediska obsahu zpracováván“, přičemž údajně přihlíželi „k dlouhodobým požadavkům zefektivnit archivní službu tak, jak je uvedeno v preambuli tohoto pokynu. O této poradě, pokud si pamatují, se nedělal nějaký podrobný zápis zejména pokud se týče vyjádření jednotlivých osob a pouze se formulovaly požadavky, které je nutno splnit. Proto se nemohu vyjádřit, kdo obsah tohoto pokynu koncipoval, rozhodně to nebyl nikdo z náčelníků, ale musel to být nějaký referent, mě není známo kdo to byl. Bližší podrobnosti, ohledně obsahu tohoto pokynu a procesu jeho vytvoření, mi nejsou známy.“ Tamtéž, protokol z 3. 4. 1990, č. I. 8.

7) Securitas Imperii, č. 4/III, s. 756 – 757.

8) Securitas Imperii, č. 6/I, s. 30.

9) Je pravděpodobné, že téhož dne vedení FMV od svých zdrojů z Úřadu vlády ČSSR již znalo i jméno nového potenciálního ministra vnitřní Ing. Františka Pince. Srov. Protokol s F. Pincem z 18. 5. 1990, VVS, T 8/91, sv. III, č. I. 417.

10) Později to Sedlák ještě upřesnil: „Při tomto telefonátu mi dokonce řekl, že šifra je určena pro náčelníky správ StB na krajích. Rozhodně šlo o šifru ke skartacím, protože jinou jsem nepodepisoval a jiná ten den nešla...“ Protokol s O. Sedlákem z 30. 5. 1990, VVS, T 8/91, sv. II, č. I. 112.

15,30 hodin 1. prosince byl totiž Lorenc předvolán před komisi Federálního shromáždění ČSSR. „Já jsem to vzal na vědomí a zavěsil jsem...“ Lorenc si v reakci na jeho slova „naprosto“ nebyl vědom toho, že by se Sedlákem hovořilo.¹¹⁾ Sedlák oponoval: „Mně nezbyvá než trvat na tom, co jsem řekl... Lojzo... Já bych si v životě nedovolil podepsat za Tebe pokyn, na kterém je nadepsána tvoje hlavička a navíc, když pokyn byl adresován náčel-

Zleva:
F. Kincl, A. Lorenc
a K. Vykypěl
na lavici obžalovaných
při procese v říjnu 1992

níkům Státní bezpečnosti, ke kterým já... neměl žádnou pravomoc. Musíš si na ten telefonát rozhodně vzpomenout.“¹²⁾

Po obědě Lorenc odešel do federálního parlamentu, aby vystoupil před komisí, v jejímž čele stál poslanec Ing. Jozef Stank. O likvidaci operativních materiálů Státní bezpečnosti, pochopitelně, řeč nebyla.¹³⁾ „Odtud jsem se již na pracoviště nevrátil, ale ve večerních hodinách jsem navštívil tehdejšího generálního prokurátora ČSSR pana Pješčaka na jeho pracovišti...“ (Od 18. hodin byl ze „služebních důvodů“ omluven z mimořádného zasedání předsednictva hlavního

výboru KSČ na FMV.¹⁴⁾ Domů do Bratislavy jel přímo od Jána Pješčaka, odkud se podle vlastního tvrzení vrátil do Prahy až v neděli 3. prosince 1989 mezi 21. až 22. hodinou.¹⁵⁾ Lorenc určité výpadky paměti, resp. změnu některých výpovědí vysvětloval tím, že se po 17. listopadu 1989 nacházel v permanentním stresu. „To bylo umocněno i tím, že jsem po zkolabování ministra Kincla tohoto zastupoval v plném rozsahu. Je pravda, že s náměstkou Sedlákem a Nezvalem jsem v té době velmi často komunikoval, projednával s nimi řadu věcí...“¹⁶⁾

Ještě předtím, než byl Sedlák seznámen s existencí originálu inkriminovaného pokynu z 1. prosince 1989, prohlášoval: „K vydání takového pokynu není oprávněn nikdo jiný než federální ministr vnitra nebo jeho 1. náměstek... já bych takový pokyn ani nemohl zpracovat nebo vydat, jednak proto, že jsem k tomu nebyl oprávněn a dále proto, že jsem neměl žádné podklady k tomu, abych takový pokyn mohl zpracovat. Dále chci uvést, že jsem byl po několik let s generálem Lorencem pracovní ne právě v nejlepších vztazích a ani bych si i z toho důvodu nedovolil žádný takový pokyn vydat, notabene jeho jménem.“¹⁷⁾

Přestože Sedlák prohlásil, že pokyn viděl při výslechu poprvé, přihlásil se ke svému podpisu u jeho závěru. Fakt, že pokyn podepsal místo gen. Lorence, zprvu vysvětloval tím, že mu ho někdo přinesl „společně s množstvím dalších materiálů“, aniž by mu řekl, co vlastně podepisuje. Vzhledem k tomu, že bylo třeba podepsat „rychle množství materiálů...“, tak jsem nepřemýšlel a všechny materiály, včetně uvedeného pokynu, jsem podepsal.“ Poněkud alibisticky pak zopakoval, že s tímto pokynem neměl nic společného. „Nemyslím, že ta okolnost, že jsem pokyn dostal k podpisu já, by byla vyvolána úmyslně vůči mé osobě.“¹⁸⁾

11) Při prvním výslechu Lorenc dokonce uváděl, že Sedlák telefonoval jemu: „Je tedy pravda, že uvedený pokyn ze 4. [1.] 12. 1989 byl vydán s mým souhlasem. Byl jsem přesvědčen, že jako funkcionář, který velí rezortu a zastupuje ministra, má k vydání takového pokynu právo. Tedy ačkoli jsem o vydání pokynu věděl, s jeho konkrétním obsahem jsem v den vydání seznámen nebyl. V tomto směru také spatřuji svoji velkou chybu a sice tu, že jsem pokyn viděl až po jeho vydání. Vzpomínám si, že v den vydání pokynu jsem byl myslím že v parlamentní komisi, že mě tam telefonoval náměstek ministra plk. Sedlák a konkrétně mi řekl: „Je tu ten pokyn, souhlasíš s tím abych ho vydal?“ Já jsem do telefonu Sedlákově řekl, že s vydáním pokynu souhlasím a že ho může podepsat. Když mi Sedlák telefonoval, byl jsem přesvědčen, že pokyn je formulován tak, že jednoznačně stanovuje, že se mají skartovat materiály pro kontrarozvědku fakticky nepotřebné a ty, jejichž zneužití by mohlo ohrozit vývoj situace.“ Protokol s A. Lorencem z 3. 4. 1990, VVS, T 8/91, sv. II, č. I. 5 – 6. Dne 24. 4. 1990 vzal Lorenc tuto verzi zpět s tím, že s plk. Sedlákem z parlamentu netelefonoval.

12) Sedlák navíc prohlásil, že 2. či 3. 12. 1989 proběhla u Lorence další porada, kterou zřejmě zaměnil s již proběhlou: „Šlo o sobotu nebo neděli, kdy byla u Tebe porada, myslím, že v 08.00 hod. ráno, na které jsi byl ty, Nezval, já a myslím, že byl na ní i Vykypěl, ale tím si nejsem jist. Na této poradě jsi informoval o situaci, to co jsi dělal běžně každý den a do této porady Ti volal náčelník 12. správy. Na této poradě jsi řekl doslova 'provádí se čištění fondů'.“ Během tohoto víkendy však Lorenc podle všeho pobýval v Bratislavě. Protokol o konfrontaci O. Sedláka a A. Lorence z 30. 5. 1990, sv. II, č. I. 60.

13) Srov. BARTUŠKA, Václav: Polojasno. Pátrání po vinících 17. listopadu 1989. Praha 1990, s. 16 – 17.

14) Srov. Zápis 46. mimořádného zasedání PHV KSČ ze dne 1. prosince 1989. VVS, T 8/91, sv. XIII, příloha 3, č. I. 406/5 – 406/8.

15) Protokol o konfrontaci O. Sedláka a A. Lorence z 30. 5. 1990, sv. II, č. I. 61.

16) Protokol s A. Lorencem z 24. 4. 1990, VVS, T 8/91, sv. II, č. I. 22.

17) V. Novotný např. tvrdil: „...bylo velmi nezvyklé, že pokyn z 1. 12. 1989 ke skartacím podepsal za náměstka Lorence náměstek Sedlák. Neznám žádný pokyn, který by podepsal náměstek Sedlák směřující do oboru Státní bezpečnosti za náměstka Lorence. Jaké ale bylo pozadí podepsání uvedeného pokynu opravdu nevím. Víím, že tehdy byla ve vedení FMV taková atmosféra, že z náměstků si nedovolil nikdo učinit zásadnější rozhodnutí bez konzultace s druhým náměstkem.“ Protokol s V. Novotným z 19. 4. 1990, VVS, T 8/91, sv. III, č. I. 243.

18) Protokol s O. Sedlákem z 2. 4. 1990, VVS, T 8/91, sv. II, č. I. 95 – 96.

Generál Lorenc se tak v situaci, kdy zastupoval ministra vnitra ČSSR, velmi obratně vyhnul podpisu problémového řídicího aktu, který byl podřízeným součástí šířen pod jeho jménem a označován jako „Lorencův pokyn“¹⁹⁾ (viz dokument č. 1).

Exnáměstek byl zejména dotazován na větu ze samého závěru pokynu (tzv. generální klauzule), která velmi kulantně naznačovala důvody masového ničení operativních písemností Státní bezpečnosti: „Je potřebné postupovat tak, aby na útvarech nezůstaly materiály, jež by měly vzhledem k současnému politickému uspořádání kompromitující charakter.“ Prohlásil pochopitelně, že o této formulaci v době vydání nevěděl, seznámil se s ní prý „až dodatečně, když... přišel na pracoviště a pokyn... si přečetl“²⁰⁾ Vybavil si zprvu, že se tak stalo „až příští týden v pondělí“ (tj. 4. prosince 1989). „Tehdy jsem pochopil, že citovaná formulace pokynu může být vysvětlena prováděcími složkami tak, že mají být ničeny materiály, které by mohly kompromitovat Bezpečnost, přičemž záměrem bylo skartovat materiály, které by mohly být zneužity některými příslušníky Bezpečnosti tak, že by se tyto materiály mohly dostat na veřejnost a mohly by vyvolat mezi lidmi vážný střet. V té době nebylo i celkem vyloučené, že by se část obyvatelstva mohla materiály bezpečnosti [snažit] získat třeba i útokem na příslušnou službu.“

V protokolu opakovaně zdůraznil, jak se prý obával, že by informace ze „živých svazků“ vedených útvary Státní bezpečnosti, „pokud by vyšly najevo na veřejnosti, mohly vyvolat vážné nepokoje... Měli jsme informace, že v Polsku i NDR

došlo k situaci, kdy část státobezpečnostních materiálů byla zneužita, dokonce byly na veřejnosti vylepované seznamy agentů a tomuto jsem chtěl zabránit. Vůbec nešlo o moji osobu, ale chápal jsem to tak, že v případě zveřejnění takovýchto informací může dojít k situaci, která by vyvolávala občanské střety, střety s Bezpečností a celkový chaos.“ V rámci své obrany dokonce zpochybnil integritu bývalých podřízených příslušníků Státní bezpečnosti: „Opakuji, že při vydání uvedených pokynů jsem byl veden pouze strachem, že mohou vzniknout obrovské potíže při případném zneužití materiálů, nebyl jsem schopen zaručit, že jednotliví operativní pracovníci Bezpečnosti materiály nezneužijí, chci říci, že v těchto materiálech byly například i informace o různých osobnostech.“²¹⁾

Přestože existovalo určité podezření, nikdy se orgánům činným v trestním řízení nepodařilo zjistit, kdo konkrétně pokyn z 1. prosince 1989 referentsky zpracoval. Pouze k autorství tzv. generální klauzule se přihlásil zástupce náčelníka II. správy SNB pro vnitřní zpravodajství pplk. Chovanec, který uvedl: „Tato věta obsahově odpovídá mému záměru i formulaci, kterou jsem použil na poradě vedení 2. správy... ale stoprocentně není napsána tak, jak jsem ji vyslovil... Opakuji [ale] obsahově a myšlenkově věta odpovídá mému záměru. Touto formulací jsem myslel... zabránit politickému zneužití při získání různých kompromitujících materiálů na osobnosti nově se tvořící politické struktury. Z hlediska zaměření naší činnosti pochopitelně naše 2. správa před 17. 11. 1989 získávala materiály k opozici, o žádné jiné materiály nám z tohoto hlediska nešlo.“²²⁾

19) Mezi písemnostmi, které bývalý 1. náměstek MV ČSSR přenesl ze svého sekretariátu nejprve do služebního bytu v Praze - Břevnově, posléze na pokoj č. 513 ubytovny SNB v Praze - Veleslavíně a nakonec i do svého bydliště v Bratislavě, byl i originál pokynu z 1. 12. 1989 „ke skartaci materiálů FMV“ se Sedlákovým podpisem. Lorenc to komentoval: „...z nějakých důvodů jsem měl dojem, že originál tohoto pokynu se nesmí ztratit a hodlal jsem ho odevzdat... Nevěděl jsem, zda existují z tohoto materiálu kopie a proto jsem se obával, že jeho zničením by došlo ke ztrátě dokumentu, protože jsem ho považoval za důležitý, neboť jsem ho sám nepodepsal.“ Protokol s A. Lorencem z 6. 4. 1990, VVS, T 8/91, sv. II, č. I. 17.

20) Posléze opakoval: „Já trvám na tom, že pokyn ke skartacím ze dne 1. 12. 1989 jsem před jeho vydáním neviděl. Neviděl jsem ani žádný písemný návrh, ani žádný jiný návrh tohoto pokynu. Nikdo se mnou tedy ani ústně neprojednával znění pokynu, což vzhledem k jeho složitosti nebylo ani možné. Já nevím, kdo pokyn zpracovával...“ Protokol s A. Lorencem z 3. 5. 1990, VVS, T 8/91, sv. II, č. I. 35.

21) Protokol s A. Lorencem z 3. 4. 1990, VVS, T 8/91, sv. II, č. I. 6 - 7. Náčelník federální správy VB pplk. JUDr. J. Vostárek v této souvislosti prohlásil: „...můj osobní názor je takový, že materiály v oboru působnosti FMV byly ničeny s cílem zakrýt metody práce Státní bezpečnosti a nebojím se říci takové formy práce, které byly v rozporu se zákony a nelze i vyloučit, že se vedení Státní bezpečnosti rozhodlo zničit materiály, které by mohly kompromitovat některé osoby z hlediska jejich minulých spolupráce se Státní bezpečnosti. Pokud by snad gen. Lorenc tvrdil něco jiného, bylo by to v rozporu s jeho předešlým uvažováním, což mohu dokumentovat např. tím, že jsem 24. 11. 1989 osobně na operačním štábu slyšel, jak říká, že je třeba počítat i s event. využitím akce Norbert.“ Protokol s J. Vostárkem z 11. 4. 1990, VVS, T 8/91, sv. II, č. I. 204.

22) Protokol s M. Chovancem z 25. 4. 1990, VVS, T 8/91, sv. III, č. I. 296. Ředitel nové čs. kontrarozvědné služby plk. JUDr. Z. Formánek, který s mj. J. Rambouskem pro orgány činné v trestním řízení zpracoval odborné stanovisko, do protokolu uvedl, že inkriminovaná Chovancova věta „umožňovala jak výklad, že operativní součásti mají tímto postupem chránit vznikající nové společenské struktury, tak i výklad, že je nutné zničit materiály, které by kompromitovaly samotné operativní součásti, případně jejich pracovníky usvědčovaly z protiprávní činnosti... při šetření konkrétních stížností na pracovníky operativních útvarů narážíme na nedostatek dokumentace, neboť po linii vnitřního zpravodajství bylo prakticky všechno zničeno... Z úseku vnitřního zpravodajství byly ponechány pouze fragmenty týkající se oblasti terorismu, ale pokud jde například o extrémní hnutí, která byla rovněž předmětem činnosti po linii vnitřního zpravodajství, tak na tomto úseku bylo skartováno také všechno... Pokud jde o agenturní svazky, v SEO zůstaly zachovány pouze základní údaje u živých spolupracovníků, ovšem to co je pro určení využitelnosti agenta rozhodující, tj. memorandum, slib a vyhodnocení, včetně agenturních zpráv, tak to vše bylo zničeno. Na základě písm. a/ druhé části pokynu generála Lorence sice měly tyto nejdůležitější materiály zůstat zachovány... Jednotlivé informace z agenturních svazků by mohly obsahovat i údaje, které by mohly být významné z hlediska konkrétního hodnocení spolupracovníka a z hlediska jeho možného zneužití v neprospěch československého státu, např. kdyby takovéhoho spolupracovníka nadále řídila některá cizí zpravodajská služba.“ Protokol se Zdeňkem Formánkem z 7. 5. 1990, VVS, T 8/91, sv. III, č. I. 360 - 361.

V pondělí 4. prosince 1989 v deset hodin dopoledne byl užšímu vedení federálního ministerstva vnitra představen a oficiálně uveden do funkce nový ministr vnitra ČSSR komunist Ing. František Pinc. „Mohu říci, že o resortu MV jsem při svém nástupu do funkce nevěděl vůbec nic... Seznámení se všemi těmito otázkami bylo náplní mých prvních pracovních porad s mými náměstky... všechny tyto záležitosti se v té době odehrávaly v naprosto vzrušené atmosféře...“

*Alojz Lorenc na verejnom zasadnutí pred Najvyšším súdom SR dňa 29. marca 2001, ktoré sa konalo na základe sťažnosti hlavného vojenského prokurátora pre porušenie zákona proti rozhodnutiam Vojenského obvodného súdu v Bratislave a Vyššieho vojenského súdu v Trenčíne, ktoré trestné stíhanie A. Lorenca zastavili.
Foto: Vladimír Benko, TASR*

Druhého dne na schůzce s vedoucími tajemníky jednotlivých výborů KSČ a vedením útvarů FMV zadal Pinc úkol odpolitizovat resort. „Současně jsem však ten den musel řešit řadu operativních problémů, konkrétně šlo o živé řetězy lidí u budovy federálního shromáždění a federální vlády...“

Na středu 6. prosince 1989 ministr svolal do Prahy poradou všech náčelníků krajských správ SNB z celé republiky. „Na této poradě jsem byl přítomen já, můj první náměstek gen. Lorenc, náměstek Sedlák a všichni krajsí náčelníci SNB. Obsahem této porady bylo, že jsem se nechal informovat o bezpečnostní situaci v jednotlivých krajích a současně jsem požádal všechny náčelníky KS SNB aby tam, kde... hodnotí situaci jako velmi vážnou nebo neúnosnou, sami odstoupili z funkcí.“ Na čtyřhodinové poradě pochopitelně nikdo před novým ministrem otázku skartací neotevřel. „Po ukončení porady v odpoledních hodinách

jsem odjel na ÚV KSČ, kde mi bylo řečeno, že jsem pověřen jako delegát na okresní stranickou konferenci do České Lípy. O situaci na vnitru jsem na ÚV KSČ vůbec nejednal...“²³⁾

V průběhu 6. a 7. prosince byl deník Svobodné slovo informován občany o pálení písemností správy vyšetřování StB v areálu pionýrského tábora Vatěkov u Votic i jejich odvozu z útvarů v Bartolomějské ulici. Tiskový odbor FMV novináře pochopitelně ujistil, že jde o standardní skartaci materiálů dle směrnic o spisové službě.²⁴⁾

Podle Lorencovy interpretace událostí dostal někdy v polovině týdne informaci „o tom, že dochází k živelnému plnění pokynu“ (tj. nikoliv selektivní, ale úplné likvidaci) a dospěl – poté, co byla opakována i z dalších míst – k „závěru, že byla špatně pochopena a zneužita tzv. generální klausele...“ K telefonátu prvnímu náměstkově ze 6. či 7. prosince 1989 (ale není vyloučeno, že mohlo jít i o ráno 8. prosince) se opět přihlásil pplk. Chovanec. „Ten, kdo mě na tu věc upozornil, mi současně navrhl vydat pokyn bez uváděné generální klausele. Této osobě jsem řekl, aby byl tedy původní pokyn přepracován do podoby, která by vylučovala živelnou skartaci...“²⁵⁾

Z ministrova pokynu se Lorenc od dopoledních hodin 7. prosince 1989 účastnil řádného zasedání Výboru československé veřejnosti pro humanitární spolupráci v Riegrových sadech, které skončilo pozdě odpoledne. Na své pracoviště se vrátil někdy k večeru. Pinc se mezitím mezi 13. a 14. hodinou sešel s ministryní spravedlnosti ČSR Dagmar Burešovou, která ho mj. také upozornila na „likvidaci a skartaci dokumentů ministerstva vnitra“. Uvedla konkrétně „informace o tom, že jsou likvidovány závažné dokumenty na vedoucí stranické funkcionáře a pracovníky Státní bezpečnosti“, a to zejména v objektu Státní bezpečnosti v Thákurově ulici v Praze 6. Ministr vnitra přislíbil, že tyto informace prověří. „Po tomto rozhovoru jsem navštívil ÚV KSČ, kde jsem oznámil tehdejšímu tajemníkům Knotkovi a Urbánkovi, že vzhledem k závažnosti situace nemohu odjet na okresní stranickou konferenci do České Lípy. Oba to vzali na vědomí. O situaci na ministerstvu jsem s nimi nemluvil a o rozhovoru s paní Burešovou jsem jim vůbec nic neřikal.“²⁶⁾

Někdy kolem sedmé či osmé hodiny večerní si konsternovaný ministr k sobě pozval Lorence a Sedláka. „Když jsem přišel do jeho kanceláře, Lorenc byl už u něho. Kromě nás tři tam nikdo nebyl. Po mém příchodu Pinc hned řekl, že dochází k živelnému ničení materiálů, že je třeba v tom udělat pořádek a že je třeba to zastavit. Dále říkal, že má

23) Protokol s F. Pincem z 18. 5. 1990, VVS, T 8/91, sv. III, č. I. 406 – 407.

24) Podezření o pálení archivů ministerstva vnitra. In: Informační servis, č. 23 (8. 12. 1989), s. 2; *SNB nic nelikviduje?* In: Svobodné slovo, č. 289 (8. 12. 1989), s. 3.

25) Protokol s A. Lorencem z 3. 5. 1990, sv. II, č. I. 35 – 36.

26) Protokol s F. Pincem z 18. 5. 1990, VVS, T 8/91, sv. III, č. I. 405.

informaci, ale pokud si vzpomínám neřekl od koho, že dochází k ničení písemných materiálů v objektu StB v Thákurově ulici.“²⁷⁾

Pinc se obou náměstků zeptal, jak je možné, „že dochází k ničení dokumentů vnitra, když to musí na veřejnosti vyvolat značnou nevoli.“ Odpověď zněla: „... vůbec nejde o nic mimořádného, jedná se o běžnou každoroční skartaci dokumentů, tak jak se provádí prakticky v každém podniku.“ Na otázku, proč se dokumenty ničí takovým způsobem, aby se o tom dozvěděla veřejnost, byl informován, že „již v minulosti byly vytipovány objekty, kde se materiály skartovaly, ale vzhledem k tomu, že v těchto podnicích vznikají Občanská fóra, která nechtěla materiály brát k likvidaci, došlo k ničení materiálů v jiných místech, o kterých se dověděla veřejnost.“ Pinc nebyl schopen určit, kdo mu takto odpověděl. Celou situaci charakterizoval „jako otevřenou diskusi mezi námi třemi, všichni tři jsme uvedeným způsobem debatovali.“²⁸⁾

Podle Sedlákovy svědecky řekl Pinc v závěru diskuse doslova: „Ukládám přijmout opatření, aby se s tím přestalo.“ Náměstek to chápal jako ústní pokyn ministra, který byl určen jak Lorencovi i jemu. „Na tento pokyn jsem nijak nereagoval, nevzpomínám si, že bych na to něco řekl a stejně tak nereagoval ani Lorenc. Nebylo totiž o čem diskutovat a krom toho já neměl, co bych ministrově řekl. Ministr Pinc při uvedeném rozhovoru a při vydání uvedeného pokynu neupřesnil, jaká opatření máme přijmout. Po vydání uvedeného pokynu jsem já i Lorenc z jeho kanceláře odešel. Já šel hned do své kanceláře a viděl jsem, že Lorenc šel také k sobě. S Lorencem jsem se ten den již nesešel a nepamatuji se, že bych s ním po uvedeném rozhovoru s ministrem Pincem ještě něco projednával.“²⁹⁾

Pinc závěr večerního jednání reflektoval tak, že se „po projednání... v podstatě rozešli s tím, že

je třeba, aby se náměstci na problém skartace podívali. Je třeba též vzít v úvahu to, že oni byli vojáci zvyklí přijímat rozkazy, ale já jsem pracoval předtím v civilním sektoru a předpokládal jsem, že pokud v tomto směru ohledně skartací k nějakým pochybením dochází, takže to uvedou do pořádku. Toho 7. 12. 1989 večer v závěru porady tedy z mé strany jednoznačný pokyn k zastavení skartací formulován nebyl. Takto jednoznačný pokyn jsem formuloval až na poradě dne 8. 12. 1989 v dopoledních hodinách...“³⁰⁾ Obdobně se vyjádřil i Lorenc: „Šlo vlastně o vzájemný rozhovor, ne o nějaký doklad nebo vydávání úkolů. Pokud si vzpomínám, bylo tam hovořeno pouze o tom, že se něco páli a to bez bližšího určení kde a co. Rozhodně si nevzpomínám na to, že bych dostal od ministra Pince pokyn k zastavení, resp. jsem si jist, že takovýto pokyn k zastavení mi vydán nebyl. Po tomto rozhovoru jsme se v podstatě rozešli s tím, že je třeba prověřit, oč vlastně jde.“³¹⁾

V pátek 8. prosince 1989 ještě před začátkem pracovní doby se plk. Sedlák sešel s gen. Lorencem. „Už si nepamatuji, o čem jsem přesně s Lorencem mluvil, vím jen, že jsme o skartacích hovořili, to určitě ano, vzpomínám si, že jsme projednávali otázku zastavení skartací a myslím si, že jsem při tomto jednání s Lorencem na toto zastavení poukazoval já...“ Krátce poté byl Sedlák vyzván ministrem Pincem, aby se dostavil do jeho kanceláře. „Když jsem k němu přišel, mohlo být asi 08. 00 hodin, Lorenc u něho už byl. Pinc byl velmi rozčilený, říkal mě i Lorencovi, jak je možné, že ačkoliv vydal pokyn minulý den, aby skartace byly zastaveny, viděl v televizi, že se dál páli materiály StB.“³²⁾ Vzpomínám si, že říkal, že by neměl být zájem vnitra chránit a krýt různé funkcionáře...“³³⁾

Ministr Pinc, který byl i dle vlastních slov „nesmírně rozčilen sdělením televize“ z předchozího

27) Protokol s O. Sedlákem z 30. 5. 1990, VVS, T 8/91, sv. II, č. I. 109.

28) Lorenc na to při konfrontaci reagoval: „Chci zdůraznit, že nešlo o doklad náměstků ministrově o věci, ale šlo víceméně o společné uvažování. Je pravda, že ing. Pinc nás informoval, že dostal informace od p. Burešové, že p. ministryně je znepokojená, že se likvidují nějaké materiály... Poté se nás p. Pinc v podstatě zeptal, co si o tom myslíme. Rozhodně popírám to, že by kdokoliv z nás použil formulaci, že se jedná o běžnou každoroční skartaci materiálů, padla tam formulace taková, nevím od koho z nás, že se může jednat o skartaci materiálů, která je v každém podniku běžná, zvlášť koncem roku. V každém případě popírám, že by jsme chtěli p. Pince nějak úmyslně podvést nebo mylně informovat. Považuji za důležité též to, že otázka skartací nebyla v té době ve vedení resortu prioritní... Myslím, že ten čtvrtek večer se k této věci vyjadřoval hlavně náměstek Sedlák, jak jsem uvedl já.“ Protokol F. Pince a A. Lorence z 22. 6. 1990, sv. II, 70. Lorenc zřejmě reagoval na Sedlákovy slova: „Chci říci, že na setkání s Pincem 7. 12. 1989 v rámci diskuse na dotaz Pince gen. Lorenc řekl, že skartace, které probíhaly, jsou běžnými skartacemi koncem roku, že nejde o nic mimořádného.“ Protokol o konfrontaci O. Sedláka a A. Lorence z 30. 5. 1990, sv. II, č. I. 62.

29) Na logickou otázku, proč Pince neinformoval o pokynu z 1. 12. 1989, Sedlák odpověděl: „Na tuto otázku prostě neumím odpovědět, ale záměr v tom nebyl. Proč ho neinformoval Lorenc, to nevím. Dále se k tomu již nedovedu vyjádřit.“ Protokol s O. Sedlákem z 30. 5. 1990, VVS, T 8/91, sv. II, č. I. 109.

30) Protokol s F. Pincem z 3. 8. 1990, VVS, T 8/91, sv. III, č. I. 420.

31) Protokol s A. Lorencem z 18. 7. 1990, VVS, T 8/91, sv. II, č. I. 57 – 58. Státní bezpečnost hrála o čas; bohužel však zatím není možno prokázat, zda gen. Lorenc s podřízenými konzultoval, kolik času ještě kontrarozvědné útvary potřebují ke zničení stanovené sumy materiálů.

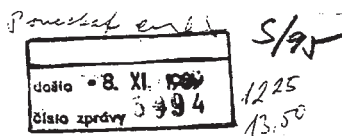
32) Když byl Pinc seznámen s faktem, že ČST v Televizních novinách, Aktualitách ani Sondách večer 7. 12. 1989 nic o „skartacích“ nevyšlala, prohlásil: „...nejsem si úplně jistý, co přesně bylo podnětem k mému jednání s náměstkou dne 8. 12. 1989.“ Protokol s F. Pincem z 3. 8. 1990, VVS, sv. III, č. I. 421 – 422. Ministr vnitra byl v ranních hodinách 8. 12. 1989 zjevně seznámen s přehledem denního tisku (články *Objasnění psychózy o pálení dokumentů Bezpečnosti v Brně* v Mladé frontě a *SNB nic nelikviduje?* ve Svobodném slově).

33) Protokol s O. Sedlákem z 30. 5. 1990, VVS, T 8/91, sv. II, č. I. 110. Pinc na to vzpomínal: „Dále jsem jim řekl, že co se týče vysokých stranických a vládních funkcionářů, nikdo z nás by neměl mít zájem tyto lidi chránit a krýt, že právě tyto lidé nás všechny zavedli do slepé uličky.“ Protokol s F. Pincem z 18. 5. 1990, VVS, T 8/91, sv. III, č. I. 410.

večera, nazval toto „jednání“ svým „monologem“, během kterého řekl: „Chlapi, to už je vrchol, to už je dost, skartace se musí neprodleně zastavit.“ Prohlásil před svými náměstky, že do resortu přišel proto, aby mu vrátil „nějakou vážnost“ a nechtěl strpět, „aby činnost celé řady poctivých lidí v

neobsahoval Chovancovu „vágní formulaci“ (generální formulí). Gen. Lorenc, který ho podepsal, si posléze, pochopitelně, nevzpomněl, kdo mu ho dal k podpisu.³⁵⁾ Paralelně nařídil skartovat zmíněný první pokyn z 1. prosince 1989, údajně proto, „aby podřízené složky měly jednoznačný pokyn, kterým se budou řídit...“ Obě písemnosti (viz dokumenty č. 2 a 3) byly předány k zašifrování ve 12.25 a odeslány podřízeným útvarům do 13.50 hodin.³⁶⁾ Následující vývoj Lorenc popisoval: „Prakticky ihned po vydání tohoto druhého pokynu jsem si uvědomil, že i tento druhý pokyn nemusí být prováděcími složkami správně pochopen a proto jsem snad dvě hodiny po jeho vydání rozeslal dálkopisný pokyn všem útvarům v podřízenosti FMV k zastavení jakéhokoli vyřídování a skartování materiálů.“³⁷⁾

Všem náčelníkům správ StB
v krajích, II. a XII. S-SNB

V Praze dne 8.12.1989

č.j. 63-66153/1.89

MIMO POŘADÍ

OPISNĚ TAJNĚ

PRŮBĚH

Věc : Pokyn I. náměstka MV ČSSR

V souvislosti s nedostatky při stávajícím manuálním způsobu práce v archivech, při vedení svazkové agendy a pokynem k jejich odstranění zasláným pod č.j. NZ-00671/89 vydávám nový pokyn.

Zároveň nařizují skartaci pokynu č.j. NZ-00671/89.

I. náměstek MV ČSSR

genpor. Ing. Alojz LORENC, CSc.

resortu byla mařena takto naivně prováděnými skartacemi dokumentů, jejichž obsah není znám a není jisté, jestli to je běžná skartace nebo nějaká jiná.“ Svůj monolog ukončil příkazem: „Neprodleně zařídte, aby skartace byly zastaveny.“ Gen. Lorenc, s nímž měl Pinc až dosud „velmi dobrý pracovní kontakt“, opět nic nekomentoval ani nijak neoponoval. „Mám ten pocit, že řekl: ‘Spolehněte se pane ministře, to zařídím,’ ostatní náměstci nic neříkali.“³⁴⁾

Pravděpodobně někdy poté byl prvnímú náměstkovi MV ČSSR předložen upravený „druhý pokyn“, který se od původního lišil pouze tím, že

Poslední pokyn k zastavení „skartací“ zpracoval Lorenc vlastnoručně, nechal jej rozeslat po 15. hodině – útvary jej však obdržely až v rozmezí dalších dvou až tří hodin – obyčejným dálkopisem a nikoliv tajnou šifrou jako předchozí (viz dokument č. 4). „Mohlo tedy dojít i k tomu, že pokyn k zákazu došel na útvary dříve než pokyn vyhotovený bez dodatku o kompromitujících materiálech, který musel být odeslán šifrou, což je časově náročnější. Zřejmě jsem si byl vědom, že tento problém může vzniknout a aby nedošlo k nejasnostem, nechal jsem si konferencí spojit podřízené náčelníky, kterým jsem to vysvětlil.“³⁸⁾ Prostřednictvím tzv. konferenčního spojení gen. Lorenc informoval všechny náčelníky krajských správ SNB najednou o definitivním konci masové likvidace operativní administrativy, a de facto tak – jak to nazval – „prejudikoval“ příjem závěrečného dálkopisu na jejich útvarech.³⁹⁾ Celou situaci vysvětloval „velmi vzrušenou dobou“, kdy se „věci se řešily velmi operativně...“⁴⁰⁾

S největší pravděpodobností někdy po poledni 8. prosince 1989 ministryně Burešová telefonicky informovala Pince, že likvidace dokumentů v budově Státní bezpečnosti v Thákurově ulici stále probíhá. Překvapený ministr si šel vše osobně ověřit do kanceláře prvního náměstka (odhadoval, že ve 14. hodin⁴¹⁾). „Sekretářka Lorence byla z

34) Protokol o konfrontaci A. Lorence a F. Pince z 22. 6. 1990, sv. II, č. I. 72 – 73. Sedlák o ránu 8. 12. 1989 uvedl: „Ministr Pinc nám říkal, co je to za lumpárnu, že včera jsme se dohodli o tom, že ničení materiálu je třeba zabránit a že to viděl v televizi znovu... ve čtvrtek 7. 12. 1989 dal ministr Pinc pokyn k tomu, aby bylo ukončeno ničení materiálu v obecné poloze. V ten pátek 8. 12. přešel již ministr Pinc z tónu víceméně civilní[ho] do tónu nařizovacího... Vzpomínám si, že Pinc Lorencovi řekl na závěr: ‘Zabezpečíš, aby bylo zamezeno ničení materiálu.’“ Protokol o konfrontaci O. Sedláka a A. Lorence z 30. 5. 1990, sv. II, č. I. 61 – 62.

35) Protokol s A. Lorencem z 3. 5. 1990, VVS, T 8/91, sv. II, č. I. 35.

36) Záznam odeslaných zpráv z 1. 12. – 31. 12. 1989, poř. čís. 5994 – 6014. VVS, T 8/91, sv. X, č. I. 12 – 13.

37) Protokol s A. Lorencem z 3. 4. 1990, sv. II, č. I. 6. Finální pokyn se prý Lorenc rozhodl vydat „prakticky po hodině“. Srov. předchozí poznámku.

38) Protokol s A. Lorencem z 18. 7. 1990, sv. II, č. I. 55.

39) Protokol s A. Lorencem z 24. 4. 1990, sv. II, č. I. 27.

40) Protokol s A. Lorencem z 3. 4. 1990, sv. II, č. I. 10.

41) Pinc se později vyjádřil: „Pokud jde o čas, mám dojem, že dálkopisný pokyn mi byl Lorencem předložen dříve než v 15.00 hodin. Tím si ale nejsem zcela jist.“ Protokol s F. Pincem z 3. 8. 1990, sv. III, č. I. 420 – 421. Nejasnost ve správném stanovení času podporuje i fakt, že někdy před 14.30 hod. Lorencovi z parlamentní komise volal J. Stank, aby „prošetřil, zda skutečně něco nehoří. Údajně však žádné písemnosti nehoří... Kromě toho s. Lorenc vydal pokyn – zastavit skartaci jakýchkoliv písemností až do odvolání.“ Přepis jednání komise FS ČSSR z 8. 12. 1989 v archivu autora.

mé návštěvy úplně šokovaná, pravděpodobně nebylo zvykem, že by ministr přišel osobně za svým prvním náměstkem. Když jsem přišel do kanceláře Lorence, byl tam u něho náčelník II. správy SNB plk. Vykpěl, o kterém jsem věděl, že je náčelníkem objektu vnitra v Thákurově ulici. Lorenc mi Vykpěla ihned představil. Po představení se jsem hned Lorencovi řekl, aby mi předložil příslušný dálnopis k zastavení skartací.“

První náměstek měl dálnopis právě na stole a tak ministra lehce přesvědčil, že jeho příkaz splnil.⁴²⁾ „Poté jsem v přítomnosti Lorence řekl Vykpělovi, že mi paní Burešová řekla, že u nich v objektu v Thákurově ulici dochází ke skartaci dokumentů Státní bezpečnosti. Plk. Vykpěl mi na to odpověděl, prakticky shodně jako před tím Lorenc se Sedlákem, že o nic nejde, že se jedná o běžnou každoroční skartaci materiálu, že studenti pravděpodobně pouze zahlédli, jak byly materiály nakládány na nákladní auto v jejich objektu na dvoře, dále mi řekl, že se z těchto věcí dělá zbytečný humbuk, že není co řešit, že to studenti přehánějí. Na to jsem odpověděl, že všechny tyto akce musí být neprodleně zastaveny... Dále jsem Vykpělovi v přítomnosti Lorence řekl, že ministryni Burešové doporučím, aby byly ustaveny nezájímavé hlídky nebo komise, které půjdou... zkontrolovat, jak je příkaz respektován...“⁴³⁾ Vykpěl reagoval klidně, dokonce měl prohlásit: „Můžou ke mně přijít, my jsme hotovi.“ Pinc odešel a obratem informoval Burešovou, že si osobně ověřil vydání příkazu „k okamžitému zastavení skartací u všech útvarů ministerstva vnitra, ona tuto informaci bez komentáře přijala a to bylo o skartacích všechno...“⁴⁴⁾

V sobotu 9. prosince dopoledne ještě Pinc absolvoval stranickou konferenci členů KSČ na federálním ministerstvu vnitra (zde již byl mj. Novotný informován, že ministr v nové vládě změní resort). V poledne pak na předsednictvu federální vlády obdržel dekret, kterým byl pověřen výkonem funkce federálního ministra paliv a energetiky. „Dále mi bylo řečeno, že funkci FMV po mě přebírají kolektivně premiér Čalfa a paní Čarnogurský a Komárek. Hned poté jsem měl krátký rozhovor s pány Komárkem a Čarnogurským, kteří se mě ptali velmi stručně, jaká je situace v resortu vnitra. Pouze jsem jim sdělil svoje záměry, které jsem chtěl realizovat...“⁴⁵⁾

Gen. Lorenc již veřejně ve vzpomínkách prezentoval svůj stručný pohled na likvidaci bezpeč-

nostních materiálů: „Koncom novembra 1989 vznikla v rezorte obava z dôsledkov, ktoré hrozili v prípade zneužitia materiálov ŠtB na kompromitáciu ľudí. Boli obavy z násilností, ktorým by v napätej atmosfére bolo možné len ťažko zabrániť. Týkalo sa to ľudí v rezorte i mimo neho. Varovné boli príklady z NDR i Poľska, kde niektoré materiály zverejňovali. V ZNB vládla vzrušená atmosféra, takmer psychóza... Bola tu i hrozba zneužitia materiálov kontrarozvedky na politikárčenie rôznych prúdov, ktoré sa v ďalšom vývoji legálne alebo i nelegálne mohli k týmto materiálom dostať.“⁴⁶⁾ Ani náznak reflexe o systémovom zneužívaní informácií o občanech získaných politickou polícií ve prospěch komunistické strany *extra legem* či dokonce *contra legem*!

Do protokolu Lorenc navíc zdůrazňoval i další souvislosti, především fakt, že po 17. listopadu 1989 se celá Bezpečnost nacházela „v naprosté pasivitě“. První náměstek byl prý veden „maximální snahou, aby Bezpečnost do vývoje situace nezasahovala“, vydával z toho důvodu pokyny „s cílem zamezit případnému konfliktu mezi Bezpečností a obyvatelstvem“. Zdůraznil přitom: „Opět jsem byl veden snahou řešit celý vývoj pouze politickými a nenásilnými prostředky. Prostě všechna moje rozhodnutí byla vedena snahou, aby vývoj prošel nenásilnou cestou. Z tohoto důvodu jsem po 17. listopadu 1989 vydal například pokyn k zastavení využívání veškeré zpravodajské techniky, vydal jsem pokyn o zastavení aktivity veškerého vnitřního zpravodajství a k likvidaci seznamů akce Norbert. V rámci všech těchto opatření jsem také souhlasil se skartací všech materiálů Státní bezpečnosti, o kterých jsem se domníval, že by mohly být... zneužity. Mám na mysli zneužití proti pokojnému vývoji situace. Navíc jsem byl přesvědčen, že materiály, které měly být skartovány, nejsou pro další činnost kontrarozvedky důležité.“⁴⁷⁾

Posléze k tomu dodal: „... důvodem vydání mého pokynu rozhodně nebylo spáchat jakoukoliv škodu, nebo škodlivý následek, ale naopak předejít možným situacím, které hrozily daleko závažnějším společenským následkem... Souhrnem chci říci, že nešlo o nějaké dílčí akce, ale jednalo se o akce v rámci méj celkové koncepce na mě svěřeném úseku, poté co jsem zastupoval ministra v celém resortu, kdy mi šlo o to, aby nedošlo k nějaké eskalaci napětí ve společnosti i k iracionálním činům způsobeným emocemi či strachem...“⁴⁸⁾

42) Lorenc na dotaz uvedl: „Myslím si, že jsem ministra Pince neinformoval o vydání druhého pokynu ke skartacím, který jsem podepsal, protože jak jsem již uváděl dříve, tomuto pokynu jsem nevěnoval takovou pozornost, protože po dvou hodinách byl vlastně mým dalším pokynem zrušen...“ Protokol s A. Lorencem z 3. 5. 1990, sv. II, č. I. 39.

43) Protokol s F. Pincem z 18. 5. 1990, sv. III, č. I. 411 – 412.

44) Protokol o konfrontaci F. Pince a A. Lorence z 22. 6. 1990, sv. II, č. I. 74.

45) Protokol s F. Pincem z 18. 5. 1990, sv. III, č. I. 413.

46) LORENC, Alojz: *Ministerstvo vnútra. Neskartované spomienky*. Bratislava 1992, s. 186.

47) Protokol s A. Lorencem z 3. 4. 1990, sv. II, č. I. 5.

48) Protokol s A. Lorencem z 24. 4. 1990, sv. II, č. I. 22, 25.

Poněkud jiný pohled na věc vrhlo svědectví náčelníka federální správy VB pplk. Vostárka o nátlaku jeho nadřízeného ze 6. či 7. prosince 1989 ve věci likvidací operativních materiálů Veřejné bezpečnosti. Když náměstek plk. Sedlák neuspěl, začal na funkcionáře FS VB „řvát, že do soboty 9. prosince nechce vidět [v jejich]... v evidencích vůbec nic“ a dále: „To jim to chcete vydat?!“ Když se Vostárek zeptal, koho má na mysli, odpověděl: „Copak seš slepý, že nevidíš, kam vývoj směřuje, nemysli si, že tě to zachrání!“ Sedlák měl prohlásit, ať si Vostárek „nemyslí, že ho takovýto přístup před nima zachrání...“; pokud by prý jeho pokyn nesplnil, „tak až se on vrátí z kriminálu“, osobně ho půjde „zastřelit“.⁴⁹⁾

Podle názoru mjr. JUDr. Josefa Rambouska byla skartace „živých svazků“ motivována snahou, „aby nebyli ohroženi agenti Státní bezpečnosti a spolupracující osoby, pokud by došlo k zveřejnění údajů k nim nepovolanou veřejností, neoprávněnými osobami.“ Domníval se, že jiný důvod – například „zakrytí protiprávní činnosti Státní bezpečnosti“ – nemohl existovat, neboť prý Bezpečnost postupovala v rámci platných předpisů. „Chci dodat, že z hlediska zákona o ochraně utajovaných skutečností má vedoucí organizace povinnost činit všechna opatření k ochraně takovýchto skutečností a to zejména tam, kde jsou takovéto materiály koncentrovány.“⁵⁰⁾

Nepříliš kvalitní odborné stanovisko k pokynu z 1. prosince 1989 z první poloviny března 1990 vyzdvihovalo fakt, že nedošlo ke zničení písemností z jednotlivých depotů archivu FMV. Bez po všimnutí zůstala likvidace archivních materiálů uložených ve statisticko-evidenčních odděleních krajských správ SNB Brno, Ústí nad Labem, Hradec Králové a Bratislava.⁵¹⁾

Oproti tomu lze souhlasit se závěrem stanoviska: „Pokyn k vytřídění ‘živých’ svazků svojí nepřesnou a alibistickou formulací spolu s pochybným kritériem na odstranění kompromitujících materiálů byl oním startem až ‘panické’ likvidace svazků TS, KTS, D a dalších. Hodnocení činnosti složky bývalé StB do 17. listopadu bude tím vždy spojeno s obtížemi vzhledem k nedostatku dokumentačních materiálů, neboť značná část živých svazků spolupracovníků a další byly ve své většině skartovány.“⁵²⁾

V procesu ničení operativních materiálů na jednotlivých útvarech – včetně hlavní správy rozvědky SNB – zůstává pochopitelně řada věcí nejasných, které je však nutno objasnit už jen s ohledem na zákonnou povinnost zpřístupňovat operativní svazky občanům. Dříve nebo později bude také nutné analyzovat, jakou roli v této poslední největší akci Státní bezpečnosti před ukončením její činnosti hrál vrcholový stranický aparát, případně sovětsí poradci. Ale to již bude téma jiného příspěvku.

kompromitující materiály, zbytek skartovat. Při skartaci tajných a PT materiálů postupovat podle směrníc.

- c) Okamžitě skartovat všechny záchyty z Přestavby, nákupu, záznamy z Diagramu vrátit nepročteně VI.S-SNB (6. odborům).

Po linii ochrany ekonomiky a vnějšího zpravodajství postupovat diferencovaně, U agentury, která pracovala na objektech vnitřní linie postupovat podle bodu a).

O způsobu zpracování archivních i živých materiálů určených k zaznamenání na mikrofilmě budete vyzkoušeni. O uložení dokumentačních a kompromitujících materiálů budete vyzkoušeni také.

I. náměstek MV ČSSR
[Podpis]
 generál ing. Alojz LORENC, CSc.

49) Protokol s J. Vostárkem z 11. 4. 1990, sv. II, č. I. 201.

50) Protokol s J. Rambouskem z 26. 4. 1990, sv. III, č. I. 316.

51) Sdělení podkladů k obviněnému Ing. A. Lorencovi z 19. 10. 1990, čj. NZ-00113/90. VVS, T 8/91, sv. XII, č. I. 271.

52) Odborné stanovisko J. Rambouska a Z. Formánka z 9. 3. 1990, čj. OV-094/SE-90. VVS, 8 T/91, sv. I, č. I. 7 – 8. K ničení operativních svazků u 9. až 12. odboru II. správy SNB srov. BENDA, Patrik: *Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály Státní bezpečnosti v roce 1989*. Sešity ÚDV č. 7. Praha 2003 a slovenských útvarů StB ŽÁČEK, Pavel: *ŠtB na Slovensku za „normalizácie“*. Bratislava 2002, s. 76 – 77, 105 – 112.

Dokument č. 1.[...]⁵³⁾Š I F R A
MIMO POŘADÍVšem náčelníkům správ StB
v krajích a XII. S SNB[...]⁵⁴⁾Věc: Pokyn I. náměstka MV ČSSR

Stávající manuální způsob práce v archivech a při vedení svazkové agendy neodpovídá současným požadavkům uživatelů, v řadě případů jsou vedeny materiály, které ztratily státobezpečnostní hodnotu. Současně narůstají požadavky na skladovací prostory, které jsou zcela přeplněny. Naturální podoba písemností nevyhovuje zásadám konspirace a nelze je zabezpečit při situaci ohrožení a BPS.⁵⁵⁾

K odstranění těchto nedostatků nařizují:

- a/ Ve všech operativních archivech čs. kontrarozvědky realizovat jednotné vedení operativních fondů,
- fond TS - ve kterém budou vedeny vytríděné svazky KT,⁵⁶⁾ schůzkových bytů,⁵⁷⁾ kandidátů tajné spolupráce a důvěrníků,⁵⁸⁾
  - fond KR - ve kterém budou vedeny vytríděné svazky KR,⁵⁹⁾ spisy PO, NO,⁶⁰⁾
  - fond OB - ve kterém budou vedeny vytríděné objektové svazky,
  - fond T⁶¹⁾ - ponechat ve stávající podobě,
  - fond V - vyšetřovací spisy.
- b/ Vytrídění archivních materiálů provést podle následujících kritérií:
- fond TS [-] ponechat pouze seznam dokumentů, seznam osob, zprávu o získání, memorandum, závazek - slib, kompromitující materiály, poslední vyhodnocení a návrh na uložení,
  - fond KR [-] ponechat pouze seznam dokumentů, seznam osob, návrh na zavedení, vyhodnocení a závěrečnou zprávu,
  - fond OB [-] ponechat seznam dokumentů a osob, návrh na zavedení, roční vyhodnocení a závěrečnou zprávu,
  - fond T [-] ponechat ve stávající podobě, případně rozhodnout o jeho zničení jako celku,
  - fond V - vytrídít materiály operativního významu, pokud se ve svazku nacházejí. Ostatní materiály ponechat v naturální podobě,

53) Do záhlaví pokynu někdo rukou doplnil jako další adresáty vybrané centrální útvary FMV, resp. SNB: „II, III, IV, V, HS PS OSH“, tj. hlavní správu kontrarozvědky SNB, hlavní správu vojenské kontrarozvědky SNB, správu sledování SNB, správu ochrany stranických a státních činitelů SNB a hlavní správu Pohraniční stráže a ochrany státních hranic. Šifrant kpt. Ladislav Ledvína, který pokyn během své služby na oddělení utajovaného přenosu zpráv ústředního operačního střediska VOS FMV v objektu Wintrová odesílal, posléze do protokolu uvedl, že šifrovou zprávu adresoval pouze správám StB v krajích a XII. správě SNB v Bratislavě. „Pokud je mi předstřehn originál pokynu [č.] NZ-00671/89, kde je nad strojem napsanými adresáty uvedeno rukou 'II, III, IV, V a HSPSOSH', tak toto tam muselo být dopsané až poté, co já jsem pokyn odeslal. Pokud by to tam bylo již předtím, tak na takto rukou napsané poznámky bych nereaigoval bez podpisu osoby, která doplnění provedla... Adresátům napsaným rukou na pokynu mohl být pokyn doručen buď kurýrem nebo to mohlo zabezpečovat operační středisko...“ Protokol s L. Ledvínou z 1. 8. 1990, VVS, T 8/91, sv. III, č. I. 337.

54) Zde bylo rukou vepsáno: „Čj.: NZ-00671/89“. O přidělení tohoto čísla jednacího vypovídala sekretářka gen. A. Lorence npor. Hana Schreinerová: „Nevím přesně kdy... začátkem prosince... mezi 17.00 až 18.00 hod. již po pracovní době přišel do kanceláře sekretariátu gen. Lorence mjr. Munzar, v té době náčelník SEO FMV [od 15. 11. 1989 zástupce náčelníka VOS FMV]. Mjr. Munzar měl v ruce nějaký papír a řekl mi, že je třeba, aby papír podepsal gen. Lorenc a že papír půjde šifrou na všechny kraje... Já jsem se na papír jen zběžně podívala a zjistila jsem, že nemá číslo jednací, ačkoliv na papíru bylo, že se jedná o přísně tajný materiál. Proto jsem mjr. Munzarovi řekla, aby ten papír opatřil číslem jednací. On mi odpověděl, že nemá již u sebe sekretářku a proto jsem odešla... [na spisovnu], kde jsem si vzala číslo z protokolu 1. náměstka FMV... [které jsem] dala mjr. Munzarovi a přitom jsem mu řekla, že gen. Lorenc na pracovišti není... jedině náměstek Sedlák...“ Protokol s H. Schreinerovou z 11. 4. 1990, VVS T 8/91, sv. II, č. I. 181.

55) Účelovost celého pokynu podtrhuje i fakt, že směrnice pro činnost za branné pohotovosti státu (BPS) by měla být vydána v režimu „Přísně tajné 'M' (mobilizační)“. Srov. např. *Základní činnost útvarů federálního ministerstva vnitra, Sboru národní bezpečnosti a vojsk ministerstva vnitra pro dobu branné pohotovosti státu*. In: Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 13 z 25. 5. 1981.

56) Správně mělo být zřejmě „TS“, t. j. tajných spolupracovníků (rezidentů, agentů a držitelů propůjčeného bytu). Stejný překlep se překvapivě objevil i v druhém pokynu z 8. 12. 1989. Srov. dokument č. 3.

57) Terminologicky správně by mělo být držitelů propůjčeného a konspiračního bytu, případně stykových místností.

58) Ke kandidátům tajné spolupráce a důvěrníkům byly vedeny spisy, nikoliv svazky.

59) Mezi svazky kontrarozvědného rozpracování patřily objektové, signální, osobní, pátrací a kontrolní svazky.

60) Po poledni 6. 12. 1989 již náčelník II. správy SNB plk. K. Vykypěl nařídil náčelníkům správ StB v krajích i XII. správ SNB skartovat i veškeré spisy evidovaných (nepřátelských) osob, včetně spisů archivovaných a evidence vedené dle NMV č. 21/1978. ŽÁČEK, Pavel: *ŠtB na Slovensku za „normalizácie“*, s. 75 - 76.

61) Taktický fond.

- fond Z - přehodnotit dobu úlože podle předpisu A-oper-II-1.⁶²⁾ Zbývající materiály zpracovat na mikrofiše,
  - fond H⁶³⁾ - vytríditi a ponechat materiály, které z historických hledisek dokumentují činnost kontrarozvědky,
  - archivní materiály k osobám starším 70 let bez přefilmování zničit.⁶⁴⁾
- c/ Náčelníci správ StB a náčelník XII. S SNB zajistí provedení:
- vytrídění archivních materiálů z fondu TS, KR a OB s cílem podstatně redukovat objem archiválií,
  - podle harmonogramu SEO VOS FMV převezou takto redukované fondy na toto pracoviště, kde bude provedeno jejich nafilmování a převedení na mikrofiše.⁶⁵⁾ Po provedené kontrole budou písemnosti zničeny,
  - ke splnění tohoto úkolu vyčlení přiměřený počet příslušníků a dále pro převoz materiálů a obsluhu reprografické linky.

Vytrídění živých svazků:⁶⁶⁾

- a/ svazky TS - ponechat pouze seznam dokumentů, seznam osob, zprávu o získání, aktualizované memorandum, závazek, kompromitující materiály, závažnou dokumentaci. Zbytek neprodleně skartovat,
- b/ signální, osobní, pátrací - dle povahy, objektové svazky. Buď přes SEO skartovat nebo ponechat: seznam osob, seznam dokumentů, návrh na zavedení, vyhodnocení, závažné dokumenty, kompromitující materiály, zbytek skartovat. Při skartaci tajných a PT materiálů postupovat podle směrnic,⁶⁷⁾
- c/ okamžitě skartovat všechny záchyty z Přestavby, Nákupu, záznamy z Diagramů vrátit neprodleně VI. správě SNB /6. odborům/.⁶⁸⁾

Po linii ochrany ekonomiky a vnějšího zpravodajství postupovat diferencovaně. U agentury, která pracovala na objektech vnitřní linie, postupovat podle bodu a).⁶⁹⁾

O způsobu zpracování archivních i živých materiálů určených k zaznamenání na mikrofiše budete vyrozuměni. O uložení dokumentačních a kompromitujících materiálů budete vyrozuměni také.

Je potřebné postupovat tak, aby na útvech nezůstaly materiály, jež by měly vzhledem k současnému politickému uspořádání kompromitující charakter.

Vytríděné materiály je potřebné urychleně zničit za dodržení přísných bezpečnostních opatření v papírnách apod.

I. náměstek MV ČSSR

[...] ⁷⁰⁾

[...] ⁷¹⁾

genpor. ing. Alojz LORENC, CSc.

62) Pravděpodobně je míněn bod c/ 8, odst. 5, čl. 10 *Směrnice pro evidenci, statistiku a administrativu při kontrarozvědné činnosti* (A-oper-II-1). In: Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 4/1978.

63) Historický fond.

64) Vyřazení písemností státobezpečnostní povahy upravoval čl. 31 směrnice A-oper-II-1 (viz pozn. 62), podle něhož bylo možno vyřadit a vytríditi svazky TS a kontrarozvědného rozpracování a osobní spisy po dosažení 70. let osoby nebo při jejím úmrtí v případě, že kontrarozvědný útvar nevyznačil lhůtu jejich úschovy.

65) O převádění operativních svazků určených k archivaci na mikrofiše vypověděl náčelník statisticko-evidenčního odboru VOS FMV (od 15. 11. 1989) mjr. JUDr. Josef Rambousek následující: „Pokud jde o fišování materiálů, tak toto se běžně provádělo v době, kdy byl svazek ukončen a předán do operativního archivu. Fišování prováděli pracovníci SEO. Po převedení materiálu na mikrofiše se svazek skartoval. V protokolu SEO se takto nafišovaný svazek zaznamená pod archivním číslem. Nemělo by se tedy stát, že by se svazek, který byl převeden na mikrofiše, vykazoval jako zničený, to by mohlo být uděláno pouze úmyslně. Převádění materiálů na mikrofiše není řešeno, pokud vím žádným předpisem, přičemž se převod na mikrofiše prováděl již řadu let.“ Protokol s J. Rambousekem 12. 7. 1990, VVS, T 8/91, sv. III, č. I. 322.

66) Podle odborného vyjádření Kriminálního ústavu VB byl za nadpisem zakryt text - „po linii vnitřního zpravodajství“; případně změny na titulní straně pokynu nešlo identifikovat, neboť narozdí od dvou stran zbývajících byla k posouzení předána v kopii. Odborné vyjádření 4. oddělení KÚ VB z 9. 8. 1990, pplk. JUDr. P. Blažek. VVS, T 8/91, sv. XII, č. I. 254 - 255.

67) NMV ČSSR č. 5 *Směrnice o vyřazování písemností v ministerstvech vnitra* (MV-adm-I-5) z 29. 1. 1974.

68) Bývalý náčelník II. správy SNB plk. K. Vykypěl byl dotazován i na skartace operativních písemností v gesci správy zpravodajské techniky SNB (VI. správa SNB): „Zajištění tohoto úkolu, resp. realizace nemohla proběhnout jinak, než podle předpisu A-oper-VI-1. Pokud jde o jednotlivé termíny, tak Přestavba je krycí název pro kontrolu telefonických rozhovorů, Nákup je krycí název pro zájmovou prověrku korespondence a Diagram je krycí název pro odposlech. Záchyty jsou vlastně hlášenky, které operativním součastem zasílá šestá správa, na krajích šesté odbory. Záchyty jsou většinou přísně tajné a nedají se použít samy o sobě do příslušných spisů. Operativní pracovník musí z těchto hlášenek poříditi agenturní záznam a až tento se zakládá do spisu. Hlášenky, pokud jde o Přestavbu a Nákup se podle směrnice skartují na příslušné operativní součásti, přičemž pokud jde o hlášenky z Diagramů, tyto se vracejí šesté správě. Vracejí se proto, neboť v této oblasti je zahájena přísnější kontrola.“ Protokol s K. Vykypělem z 20. 4. 1990, VVS, T 8/91, sv. III, č. I. 252.

69) Podle analýzy Kriminálního ústavu VB věta původně zněla: „U agentury, která pracovala na objektech vnitřní linie, zvláště v politických stranách, postupovat podle bodu a/.“ Viz pozn. 66.

70) Vlastnoruční podpis: „Sedlák“.

71) Na titulní straně je navíc příjmové razítko z oddělení utajovaného přenosu zpráv ústředního operačního střediska, z něhož vyplývá, že pokyn I. náměstka MV ČSSR bylo přijat k zašifrování pod pořadovým číslem 11397 v 19.00 (přeškrtnuto nesprávně: 07.00) hodin 1. 12. 1989.

Dokument č. 2.

Všem náčelníkům správ StB
v krajích, II. a XII. S-SNB
 V Praze dne 8. 12. 1989

[...] ⁷²⁾
 [...] ⁷³⁾
 MIMO POŘADÍ
 PŘÍSNĚ TAJNÉ! ⁷⁴⁾
 PÍLNĚ ⁷⁵⁾

Věc: Pokyn I. náměstka MV ČSSR

V souvislosti s nedostatky při stávajícím manuálním způsobu práce v archívech, při vedení svazkové agendy a pokynem k jejich odstranění zaslaným pod č. j. NZ-00671/89 vydávám nový pokyn. ⁷⁶⁾

Zároveň nařizují skartaci pokynu č. j. NZ-00671/89. ⁷⁷⁾

I. náměstek MV ČSSR

[...] ⁷⁸⁾

genpor. ing. Alojz LORENC, CSc.

[...] ⁷⁹⁾

Dokument č. 3.

Všem náčelníkům správ StB
v krajích a XII. S-SNB ⁸¹⁾

[...] ⁸⁰⁾
 [...] ⁸²⁾
 MIMO POŘADÍ
 PŘÍSNĚ TAJNÉ! ⁸³⁾
 PÍLNĚ ⁸⁴⁾

Věc: Pokyn I. náměstka MV ČSSR

Stávající manuální způsob práce v archívech a při vedení svazkové agendy neodpovídá současným požadavkům uživatelů, v řadě případů jsou vedeny materiály, které ztratily státobezpečnostní hodnotu. Současně narůstají požadavky na skladovací prostory, které jsou zcela přeplněny. Naturální podoba písemností nevyhovuje zásadám konspirace a nelze je zabezpečit při situaci ohrožení a BPS.

K odstranění těchto nedostatků nařizují:

- a/ Ve všech operativních archívech čs. kontrarozvědky realizovat jednotné vedení operativních fondů,
- fond TS - ve kterém budou vedeny vyříděné svazky KT, schůzkových bytů, kandidátů tajné spolupráce a důvěrníků,
  - fond KR - ve kterém budou vedeny vyříděné svazky KR, spisy PO, NO,
  - fond OB - ve kterém budou vedeny vyříděné objektové svazky,

72) Z příjmového razítka šifrového pracoviště VII. správy SNB, které sídlilo společně s II. správou SNB v objektu Thákurova, vyplývá, že pokyn byl pod pořadovým číslem 5994 přijat k odeslání ve 12.25 hod. a odeslán v 13.50 hod. dne 8. 12. 1989. Nad razítkem je pokyn psaný rukou genmjr. Ing. Josefa Červáška: „Ponechat“. Náčelník III. správy SNB zřejmě dokonce i napsal vyřazovací znak: „S-1992“.

73) Rukou doplněno: „č.j.: CB-00133/01-89“.

74) Razítko.

75) Razítko.

76) Viz dokument č. 3.

77) Viz dokument č. 1.

78) Vlastnoruční podpis „gen. Lorenc“.

79) Pokyn byl dle příjmového razítka III. správy SNB evidován 8. 12. 1989 pod čj. 0037/01-89. Poznámka nečitelně podepsané skartační komise vpravo od razítka prozrazuje, že vnitřní pokyn náčelníka hlavní správy vojenské kontrarozvědky byl zničen spolu s pokynem I. náměstka MV ČSSR z 1. 12. 1989: „Dne 11. 12. 1989 komis. zničen čj. 0036/01-89 (včetně čj. NZ-00671/89) o 6 listech.“

80) Z příjmového razítka šifrového pracoviště VII. správy SNB Thákurova je zřejmé, že pokyn byl přijat pod pořadovým číslem 5995 a odeslán zároveň s předchozím „pokynem“. Nad razítkem je opět požadavek gen. J. Červáška: „Ponechat“. Administrativně na III. S-SNB z pokynu čj. CB-00134/01-89 vznikla příloha čís. 1 k čj. 0037/01-89.

81) Poněkud překvapivě nebyli v „novém“ pokynu opraveni adresáti, případně alespoň uvedena II. správa SNB, tak jak tomu bylo ve specifickém průvodním dopisu, editovaném jako dokument č. 2.

82) Rukou doplněno: „č.j. CB-00134/01-89“. Zástupce náčelníka II. správy SNB pplk. Ing. M. Chovanec k oběma pokynům uvedl: „Čísla jednacích na obou pokynech jsou z protokolu náčelníka býv. II. správy SNB plk. Vykypěla. Nezdá se mi však, že by materiály byly psány v jeho sekretariátu, neboť sekretářka měla podle mého názoru kvalitnější psací stroj než [byl] ten, kterým byly napsány oba materiály. Mohlo to být zpracováno i u mne na sekretariátu, nebo na některém z odborů. Já si na to skutečně nevzpomínám. S jistotou však mohu uvést, že ani jeden z uvedených pokynů jsem náměstku Lorencovi k podpisu nepředkládal...“ Protokol s M. Chovancem z 11. 7. 1990, VVS, T 8/91, sv. III, č. I. 305.

83) Razítko.

84) Razítko.

- fond T - ponechat ve stávající podobě,
  - fond V - vyšetřovací spisy.
- b/ Vytřídění archivních materiálů provést podle následujících kritérií:
- fond TS ponechat pouze seznam dokumentů, seznam osob, zprávu o získání, memorandum, závazek - slib, kompromitující materiály, poslední vyhodnocení a návrh na uložení,
  - fond KR ponechat pouze seznam dokumentů, seznam osob, návrh na zavedení, vyhodnocení a závěrečnou zprávu,
  - fond OB ponechat seznam dokumentů a osob, návrh na zavedení, roční vyhodnocení a závěrečnou zprávu,
  - fond T ponechat ve stávající podobě, případně rozhodnout o jeho zničení jako celku.
  - fond V - vytřídít materiály operativního významu pokud se ve svazku nacházejí. Ostatní materiály ponechat v naturální podobě.
  - fond Z - přehodnotit dobu uložení podle předpisu A-oper. II-1 [A-oper-II-1]. Zbývající materiály zpracovat na mikrofiše.
  - fond H - vytřídít a ponechat materiály, které z historických hledisek dokumentují činnost kontrarozvědky,
  - archivní materiály k osobám starším 70 let bez přefilmování zničit.
- c/ Náčelníci správ StB a náčelník XII. S SNB zajistí provedení:
- vytřídění archivních materiálů z fondu TS, KR a OB s cílem podstatně redukovat objem archiválií,
  - podle harmonogramu SEO VOS FMV převezou takto redukované fondy na toto pracoviště, kde bude provedeno jejich nafilmování a převedení na mikrofiše. Po provedené kontrole budou písemnosti zničeny,
  - ke splnění tohoto úkolu vyčlení přiměřený počet příslušníků a dále pro převoz materiálů a obsluhu reprografické linky.

Vytřídění živých svazků:

- a/ svazky TS - ponechat pouze seznam dokumentů, seznam osob, zprávu o získání, aktualizované memorandum, závazek, kompromitující materiály, závažnou dokumentaci. Zbytek neprodleně skartovat.
- b/ Signální, osobní, pátrací - dle povahy, objektové svazky. Buď přes SEP [SEO] skartovat, nebo ponechat: seznam osob, seznam dokumentů, návrh na zavedení, vyhodnocení, závažné dokumenty, kompromitující materiály, zbytek skartovat. Při skartaci tajných a PT materiálů postupovat podle směrnic,
- c/ Okamžitě skartovat všechny záchyty z Přestavby, Nákupu, záznamy z Diagramů vrátit neprodleně VI. správě SNB (6. odborům).

Po linii ochrany ekonomiky a vnějšího zpravodajství postupovat diferencovaně. U agentury, která pracovala na objektech vnitřní linie postupovat podle bodu a).

O způsobu zpracování archivních i živých materiálů určených k zaznamenání na mikrofiše budete vyrozuměni. O uložení dokumentačních a kompromitujících materiálů budete vyrozuměni také.

I. náměstek MV ČSSR

[...] 85)

genpor. ing. Alojz LORENC, CSc.

Dokument č. 4.

t900300 mvf   2 - 32 mimo poradi   1500   081289⁸⁶⁾
cj: nz - 1331/89⁸⁷⁾

85) Vlastnoruční podpis: „gen. Lorenc“.

86) Šifrant kpt. L. Ledvína identifikoval, že dálnopisný pokyn odesílalo jeho pracoviště utajovaného přenosu ÚOS VOS FMV, což „poznal podle volacího znaku 900300 mvf v záhlaví pokynu. Pracovník u dálnopisu obdržel tento pokyn k odeslání v 15.00 hodin, jak je uvedeno v prvním řádku textu, vedle něhož je i den a to 8. 12. 1989. Tento pokyn byl odeslán postupně všem adresátům uvedeným v rozdělovníku s tím, že čas doručení, který je na tomto pokynu 17.33 hodin, je u každého adresáta jiný, podle toho jak pokyn postupně přijímají...“ Protokol s L. Ledvínou z 1. 8. 1990, VVS, T 8/91, sv. III, č. I. 337.

87) Samotný Lorenc k autorství uvedl: „Třetí pokyn, tj. pokyn k zastavení skartací jsem zpracoval vlastnoručně, perem jsem jej napsal na papír a dal jej zřejmě některé sekretářce k vyřízení. Mohl jsem to dát též některému z pracovníků vnitřní a organizační správy přímo. Mám dojem, že pokyn k zákazu byl odeslán obyčejným dálnopisem a nikoliv šifrou... Ano tento pokyn byl odeslán obyčejným dálnopisem.“ Protokol s A. Lorencem z 18. 7. 1990, VVS, T 8/91, sv. II, č. I. 55.

vsem naceľnikum

1. sprava snb ⁸⁸⁾	sprava vojsk mv
2. sprava snb	vysoka skola snb
3. sprava snb	
4. sprava snb	sprava snb hl. m. prahy a sck
5. sprava snb	
6. sprava snb	ks snb c. budejovice
12. sprava snb	ks snb plzen
13. sprava snb ⁸⁹⁾	ks snb usti n. l.
sprava vysetrovani stb	ks snb hradec kralove
federalni sprava vb	ks snb brno
sprava pasu a viz snb	ks snb ostrava
sprava spojeni snb ⁹⁰⁾	
letecka sprava snb	sprava snb hl. m. Bratislavy a zsk
sprava vyvoje automatizace snb	
sprava stavebne ubytovaci sluzby snb	ks snb b. bystrica ks snb kosice
sprava telovychovy a vrcholoveho sportu snb	stavebni vyroba fmv - statni podnik
ps utvar 9600 ⁹¹⁾	ustredni nemocnice snb a vojsk mv

věc: zastaveni vytridovani a niceni vseh pisemnosti

s okamzitou platnosti zakazuji vytridovani a niceni vseh pisemnosti vzniklych v oboru pusobnosti federalniho ministerstva vnitra. niceni pisemnosti by mohlo byt zneuzito proti fmv. uvedeny zakaz plati do odvolani.

1. namestek mv cssr
genpor. ing. alojz l o r e n c, csc. skkk

900313 mvf t r 2-32 0812 1733 krejcarcova skdik⁹²⁾

RESUME**„They Can Come, We Are Done“***The So-Called Lorenc Shredding of December 1989 in Documents*

Already a week after the epochal student demonstration of November 17th, 1989, the State Security (ŠtB) has commenced its preparations for the eventuality of discarding the evidence of its previous activity. The command of the political police, headed by the Federal Interior Minister, Gen. František Kíncl and his Deputy Secretary Gen. Alojz Lorenc, had originally presumed to examine the records, prepare microfiche copies and consequently „hide“ these at an unknown location. However, the swift course of the events had rendered this plan unusable. After the physical collapse of the Minister of Interior, the last great action of the ŠtB had been carried out under Gen. Lorenc's supervision. The first order on the so-called re-evaluation and selection of both archived and „living“ records, issued on the evening of Friday, December 1st, was signed by another Deputy Secretary, Col. Otto Sedlák. The command of the Interior Ministry was able to utilize the momentary situation, when the new federal government and the new Interior Minister had not yet been installed (December, 4th). Not until December 7th, 1989, have the mass shredding of the ŠtB operative documents come to notice of the media, the Civic Forum and the new Minister František Pinc.

Only on Friday, December 8th, 1989, was General Lorenc, meanwhile attempting a last minute wipe-out of the evidence by issuing of a new, actualized warrant, forced to halt the shredding of the records. By that time, however, the ŠtB had been able not only to discard thousands of operative files statewide, „living“ at the day of the shredding, but also liquidate selected archivalia, stored in the statistical-evidential departments of the Regional Directorates of the ŠtB in Brno, Ústí nad Labem, Hradec Králové and Bratislava.

88) Krycí název hlavní správy rozvědky SNB.

89) Krycí název zvláštní správy SNB.

90) Správa spojení SNB byla zaškrtnuta jako příjemce dálkopisu.

91) Krycí název hlavní správy Pohraniční stráže a ochrany státních hranic.

92) Potvrzení příjemce o přijetí dálkopisu ze 17.33 hod. 8. 12. 1989 a ukončení přenosu.

Prečo pamätať na pamäť pamätníkov?

*Rozhovor s Ing. Marianom Gulom,
podpredsedom správnej rady ÚPN*

Ústav pamäti národa je prvou inštitúciou po páde železnej opony, ktorá má za cieľ sprístupňovať dokumenty súvisiace s činnosťou štátnych bezpečnostných zložiek (ŠtB) komunistického režimu na žiadosť občanov a s preverovaním občanov pre potreby Národného bezpečnostného úradu, Slovenskej informačnej služby (SIS) a Vojenského obranného spravodajstva.

Do prijatia zákona o pamäti národa č. 553/2002 Z. z. o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu v období 1939 až 1989, o založení Ústavu pamäti národa a o doplnení niektorých zákonov z 19. augusta 2002 nejestvoval nijaký právny rámec na spravovanie archívov ŠtB zapríčinených nepružnosťou, ako aj nezáujmom či zámerným oddálovaním zo strany predchádzajúcich vlád otvoríť tému o obetiach, škodách, represáliách a mnohých krivdách totalitného režimu páchaných na nevinných ľuďoch.

Po rozdelení Československa mali archívy podľa zmlúv o delení spoločného majetku prejsť na Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. Tak sa aj stalo, ale len v zmysle transakcie cez ministerstvo, pretože vzápätí ich prevzala SIS, ktorá o. i. vystavovala lustračné osvedčenia. Roku 1991 vtedajšie Federálne zhromaždenie Československej federatívnej republiky schválilo lustračný zákon, ktorý bol istou obdobou dnešného zákona o utajovaných skutočnostiach. Iste si mnohí spomenú na to, ako ho odporcovia lustračného zákona označili za nástroj honu na čarodejnice a varovali pred masovou pomstychtivosťou obetí komunizmu. Nič také sa nestalo. Žiaľ, väčšina nášho národa, ktorá znášala jarmo totalitného režimu, má nedobry pocit z toho, že stále je príliš veľká tolerancia k bývalým pohlavárom, ktorí bez výčitiek svedomia pôsobia na lukratívnych miestach v politike, justícii, médiách, vo firmách. Väčšina trestných činov je už premlčaná a morálne odsúdenie, ktoré azda ani nenastalo, nemá trestnoprávne dopady.

O poslaní a poslanstve Ústavu pamäti národa sa zhovárame s Ing. MARIANOM GULOM, podpredsedom správnej rady Ústavu pamäti národa v Bratislave:

Prečo Slovensko potrebuje inštitúciu, akou je Ústav pamäti národa?

Hneď po novembri 1989 sa v bývalom Československu začalo uvažovať, akým smerom sa bu-

deme uberať. Cieľ bol jasný: demokratický politický systém. Úvahy zahŕňali i možnosti, ako prekonať dôsledky 40-ročného uplatňovania moci komunistov. (V Nemecku, ktoré malo takúto skúsenosť, vznikol úrad a zo zákona mu vyplývala úloha spravovať, sprístupňovať a vyhodnocovať materiály, ktoré po sebe zanechala spolitizovaná polícia bývalého Východného Nemecka – STASI).

Materiály vytvorené politickou políciou – ŠtB v bývalom Československu zostali zachované a uložené vo zvláštnych archívoch Federálneho ministerstva vnútra (FMV). Koncom roku 1991 vznikol pri ministerstve Útvar pre dokumentáciu a vyšetrovanie činnosti ŠtB a federálny parlament prijal tzv. lustračný zákon. Táto cesta bola, podľa môjho názoru, správna. V tom čase sme boli jednou z prvých krajín, ktorá podnikla kroky na prekonanie dedičstva komunizmu. Chyba sa však stala vtedy, keď dokumentácia po bývalej ŠtB neprešla pod správu zvláštnej inštitúcie, ale zostala v správe FMV. Nastali tlaky politických, ekonomických a ďalších zoskupení, ktoré spôsobovali značné ťažkosti pri získavaní informácií z týchto materiálov.

Po rozdelení Československa (od roku 1993) sa vyrovnávanie s komunistickou minulosťou u nás takmer úplne zastavilo. Spomínaný Útvar pre dokumentáciu a vyšetrovanie funguje len v Českej republike. Rozdelenie archíválií nielen po bývalej ŠtB, ale i po ďalších bezpečnostných zložkách, podobne ako aj dohody o ich využívaní, prebehlo v neprospech Slovenska. Medzitým ostatné postkomunistické stredoeurópske krajiny prijímali zákony a vytvárali inštitúcie, ktorých cieľom bolo vyrovnávanie sa s dedičstvom komunizmu.

U nás medzitým – ak sa to tak dá povedať – prebehol súboj medzi odbornosťou a charakterom človeka, pričom vysoko „na body“ zvíťazila odbornosť, charakter akoby sa stal záťažou. Materiály po bývalej ŠtB sa dostali do správy tajných služieb. Tu ich spravovali (a zneprístupnili) tzv. odborníci. Do takéhoto stavu prišiel Ústav pamäti národa.

Aké úlohy má táto inštitúcia pre súčasné Slovensko?

- Aby sa morálna devastácia občanov SR neprehlbovala,
- aby občania vedeli, čo sa naozaj na Slovensku dialo,
- aby materiály po bývalých bezpečnostných

- zločkách spravovala inštitúcia zodpovedná parlamentu a aby sa tieto nestali prostriedkom na spravodajské hry či vydieranie,
- aby materiály, ktoré boli zničené, mohli byť aspoň sčasti rekonštruované,
  - aby sa tieto materiály vyhodnotili z historického, politického, právneho i morálneho hľadiska.

Ústav pamäti národa má uskutočňovať vedeckovýskumnú a dokumentačnú činnosť, zverejňovať údaje o osobách zainteresovaných na prenasledovaní odporcov komunistického režimu, dokonca dávať podnety na trestné stíhanie za zločiny spáchané pod záštitou komunistického alebo fašistického režimu v rokoch 1939 až 1989. Ako to vyzerá v praxi?

V súčasnosti ústav preberá a sprístupňuje materiály po bývalej ŠtB od SIS. Táto činnosť je pre ústav prioritná. Zároveň rokujeme o prevzatí ďalších materiálov represívnych zložiek komunistického režimu z iných rezortov, ako aj z Českej republiky. Založili sme oddelenie zhromažďujúce dokumenty ku skutkom, ktoré majú podľa zákona o pamäti národa charakter zločinov proti ľudskosti určených na riešenie prokuratúrou. Zriadili sme i redakčnú radu, ktorá pripravuje edičný plán do budúcnosti. Začali sme tiež nakrúčať sériu dokumentárnych filmov o prenasledovaní skupín občanov a jednotlivcov v období komunizmu.

Podľa pedagógov na základných a stredných školách najmladšia generácia dostáva nedostatočné alebo takmer nijaké informácie o totalitnom režime, jeho praktikách, ani poučenie z tohto úseku novodobých dejín. Na cirkevných školách je v tomto smere lepšia situácia, ale keďže obdobie komunizmu nie je zahrnu-

té do učebných osnov dejepisu, závisí len od učiteľa, jeho postoja a vedomostí, čo odovzdá svojim žiakom. Plánuje sa ústav angažovať v školách a približovať verejnosti nové hodnotenie komunizmu na základe svojich analýz a poznatkov?

Plánujeme najmä prednášky pre študentov stredných a vysokých škôl. Pripravujeme cyklus 10 – 20 prednášok a naše aktivity budú závisieť aj od ústretovosti riaditeľov škôl. Chceme tiež pripraviť osnovu 1 alebo 2-semesterálneho predmetu pre vysokoškolské štúdium vo vybraných odboroch. Toto chceme uskutočniť v spolupráci s podobnými pracoviskami či úradmi v ďalších postkomunistických krajinách. V ústave by sme chceli vybudovať školiace pracovisko pre doktorandské štúdium.

Prečo je žiaduce, aby národ mal pamäť a uctil si pamätníkov?

Lebo od toho závisí jeho prežitie ako národa. Čím vie viac o svojej minulosti, tým viac vie i o sebe samom a tým väčšmi rastie jeho sebavedomie, povedal by som to aj inak – zostáva „nevykorenenný“. Jednoducho, funguje to podobne ako u jednotlivca. Pokiaľ sa v pamäti národa vyskytnú negatíva, je potrebné ich analyzovať, zistiť súvislosti, zaradiť do historického, politického, právneho i morálneho kontextu a ukázať na tých, ktorí sa proti negatívam a zlu postavili, ale i na tých, ktorí ho podporovali. Tzv. hrubá čiara je totiž len fikcia, v skutočnosti nejestvuje. Človek, ani národ, sa nemôže zbaviť svojbytnosti, a teda ani vlastnej minulosti. Tá sa k nemu vráti. Minulosť treba pomenovať a pred súčasníkov postaviť pozitívne vzory. A práve toto súvisí s morálnym hodnotením minulosti.

Marta Majerčáková,
Katolícke noviny, 16. 05. 2004

Sekcia sprístupňovania

Juraj Kalina

Sprístupňovanie dokumentov z obdobia nesloby fyzickým osobám podľa §17 a 18 Zákona č. 553/2002 Z. z. si Ústav pamäti národa (ďalej ÚPN) vytýčil hneď na začiatku svojej existencie ako jednu z prvoradých úloh. Sekcia sprístupňovania je preto jednou z najväčších v ÚPN, kde sa v súčasnosti na celom procese podieľa štrnásť pracovníkov. Napriek faktu, že doba nesloby je spomenutým zákonom vymedzená časovým rozpätím od 18. apríla 1939 do 31. decembra 1989, z objektívnych príčin sa sprístupňovanie zatiaľ týka dokumentov vzniknutých z činnosti Štátnej bezpečnosti. Archíválne z proveniencie bezpečnostných zložiek štátu z obdobia rokov 1939 – 1945 sa zatiaľ nachádzajú mimo Archív ÚPN, navyše v nespracovanom stave bez evidenčných pomôcok.

Žiadosti a žiadatelia

V roku 2003 bolo od 1. mája do konca roka prijatých 4295 žiadostí od občanov. V tomto roku bolo do konca júla prijatých ďalších 1050 (viď tabuľka č. 1). V počiatočnom období však neboli splnené všetky podmienky, aby ústav dodržal zákonom stanovenú deväťdesiatdňovú lehotu na vybavenie prijatých žiadostí o sprístupnenie dokumentov od občanov. V prvom rade dokumentmi nedisponoval, pretože proces ich preberania od Slovenskej informačnej služby sa v tom období iba začínal.¹⁾ Nezanedbateľným faktorom bola aj neúplnosť evidenčných a archívnych pomôcok, ktorá nezaručovala v časti prípadov možnosť okamžitej presnej odpovede žiadateľovi. Preto boli zasielané aspoň primárne všeobecné odpovede, ktoré prvotne informovali o stave vybavovania. Informáciu o existencii alebo neexistencii záznamu, resp. dokumentu v evidenciách Štátnej bezpečnosti a

Mgr. Juraj Kalina (1976), absolvent histórie a archeológie FiF UK Bratislava, riaditeľ Sekcie sprístupňovania ÚPN.

Tabuľka č. 1

Počet žiadostí		
Mesiac	2003	2004
Január	0	152
Február	0	211
Marec	11	193
Apríl	78	104
Máj	1 046	243
Jún	1 664	78
Júl	597	69
August	268	82
September	161	85
Október	156	-
November	19	-
December	295	-
SPOLU	4 295	1 217

ostatných bezpečnostných zložiek nemožno v žiadnom prípade považovať za konečnú. Pracovníci ÚPN neustále porovnávajú pribúdajúce dokumenty s databázou žiadateľov, aby zistili nové, resp. ďalšie údaje. Žiadateľov, ktorí nespĺnili všetky podmienky oprávnenosti dané zákonom č. 553/2002 Z. z., ÚPN vyzval na doplnenie potrebných údajov a dokumentov.

Najčastejšie nedostatky žiadostí:

1. Všeobecne:

- notársky neoverený podpis žiadateľa,
- neúplnosť údajov.

2. V žiadostiach na zomrelú osobu:

- neoprávnenosť žiadateľa (nejde o blízku osobu v zmysle §15 Občianskeho zákonníka),
- chýbajúce dokumenty dokladajúce oprávnenosť oboznamovať sa s údajmi o zosnulom,
- notársky neoverené dokumenty.

Poplatok za overenie podpisu, resp. dokumentov môže žiadateľ ušetriť osobným odovzdaním žiadosti v podateľni ÚPN, kde bude jeho identita overená na základe predloženia osobných dokladov. Tu si môže vyzdvihnúť i formulár žiadosti, v ktorom sú obsiahnuté všetky údaje požadované ústavom pre jej úspešné vybavenie. Tlačivo je v elektronickej podobe dostupné aj na internetovej stránke ÚPN (www.upn.gov.sk). Pokiaľ nie je žiadateľ v zákone stanovenom príbuzenskom pomere k zomrelej osobe, resp. ak sa oprávnený žijúci žiadateľ nemôže z akéhokolvek dôvodu (napr. pokročilý vek, zdravotný stav) osobne zúčastniť sprístupnenia dokumentov vedených o jeho osobe, môže sa oboznamovať s údajmi o zosnulom, resp. žijúcom žiadateľovi tretia osoba na základe splnomocnenia. Toto splnomocnenie musí byť notársky overené.

Od žiadosti k žiadateľovi

Následný proces vybavovania žiadosti možno rozdeliť na niekoľko chronologických etáp. Prvou je porovnávanie poskytnutých údajov so všetkými elektronickými databázami, ktorými ÚPN disponuje. Takto je možné získať aspoň základné údaje o dokumente (archivujúci útvar, archívne, príp. registračné číslo dokumentu), ktoré napomáhajú ďalšiemu vyhľadávaniu v archíve.

Ďalej sa v spolupráci s Archívom ÚPN zisťuje existencia, resp. neexistencia dokumentu vo fondoch, ktorými v danom momente disponuje ÚPN. K tomu sú využívané pôvodne písané registre ŠtB na jednotlivých Krajských správach, ktoré obsa-

1) Proces preberania dokumentov po bývalej ŠtB od SIS stále prebieha. Prevzaté databázy nespĺňali potrebné kritéria pre úplné vybavenie ústavom registrovaných žiadostí. Databázy sú preto priebežne dopĺňané o ďalšie nevyhnutné údaje, či už o osobách alebo zväzkoch.

hujú aj informácie o druhu dokumentu, dátume zavedenia, pracovníkovi a útvare, ktorý dokument zaviedol, o všeobecnej problematike, na ktorú bol zavedený (napr. cirkev, školstvo, pravica) ako aj údaj o archivácii, resp. zničení dokumentu. Takto môže aj žiadateľ, ktorého dokument bol Štátnou bezpečnosťou na základe skartačného rozhodnutia zničený, po sprístupnení kópie príslušného riadku z registra zväzkov z týchto údajov získať aspoň približnú informáciu o konkrétnom dokumente, identifikovaného na základe jeho žiadosti. Zničené primárneho dokumentu však automaticky neznamená zničené informácie, ktoré boli jeho súčasťou. Tie sa zakladali vo forme duplikátov v iných zväzkoch, ktoré súviseli s rozpracovávanou problematikou, alebo putovali vo forme výstupov do inej agendy. Ústav pamäti národa aj z tohto dôvodu začal s ukladaním dokumentov do elektronickej podoby, ktorá uľahčí pracovníkom prístup a prehľadávanie archiválií. Súčasťou ÚPN je aj Sekcia rekonštrukcie a právnych analýz. Jednou z jej hlavných úloh je práve rekonštruovať zničené pôvodné dokumenty na základe duplikátov z iných agend.

Pokiaľ sa dokument zachoval a bol už Slovenskou informačnou službou odovzdaný do Archívu ÚPN, nastáva jeho postupné skenovanie do elektronickej podoby. Vytvára sa tak elektronická databáza dokumentov. V takomto dokumente sa upravujú (znečitateľnia) osobné údaje tretích osôb na základe Zákona č. 428/2002 Z. z. Po ukončení celého procesu je žiadateľ písomne pozvaný na sprístupnenie dokumentu, pričom si sám môže telefonicky dohodnúť deň a hodinu stretnutia. Pozvánka obsahuje aj základné údaje o dokumente, ktoré sú predpísané zákonom č. 553/2002 Z. z. o pamäti národa.

„Okamih pravdy“

K samotnému sprístupneniu dochádza osobne v Bratislave v priestoroch ÚPN. Počas dohodnutého termínu predloží príslušný referent žiadateľovi kópiu dokumentu a poskytne mu dostatočný čas na jej preštudovanie. Pri obsiahlejších dokumentoch je možné sprístupnenie rozdeliť na viacero dní. Referent je prítomný pri sprístupnení a na požiadanie vysvetlí všetky skratky a termíny, obvyčajne používané v terminológii ŠtB, ktoré sa vyskytujú v danom dokumente. Žiadateľ môže požiadať o vyhotovenie kópie celého zväzku či spisu alebo ním požadovaných strán. Kópie mu pracovník ÚPN vyhotoví spravidla na počkanie. Cena kópie 2 Sk za stranu formátu A4 je stanovená zákonom o pamäti národa.

Ďalšie povinnosti ÚPN vyplývajúce zo zákona nastávajú v okamihu, keď sprístupnený zväzok ob-

sahuje meno alebo nepravé (krycie) meno osoby evidovanej ako spolupracovník alebo príslušník bezpečnostnej zložky. Po ich identifikácii je ústav povinný sprístupniť aj:

1. Kópiu zachovaného osobného zväzku tejto osoby evidovanej ako spolupracovník bezpečnostnej zložky,

2. Kópiu zachovaného personálneho (kádrového) spisu tohto príslušníka bezpečnostnej zložky.

Typ zväzku/ spisu	Spolu	BA	BB	KE
V	29	17	10	2
Fond T	13	12	1	0
SKZ	1	1	1	0
S	9	4	0	5
S+NO	2	2	0	0
S/OZ	1	1	0	0
S/A	1	1	0	0
PO/S+KA	1	0	1	0
PO/S	2	2	0	0
PO/OZ	1	1	0	0
PO/KTS/A	2	2	0	0
PO/KTS/D	1	1	0	0
PO/KTS	2	2	0	0
PO/D	1	1	0	0
PO/A	1	1	0	0
PO	38	24	10	4
PB	3	2	1	0
OZ	7	4	1	2
OB	24	13	11	0
NO	1	1	0	0
KTS/PB	2	0	1	1
KTS/D	1	1	0	0
KTS/A	22	15	4	3
KTS	13	11	0	2
KA/D/KTS/A	1	0	0	1
I	2	1	1	0
D/PO	1	1	0	0
D/KTS/A	1	1	0	0
D/KTS	1	1	0	0
D/A	5	4	0	1
D	21	15	5	1
APZ	2	1	1	0
A	8	6	2	0
PS	2	0	2	0
D/KTS/A	1	1	0	0
Fond S	2	2	0	0
OZ+NO	1	1	0	0
PO/S+NO	1	0	1	0

Tabuľka č. 2²⁾

Najčastejšie sprístupňovanými dokumentmi podľa §17 (na vlastnú a zomrelú osobu) okrem vyšetrovacích spisov sú zväzky a spisy:

1. *Tajných spolupracovníkov:*
  - agentov (A);

2) V tomto zozname nie je zahrnutý sprístupnený dokument z proveniencie I. správy. Skratky: BA – Bratislava, BB – Banská Bystrica, KE – Košice. Skratky typov zväzkov: KA – kandidát agenta, PS – personálny spis, ostatné sú vysvetlené v ďalšom texte.

- držiteľov prepožičaných bytov (PB);
  - informátorov (I).
2. Ostatné:
- kandidátov tajnej spolupráce (KTS);
  - dôverníkov (D);
  - objektové (OB);
  - signálne (S);
  - preverovaných osôb (PO);
  - osobné (OZ);
  - nepriateľských osôb (NO);
  - vyšetrovacie (V);
  - taktické (T);
  - skupinové (SKZ);
  - agentúrno-pátracie (APZ).

Pokiaľ sa spis nezachoval alebo sa v Archíve ÚPN nenachádza, má žiadateľ právo na sprístupnenie príslušného riadku z evidencnej pomôcky a vyhotovenie jeho kópie.

Veľký počet tvoria žiadosti osôb, ktoré sa v databázach nachádzajú ako tzv. „určené osoby“. Ide o občanov z radov pracovníkov ministerstiev, ústredných úradov a ďalších organizácií, ktorí boli navrhnutí vedúcim príslušnej inštitúcie v zmysle príslušných ustanovení zákona č. 102/71 Zb. pre styk so štátnym tajomstvom. S takýmto návrhom musel vzhľadom na jeho štátnobezpečnostnú závažnosť súhlasiť príslušný útvar ŠtB.

Momentálne sú predmetom sprístupnenia hlavne dokumenty z proveniencie útvarov ŠtB vo všetkých troch krajoch bývalej Slovenskej socialistickej republiky (Bratislava, Banská Bystrica, Košice a im podriadených útvarov), v menšej miere XII. správy ZNB. Pripravuje sa sprístupnenie dokumentov zahraničnopolitickej rozvedky (I. správy

a jej predchodkýň), ktorých časť sa už nachádza v správe ÚPN. Hľadá sa spôsob získania dokumentov pre sprístupnenie podľa zákona o pamäti národa, ktoré zostali po archívnej delimitácii v rokoch 1992 – 1993 v Českej republike. Týka sa to hlavne federálnych útvarov ŠtB (I., II., III., IV., V., VI. správa ZNB, Správa pasov a víz ZNB)³⁾ a Spravodajskej správy Pohraničnej stráže a ochrany štátnych hraníc.

Dôležitou je aj skutočnosť, že zákon č. 553/2002 Z. z. o pamäti národa ponúka žiadateľovi možnosť písomného vyjadrenia sa k sprístupnenému dokumentu. Na požiadanie je príslušný referent povinný ho zaznamenať, rovnako aj neskôr zaslané alebo odovzdané svedectvo. Tieto materiály sa ukladajú k archívu ako jej neoddeliteľná súčasť. Úlohou takéhoto vyjadrenia je doplnenie výpovednej hodnoty dokumentu a objasnenie všetkých skutočností týkajúcich sa prípadu. Pomáha tiež odhaliť nezákonné postupy zo strany bezpečnostných zložiek a napomáhať tak k vyvodu trestnoprávnej zodpovednosti ich príslušníkov.

Samostatnou kapitolou je sprístupnenie dokumentov na základe §18 zákona č. 553/2002 Z. z. Umožňuje fyzickým osobám starším ako 18 rokov požiadať ústav o informáciu, či je v zachovaných informačných systémoch zväzkov a spisov, ktoré vznikli činnosťou Štátnej bezpečnosti a ostatných bezpečnostných zložiek, evidovaný ňou požadovaný zväzok s osobnými údajmi a či je zachovaný (zväzkom s osobnými údajmi sa rozumie zväzok vedený o konkrétnej inštitúcii alebo zoskupení osôb – objektoch, ktorý v tejto súvislosti obsahuje údaje vypovedajúce o konkrétnych fyzických osobách, t. j. hlavne objektový zväzok) a oznámiť, či osoba ňou uvedená je evidovaná ako spolupracovník Štátnej bezpečnosti a ostatných bezpečnostných zložiek, a či je osobný zväzok tejto osoby zachovaný, ak nejde o cudzinca. Následne zákon ÚPN ukladá povinnosť sprístupniť žiadateľovi kópiu zachovaného zväzku s osobnými údajmi a dokument týkajúci sa spolupracovníka bezpečnostnej zložky, ak nejde o cudzinca.

Najzásadnejším problémom, s ktorým sa sekcia pri vybavovaní týchto žiadostí stretáva, je nedostatok identifikačných údajov uvedených žiadateľom. Na jej úplné vybavenie je uvedenie mena, príj. spolu s terajším bydliskom alebo zamestnaním nedostačujúce. Za základné údaje sa považujú minimálne meno spolu s dátumom narodenia.

Tabuľka č. 3⁴⁾

Mesiac	Počet vybavených žiadateľov	Počet poskytnutých dokumentov	Počet spríst. strán
Január	5	8	352
Február	9	11	676
Marec	14	16	489
Apríl	24	27	983
Máj	29	42	2 279
Jún	29	38	1 885
Júl	20	22	1 075
August	23	31	3 082
September	29	33	3 904
Október	-	-	-
November	-	-	-
December	-	-	-
Spolu 2004	182	228	14 725

3) U konkrétnych osôb sa to bude týkať aj operatívnych zväzkov slovenských útvarov ŠtB odovzdaných regionálnym útvarom ŠtB v Českej socialistickej republike. II. správa ZNB (krycí názov pre Hlavnú správu kontrarozvedky ZNB), III. správa ZNB (krycí názov pre Hlavnú správu vojenskej kontrarozvedky ZNB), IV. správa ZNB (krycí názov pre Správu sledovania ZNB), V. správa ZNB (krycí názov pre Správu ochrany ústavných a stranických činiteľov), VI. správa ZNB (krycí názov pre Správu spravodajskej techniky ZNB) a všetkých ich predchodcov.

4) Okrem toho bolo do konca augusta pozvaných ďalších 57 žiadateľov, čo znamená ďalších viac ako 6 518 strán dokumentov pripravených na sprístupnenie.

Ďalšie smerovanie

Personálne obsadenie sekcie sprístupňovania nie je výlučne orientované na terajšiu hlavnú náplň jej činnosti. Prevažia absolventov vedeckého odboru história je predpokladom ďalšieho smerovania činnosti ÚPN ku komplexnému, dôslednému a nezaujatému spracovaniu dokumentov, ktoré sú na tento účel po prvýkrát k dispozícii. Už v tomto období pracuje sekcia paralelne aj na prvých dokumentačných projektoch z obdobia rokov 1939 – 1989, pričom bude možné už v najbližšom čase očakávať prvé výstupy vo forme vedeckých štúdií.

Obdobie rokov existencie vojnovnej Slovenskej republiky sa dotýka projekt *Ústredňa štátnej bezpečnosti 1939 – 1945*. Represívny bezpečnostný aparát je jedným z najvýraznejších mocenských prostriedkov nedemokratického režimu, ktorého kompetencie sú zamerané na kontrolu, obmedzovanie a eliminovanie pre vládu nežiaducich prejavov v spoločnosti, v tomto prípade v nesúlade s oficiálnou ideológiou vládnucej Hlinkovej Slovenskej ľudovej strany. Táto téma nebola doteraz komplexne spracovaná hlavne pre nedostupnosť a nekompletnosť materiálu. Časť z neho bola na konci II. svetovej vojny spálená, ďalšia časť sa pravdepodobne dostala do bývalého Sovietskeho zväzu. Určité množstvo (945 archívnych krabíc⁵⁾) prevzala do svojej agendy ŠtB, ktorá ho naďalej využívala pri svojej činnosti. Práve tieto nové dokumenty ponúkajú v komparácii s už „známymi“ archívmi možnosť pre objektívnejšie spracovanie činnosti tejto štátnobezpečnostnej zložky a jej zneužívania režimom.

Výskumu dejín holokaustu na území Slovenska sa v 90. rokoch 20. storočia venovali na Slovensku dva projekty, zamerané na zbieranie výpovedí žijúcich svedkov. V rokoch 1995 – 1997 to bol projekt pod záštitou Nadácie Milana Šimečku s názvom „Osudy tých, ktorí prežili holokaust“, ktorý nadväzoval na interdisciplinárny výskum univerzity v americkom Yale. Doteraz sa podarilo zaznamenať asi 3 000 svedectiev, z toho 150 pochádza zo Slovenska. Tie sú archivované a slovenskej verejnosti prístupné v Nadácii Milana Šimečku, sústreďujú však v prevažnej miere dokumenty z Bratislavy a okolia, Trnavy a Trenčína – teda miest západného Slovenska. Druhý, neskorší projekt, rozbehla Losangelská Nadácia Stevena Spielberga. Zozbierané svedectvá pochádzajú z územia celého Slovenska, ale ich uloženie v mieste nadácie ich robí slovenskej verejnosti prakticky nedostupnými. Na Slovensku teda absenteje sústredený dokumentárny materiál z územia strednej a východnej časti republiky. Cieľom projektu Ústavu pamäti národa *Zbavení slobody – svedectvá o holokauste* je zaplniť sústredenie audiovizuálnych záznamov orien-

tovaných na spomenuté územie vzniknutú medzeru vo vedeckom bádani.

Prierez vzťahu majority a minority, štátu a židovskej komunity na príklade mikroregiónu rieši projekt *Židovská komunita v Zlatých Moravciach 1938 – 1989*. Hľadá pôvod náboženskej nenávisťi a antisemitizmu v slovenských obyvateľoch malého mestečka na juhozápade štátu, mapuje formy diskriminácie počas vojny a kontinuitu tohto postupu po nástupe komunistickej strany k moci.

Zhromažďovanie a využívanie informácií v tzv. „problematike sionizmu“ bolo súčasťou činnosti kontrarozviednych útvarov ŠtB počas celej éry komunistickej totality v Československu. V rokoch 1948 až 1989 boli členovia židovskej menšiny sledovaní a rozpracovávaní, čím sa malo dosiahnuť odhalenie ich nepriateľskej činnosti proti režimu. Zatiaľ jediným v literatúre spracovaným prípadom je vykonštruovaný a zrealizovaný monsterproces s tzv. „skupinou buržoázných nacionalistov, sionistov a iných nepriateľov v bezpečnostnom aparáte na Slovensku“ z roku 1953. Projekt *ŠtB a jej činnosť v problematike sionizmu na Slovensku* predpokladá vyhľadanie a zhodnotenie všetkých dostupných zdrojov z celého obdobia komunistickej totality a potvrdenie hypotézy, že deklarované zisťovanie a odhaľovanie nepriateľskej činnosti bolo iba legalizačnou zásterkou kontroly jednej z autonómnych skupín obyvateľstva v rámci totalnej kontroly a potláčania aktivít všetkých náboženských a iných spoločenstiev.

Najväčším, najnáročnejším a časovo najdlhším, ale svojou výpovednou hodnotou a komplexnosťou jedinečným je práve začatý projekt *Zbavení slobody – svedectvá bývalých politických väzňov*, zameriavajúci sa na výskum perzekúcie občanov zo strany štátu v období komunistického režimu. Aj keď počas celého obdobia trvania boli tieto násilnosti verejným tajomstvom a sporadicky sa počas obdobia uvoľnenia na konci 60. rokov dostali aj do širšieho povedomia v rámci pokusov o ich zverejnenie, systematický výskum sa pochopiteľne mohol rozbehnúť až po páde režimu v roku 1989. Cieľom tohto ambiciózneho projektu je prostredníctvom audiovizuálnej techniky zaznamenať unikátne svedectvá ľudí, ktorí boli v období rokov 1948 – 1989 perzekvovaní za vlastné presvedčenie, odpor voči komunistickej moci, ale častokrát aj úplne bez príčiny. Nepôjde iba o zaznamenanie samotných svedectiev, ale snahou autorov je dostať ich do širších súvislostí pri dokumentácii jednotlivých káz. Touto komparáciou s archívnym materiálom by sa mal výsledný obraz posunúť bližšie k pravde. ÚPN nie je konečnou inštanciou pre tieto audiovizuálne záznamy. Cieľovou skupinou, pre ktorú sú určené, je slovenská verejnosť, predovšetkým bádatelia a študenti. Materiály bude možné použiť takisto na do-

5) *Přehled archivních fondů FMV bezpečnostního charakteru*. Praha 1979, s. 38.

kumentárne spracovanie pre televíziu a ostatné médiá. Ich zhromažďovaním, uchovávaním a sprístup-

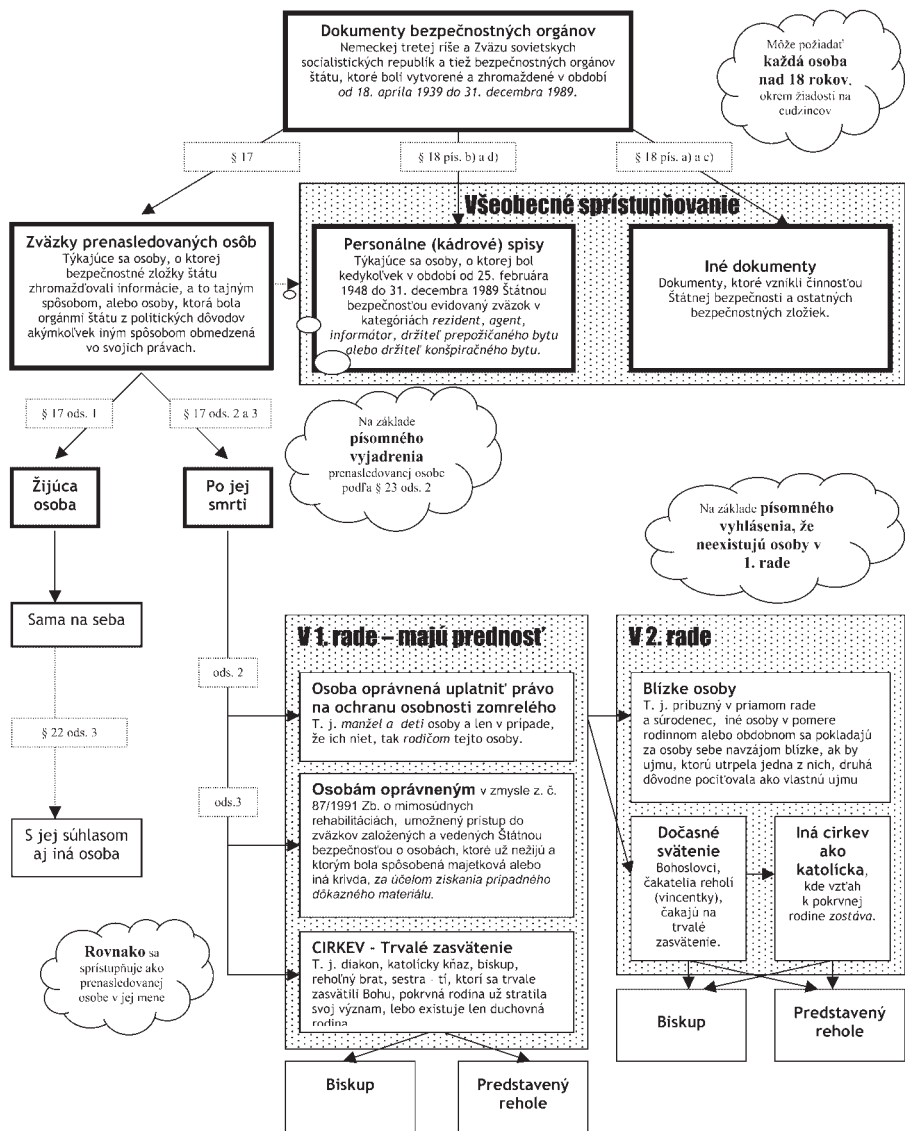
nením verejnosti tak ÚPN naplní jedno zo svojich najdôležitejších poslání.

RESUME

Section of Disclosure

The disclosure of the records from the period of oppression (1939 – 1989) to individual applicants has formed a key part of the Nation's Memory Institute mission from its inception. Already during the, presently not yet concluded, delimitation process of the former State Security documents from the Slovak Information Service, a parallel process of searching the archival evidence, its electronic processing, the adjustment of the documents in concordance with the Personal Data Protection Act, and the resulting disclosure of the records. This procedure applies to the entitled person, who is defined by the Act No. 553/2002 Coll. to be either a person of at least 18 years of age, or a person in a family relationship to a deceased person. The Section of Disclosure also handles requests pursuant to §18 of the Act, which enables individual applicants to request information confirming collaboration with the State Security or other former security agencies. The staff of the Section is not unalterably oriented to disclosure only. The prevalence of graduates of history provides for a future direction towards a complex, thorough and unbiased historical treatment of the documents that have been made available for the first time.

Postup pri sprístupňovaní dokumentov podľa zákona o ÚPN

Ochrana osobných údajov v procese sprístupňovania dokumentov

Minulosť je neviditeľný spoločník, ktorý určuje naše dnešné správanie a v jeho dôsledku aj našu budúcnosť. Naše tradície, zvyky a vedomosti, ale tiež naše slabosti, chyby, traumy majú svoje korene v minulosti. Národná minulosť nepredstavuje náš spoločný majetok o nič menej ako devízové rezervy centrálnej banky. Ako každý majetok aj ona musí byť riadne spravovaná, ošetrovaná a zdieľaná medzi svojimi vlastníkmi. Pri riadnom užívaní je minulosť zdrojom sily, identity a poznatkov, ktoré prispievajú ku duchovnému a materiálnemu rozkvetu Slovenska.

Po rokoch uniformnej a svojoľne prekrútenej verzie histórie, ktorú do hláv starších generácií vtákal komunistický režim, prišla doba, keď sa mnohí z nás z takých alebo onakých dôvodov k histórii príliš nehlásia a o jej temnejších momentoch radšej mlčia. Celkový nezáujem je zároveň živnou pôdou pre historický revizionizmus, teda ideologicky motivované pokusy o potlačenie historických faktov a ich nahradenie polopravdami alebo fámami.

Ústav pamäti národa (ďalej „Ústav“) vznikol ako inštitúcia s celonárodným významom, ktorej zakladateľom je Slovenská republika. Prvotným cieľom je čo najširšie *odhalenie praxe nacizmu a komunizmu* pri potláčaní nášho národného života a politických práv a slobôd, a tým dať prenasledovaným osobám možnosť vyrovnáť sa s touto časťou minulosti, keď sa nemohli rozhodovať slobodne vo svojom štáte, keď boli potlačované ich práva. Prenasledovaným osobám zákon umožňuje sprístupniť dokumenty o ich prenasledovaní a zverejniť údaje o vykonávateľoch tohto prenasledovania. Musím však zdôrazniť, že slúži *na nápravu krívd minulosti, a nie na to, aby vznikali krívd nové*. Súčasne Ústav prevádzkuje bádateľskú a historiografickú činnosť, aby sme našim potomkom zanechali historický záznam v čo najúplnejšej a najprístupnejšej forme.

Ústav v súčasnosti sústreďuje a v budúcnosti bude využívať všetky dokumenty z činnosti bezpečnostných zložiek štátu v súlade so zákonom o ÚPN.¹⁾ Doterajšie bádania ukazujú, že v minulom období boli bezpečnostné orgány štátu, a teda priamo orgány štátu ovládané bezpečnostnými orgánmi nemeckej Tretej ríše a vzápätí bezpeč-

nostnými orgánmi Sovietskeho zväzu. Ústav bude tiež významnou mierou spolupracovať s vyšetrovateľmi Generálnej prokuratúry SR pri odhaľovaní a stíhaní doteraz nepotrestaných nepremlčateľných zločinov komunizmu a nacizmu na Slovensku.

Ústav pracuje na základe zákona s rôznymi kategóriami pojmov, ktoré si v nasledujúcom texte spoločne objasníme. Ich správne pochopenie nám umožní naplniť účel zákona, čiže „pomôcť vyrovnáť sa s minulosťou“. Poďme si teda zodpovedať tie najdôležitejšie otázky.

Aké typy dokumentov Ústav spracúva?

Zväzky prenasledovaných osôb

Týkajú sa osoby, o ktorej bezpečnostné zložky štátu zhromažďovali informácie, a to tajným spôsobom, alebo osoby, ktorá bola orgánmi štátu z politických dôvodov akýmkoľvek iným spôsobom obmedzená vo svojich právach.

Personálne (kádrové) spisy

Spis vedený služobným orgánom o *príslušníkovi bezpečnostných zložiek*,²⁾ obsahujúci údaje o vzniku, priebehu a skončení jeho služobného pomeru; výpisom z neho je osobná evidenčná karta príslušníka.

Iné dokumenty

Dokumenty, ktoré vznikli činnosťou Štátnej bezpečnosti a ostatných bezpečnostných zložiek, osobné zväzky a spisy *spolupracovníkov*³⁾ v kategóriách *rezident, agent, informátor, držiteľ prepožičaného bytu alebo držiteľ konšpiračného bytu*.

Kto je prenasledovaná osoba?

Prenasledovaným (v súlade s § 5 zákona o ÚPN) je osoba, o ktorej bezpečnostné zložky štátu zhromažďovali informácie, a to tajným spôsobom, alebo osoba, ktorá bola orgánmi štátu z politických dôvodov akýmkoľvek iným spôsobom obmedzená vo svojich právach, **okrem osôb**, ktoré sa neskôr stali príslušníkmi, pracovníkmi, resp. spolupracovníkmi bezpečnostných zložiek.

Martin Urminský

JUDr. Martin Urminský (1979), absolvent Právnickej fakulty UMB, Banská Bystrica, zamestnanec Ministerstva spravodlivosti SR.

1) Zákon č. 553/2002 Z. z. o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu 1939 – 1989 a o založení Ústavu pamäti národa a o doplnení niektorých zákonov (zákon o pamäti národa) v znení zákona č. 110/2003 Z. z.

2) osoby priamo zamestnané v štruktúrach bývalých bezpečnostných zložiek

3) osoby, ktoré spolupracovali s bezpečnostnými zložkami, civilisti, ktorí získavali informácie pre ŠtB

V prípade **jej smrti** tieto oprávnenia patria *osobe blízkej* – t. j. príbuzný v priamom rade, súrodenec a manžel; iné osoby v pomere rodinnom alebo obdobnom sa pokladajú za takéto osoby, ak by ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, druhá dôvodne pociťovala ako vlastnú ujmu (§ 116 Obč. Z.).⁴⁾

Ako podať žiadosť o sprístupnenie dokumentov?

Zákon o ÚPN sa zaraďuje medzi zákony, ktoré umožňujú **občanom** Slovenskej republiky, ako i **cudzincom**, vyrovnáť sa s minulosťou. Upravuje podmienky sprístupnenia všetkých zachovaných, resp. zrekonštruovaných dokumentov.⁵⁾ Fyzické osoby majú právo na sprístupnenie ich osobných vzázkov a zároveň i vzázkov tajných spolupracovníkov, kádrových spisov bývalých príslušníkov štátnej bezpečnosti, ako aj oboznámenie sa s organizáciou ich sledovania, prípadne záznamov o tomto sledovaní. Týmto sa naplní *hlavný účel zákona* – verejné odhalenie represie proti občanom a odhalenie konkrétnych vykonávateľov (najmä ŠtB a bezpečnostné zložky), strojcov komunistického a nacistického útlaku (aparát KSČ, KSS).

Zákon stanovuje ako **oprávnenú osobu** každú fyzickú osobu, ktorá *je staršia ako 18 rokov*, čiže i cudzinec, hlavná je podmienka veku (§ 17, § 18 zákona o ÚPN).

Každá **fyzická osoba staršia ako 18 rokov** môže žiadať o sprístupnenie dokumentov:

a) *písomne poštou* – žiadateľ uvedie svoje meno, priezvisko, rodné číslo alebo ak ho nemá, dátum narodenia, svoju adresu a ďalšie skutočnosti, ako napr. občianstvo (i predchádzajúce), útvár, číslo spisu, a predmetnú žiadosť **opatří úradne overeným podpisom** (podľa § 20 zákona o ÚPN);

b) *osobným podaním na Ústave* – na stavenom tlačive, avšak **nie je potrebné úradne overovať podpis**, keďže overenie uskutoční zamestnanec Ústavu (§ 20 ods. 3).

Kto je oprávnený žiadateľ?

Žiadať môže osoba **sama na seba** alebo *tretia osoba* na takúto osobu, ktorá jej udelila písomný súhlas. Po **jej smrti** môže žiadať dokumenty v *prvom rade* (primárne) osoba oprávnená uplatniť právo na ochranu zomrelého (v súlade s § 17), t. j. len manžel a jej deti, a ak ich niet, až potom jej rodičia.⁶⁾ *Až v druhom rade* (sekundárne) *blízke osoby*, t. j. príbuzný v priamom rade a sú-

rodenec, iné osoby v pomere rodinnom alebo obdobnom, sa pokladajú za osoby sebe navzájom blízke, ak by ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, druhá dôvodne pociťovala ako vlastnú ujmu, a to **na základe písomného vyhlásenia**, že osoby v prvom rade už nežijú.

Oprávnený žiadateľ je osoba, ktorej bolo Ústavom písomne oznámené, že dokumenty, o ktoré žiadala, sú predmetom sprístupnenia, čiže má na ich sprístupnenie právo (§ 22 zákona o ÚPN). Oznámi sa tiež miesto a čas sprístupnenia.

O čo všetko môžeme žiadať?

Predmetom sprístupnenia a zverejnenia sú zachované alebo zrekonštruované dokumenty, ktoré vznikli činnosťou Štátnej bezpečnosti a ďalších bezpečnostných zložiek v rozhodnom období (t. j. od 18. apríla 1939 do 31. decembra 1989), evidované v dobových spisových alebo archívnych pomôckach (registroch) týchto zložiek alebo im nadriadených orgánov.

Ústav oprávnenému žiadateľovi v súlade so zákonom o ÚPN má:

1. *Oznámiť a sprístupniť* dokumenty týkajúce sa **žiadateľovej osoby** ako prenasledovanej osoby **spolu** s informáciami o osobe evidovanej ako spolupracovník alebo príslušník bezpečnostnej zložky, ktorého meno (krycie meno) sa vyskytuje v žiadateľovom vzázku (§ 17).

2. *Oznámiť* každej osobe staršej ako 18 rokov, či je v databáze evidovaný **ňou požadovaný vzázok s osobnými údajmi** (najmä objektový vzázok), a či **ňou označená osoba bola evidovaná** ako spolupracovník bezpečnostnej zložky a či je jej vzázok zachovaný, *ak nejde o cudzinca* (§ 18).

3. *Sprístupniť* každej osobe staršej ako 18 rokov **kópiu personálneho (kádrového) spisu** alebo **osobnej evidenčnej karty** príslušníka uvedeného vo *všeobecne prístupnom zozname*, ktorý Ústav vydá (§ 19).

Každá z registrovaných osôb, či už k nej existuje vzázok alebo nie, má právo priložiť vyjadrenie k zachovanej dokumentácii, ktorá sa týmto aktom stane jej neoddeliteľnou súčasťou.

V prípade, že spoločenský záujem na odhalení a sprístupnení zachovaných materiálov, dokladujúcich činnosť konkrétnych osôb pri vytváraní a udržiavaní zločinného, nelegitímneho a zavrnutia hodného komunistického režimu, **je vyš-**

4) Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník.

5) Ide o vyhládanie kópií, prepisov spisovej alebo vzázkovej agendy, ktoré môžu pomôcť fyzicky zrekonštruovať chýbajúce (zničené) písomnosti. V žiadnom prípade nemôže nastať svojvoľná manipulácia zo strany Ústavu.

6) § 15 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník.

ší než ochrana ich údajov o služobnej činnosti, môžu byť tieto materiály zverejnené. Týka sa to príslušníkov Štátnej bezpečnosti a ďalších bezpečnostných zložiek, organizácií založených na ideológii Komunistickej strany Československa a Komunistickej strany Slovenska alebo ochrany údajov o činnosti tajných spolupracovníkov (v kategóriách rezident, agent, informátor, držiteľ prepožičaného bytu, držiteľ konšpiračného bytu), pôsobiacich v prospech týchto organizácií. U príslušníkov existuje nutnosť prezentovať časť ich údajov, ktoré umožnia ich konkrétnu identifikáciu (i osobných údajov). Vyšší spoločenský záujem v tomto zmysle je potrebné zdôrazniť u agentov (tajných spolupracovníkov), u ktorých sa síce tiež budú anonymizovať pri sprístupňovaní ich zväzkov údaje o tretích osobách nesúvisiace s ich služobnou činnosťou (napr. rodinní príslušníci, zdravotný stav a pod.), ale pôjde o prienik do ich životov, pracovného prostredia, teda budú celkom jednoznačne identifikovaní nielen podľa sprístupnených osobných údajov, ale podľa svojich činov a postojov (napr. udávania). Tu nachádzame úzke prepojenie zákona o ÚPN so zákonom o ochrane osobných údajov.⁷⁾ Nakoľko sme si objasnili základnú úlohu Ústavu, nemôžeme zabúdať, že i Ústav je povinný dodržiavať predpisy, medzi ktoré patrí najmä uvedený zákon.

Ochrana osobných údajov, s ktorými sa Ústav stretá, je zabezpečená tým, že osobné údaje sú anonymizované, t. j. znečitateľnené sú osobné údaje iných osôb, ktoré vystupujú alebo prechádzajú dokumentmi, aby sa predchádzalo ich zneužívaniu. Vysvetlíme si, aké sú to údaje. Dôvod, pre ktorý sa ochrana osobných údajov zabezpečuje, je najmä ochrana základných práv každého jednotlivca, najmä práva na súkromie, jeho ochrana pred nedovoleným zhromažďovaním informácií. Preto je potrebné tieto údaje znečitateľňovať, aby sa predišlo vytváraniu nových krívd a aby osoby, ktorých údaje boli zhromaždené bývalými bezpečnostnými zložkami, neboli znova obťažované. Každý má právo mať niektoré informácie len pre seba a ich necitlivé zverejnenie by bolo na ujmu nielen jemu samotnému, ale aj účelu samotného zákona o ÚPN.

Osobnými údajmi sú údaje týkajúce sa určenej alebo určiteľnej fyzickej osoby. To znamená, že ju možno určiť priamo alebo nepriamo, najmä na základe všeobecne použiteľného identifikátora alebo na základe jednej či viacerých charakteristík alebo znakov, ktoré tvoria jej fyzickú, fyziologickú, psychickú, mentálnu, ekonomickú, kultúrnu alebo sociálnu identitu. Z vecnej stránky sa definícia vzťahuje práve na tieto uvedené údaje, ktoré sa potom označujú ako osobné údaje, týkajúce sa

identifikovanej alebo identifikovateľnej fyzickej osoby, t. z. určenej alebo určiteľnej, a to priamo alebo nepriamo.

Okresné oddelenie Min. vnútra
KRAJSKÁ SPRÁVA MINISTERSTVA VNÚTRA
Prešov.
7. odbor
Cj. A-089/70-63
Dňa 31.1.1963
Previedol Balint /hod.
Zapísal -"-

PRÍSNE TAJNÉ!

13

Krajská správa Min. vnútra
2. odbor /ref. RADVÁK/
K.č.j.:A/2-043/22-63
K o š i e a .

USTANOVKA

bola žiadaná v týchto bodoch:

1./ Zaujím o politickú a literárnu prácu menovaného, jeho prospech na škole. 2./ Styky menovaného, charakterové vlastnosti a povest na škole a internate.

nar. [redacted] Modzany, okr. [redacted], národnosti ukrajinskej, čl. štátna príslušnosť, študent na filozofickej fakulte Prešov, bytom [redacted]

Prešetrovaný v Prešove študuje na filozofickej fakulte od roku 1959 a toho času študuje 4 ročník. Ako žiak je veľmi nadaný a má veľmi dobrý prospech, kde je na škole hodnotený ako vyťažný. Menovaný od septembra roku 1962 bol daný do Prahy študovať na polroka, ktorý aj toho času tam študuje a v súčasnej dobe si podal žiadosť o predĺženie štúdia v Prahe, nakoľko sa zaobera dielom Alexandra GLESA, byv. ukrajinského spisovateľa. Takže menovaný v Prahe čerpa poznatky s materiálom a od starších osôb ruských emigrantov, taktiež aj v Prešove sa zaoberal literárnou prácou.

Politicky je organizovaný v KSC, kde v súčasnej dobe nezastával žiadnu funkciu, avšak v minulosti bol v ČSM, kde zastával rôzne funkcie a aktívne pracoval vo sväzackej práci. Jeho postoj k terajšiemu zriadeniu je kladný a riadne sa zapája do politickej práce na škole.

Povaha je tichej, vystupovanie na verejnosti má slušné. Vo svojom voľnom čase a to po škole pracuje len na izbe v internate s literárnou prácou. Povest na internate a na škole pôhva dobrá. Svoj súkromný život vedie usporiadaný a nevyhľadava žiadnu spoločnosť je samotár.

Styky v mieste svojho bydliska a na škole neudržiava žiadne dôverného charakteru.

Náčelník OO-MV
Krajská správa Ministerstva vnútra
K O Š I E A
Dotlo 1 5. 11. 1963
Cj. A/2-043/22-63
Prílohy 1

Súbor údajov, na základe ktorých nie je fyzická osoba priamo alebo nepriamo určená alebo určiteľná a na jej určenie je nevyhnutné získať ďalší údaj alebo ďalšie údaje s vynaložením neúmerne vysokého úsilia, sa potom nepovažuje za osobné údaje fyzickej osoby. Neúmerne vysokým úsilím sa rozumie získavanie údajov z ťažko dostupného zdroja, získavanie údajov dlhodobým vyhľadávaním, viacnásobným overovaním, porovnávaním a triedením alebo získavanie údajov prieskumom, ktorého výsledky je možné priradiť viacerým fyzickým osobám a je potrebné ďalej ich analyzovať, upresňovať a selektovať. Táto široko koncipovaná definícia nám vysvetľuje, že nie všetky údaje sú osobnými údajmi, a preto sa nedá povedať, že konkrétne tento údaj je osobný a tento zase nie. Najdôležitejšie je uvedomiť si, že týmto súborom rôznych údajov vieme osobu identifikovať. Z uvedeného vyplýva, že práca Ústavu je náročná, pre-

Príklad znečitateľnenia osobných údajov.

7) Zákon č. 428/2002 o ochrane osobných údajov v znení zákona č. 602/2003 Z. z.

tože si vyžaduje precízne zhodnotenie stavu a všetkých okolností, aby nedochádzalo k poškodeniu iných osôb.

704
109

Okresná správa ZND
Oddelenie ŠÚB
POPRAD

Poprad dňa 20.1.1988

PUISNE TAJNE
PRIVOPISNE

V y h o d n o t e n i e

prameňa "PRESTAVBA" využívaného v akcii "KAUF" :

Prameň "PRESTAVBA" k objektovi "KAUF", reg.č.zv. [redacted] bol využívaný od 25.5. do 25.8.1987 u matky objektu, u ktorej sa počas pobytu v tun. okrese ubytováva. Objekt sa v ČSSR zdržiaval od 23.5.1987. Počas pobytu u matky tel. volal okolo 25.5.1987 tel. č. 07 316 725 istého [redacted], s ktorým bol v osobnom styku dňa 27.5.1987 v Bratislave. Bol s ním prejednať otázku otvorenia reštaurácie slovenskej v Ženeve, majiteľ reštaurácií v tej Ženeve je istý [redacted], ktorý dal k dispozícii ešte pred postavením reštaurácie, kým sa to dorieši, svoju reštauráciu na jeden, dva mesiace, aby sa jej urobila nejaká reklama. [redacted] bude pracovníkom PZCR JAVORINA, vlastní osob. mot. vozidlo UNO.

Ďalej volal na tel. číslo 07 236984 PRIOR GR, chcel rozprávať s [redacted]. Má sa jednáť o ústredňu PRIOR, OTEX a PZCR. [redacted] kontaktoval, objekt "KAUF" s ním dojednával stretnutie v Bratislave, kde tiež s ním bol v osobnom styku dňa 27.5.1987.

Koncom mesiaca mája 1987 objektu tel. kontaktoval nezistený muž z Bratislavy, ktorý požadoval od objektu video pásky, ktoré objekt mu chcel predáť, jednu za 235 Kčs. Volajúci bol muž, ktorý od objektu mal zrejme predtým zakúpiť video kameru za 55.000 Kčs. Má sa jednáť o vojaka z povolania, ktorý slúži v Bratislave. Od objektu tiež požadoval titulkovač, objekt za neho požadoval 700 švajč. frankov, t.j. 700 násobí 17 Kčs, načo muž nerefektuje, že je to drahé. Ďalej tiež od objektu spomínaný muž požadoval rekordér na 12 V. Dohodli sa, že objektovi nechá adresu rodičov, u ktorých býva v jednom rodinnom dome a ešte sa dohodnú, čo mu má zaslať. Vzájomne si ešte mali zavolať.

Príklad znečitateľnosti osobných údajov.
(Prameň PRESTAVBA znamenal odposluch telefonických hovorov.)

Zákon o ochrane osobných údajov definuje ešte ďalšiu kategóriu osobných údajov, a to **osobitné kategórie osobných údajov**. Sú to údaje, ktoré odhaľujú rasový alebo etnický pôvod, politické názory, náboženskú vieru alebo svetonázor, členstvo v politických stranách alebo politických hnutiach, členstvo v odborových organizáciách a údaje týkajúce sa zdravia alebo pohlavného života, psychickej identity fyzickej osoby alebo jej psychickej pracovnej spôsobilosti. Zákon zakazuje zverejňovanie týchto údajov. Zákon rozlišuje dva druhy osobných údajov, spomedzi ktorých však vyníma osobné údaje označované ako „osobné údaje patriace do osobitných kategórií osobných údajov“. **V praxi sú často označované ako „citlivé“ alebo „zvlášť citlivé osobné údaje“**. Napriek tomu zákon o ÚPN môže niektoré údaje i z tejto kategórie zverejniť, pretože vzhľadom na účel zákona sa považuje za primerané ponechať ich neanonymizované.

Podľa negatívneho vymedzenia v súlade s § 23 zákona o ÚPN, ak sa v materiáloch (či už pôvodných alebo doplnených o vlastné vyjadrenie) nachádzajú **osobné údaje o iných osobách (rozumej o inej osobe ako o oprávnenom žiadateľovi)**, tieto dokumenty budú sprístupnené oprávnenému žiadateľovi tak, že sa tam budú nachádzať len jeho osobné údaje a nie osobné údaje tretích osôb, t. j. anonymizujú sa nasledovné údaje týkajúce sa iných osôb ako žiadateľa:

- **rodné číslo**;⁸⁾
- **dátum narodenia**;
- **bydlisko** – pre účely zákona o ÚPN je to adresa trvalého (resp. prechodného) pobytu, čiže ulica, súpisné číslo, mesto (obec);
- **údaje o súkromnom a rodinnom živote** – každá osoba má právo na ochranu svojej osobnosti, najmä života a zdravia, občianskej cti a ľudskej dôstojnosti, ako aj súkromia, svojho mena a prejavov osobnej povahy; tu patria najmä informácie o sexuálnom živote, súkromná korešpondencia, ktorá bola zadržaná prenasledovanej alebo inej osobe a nesúvisí so spisom, ktorá sa síce nedá zdefinovať, ale je zrejmé, že obsahuje informácie charakteru výsostne súkromného; fotografie, iba ak nebudú v rozpore s oprávnenými záujmami dotknutej osoby (nesmú byť dehonestujúce);
- **údaje týkajúce sa trestnej činnosti** – jedná sa o trestné činy, ktoré nesúvisia so spisom; čo sa týka spoluobvinených, príp. spoluobžalovaných, resp. skupiny zaradenej do jedného vyšetrovacieho spisu, i keď o sebe nevedeli, platí prezumpcia vedenia, t. j. „vedomosť nemožno utajiť“; je potrebné znečitateľniť tzv. vylustrovanie iných osôb ako oprávneného žiadateľa, najmä ich výpisy z registru trestov, prípadne ich minulé trestnú činnosť;
- **údaje týkajúce sa zdravia** – myslí sa nielen fyzické zdravie, ale i duševné; týka sa osobitnej kategórie, ktorá vymedzuje spracúvanie osobných údajov o psychickej identite fyzickej osoby alebo o jej pracovnej spôsobilosti; za osobné údaje charakterizujúce psychickú pracovnú spôsobilosť sa považujú všetky zistenia a charakteristiky odhaľujúce rozumové schopnosti a zručnosti, profil osobnosti a profil tvorivosti, správanie, návyky, zvyky a zlozvyky fyzickej osoby, a to najmä prostredníctvom osobnostných testov; psychická pracovná spôsobilosť nepatrí medzi zdravotné údaje;
- **údaje týkajúce sa majetkových pomerov** – vymedzujú sa pozitívne (je vlastníkom nehnuteľnosti) alebo negatívne (nemajetný), pričom obe formy treba znečitateľniť; výšku príjmu však znečitateľniť netreba, vzhľadom na časovú neaktuálnosť údajov.

Existujú dve výnimky, v ktorých sa **iná osoba** dostane k osobným údajom evidovanej osoby pri sprístupnení:

1. V prípade *smrti evidovanej osoby* v jej osobnom zväzku alebo zväzku s osobnými údajmi.

2. V prípade *predloženia písomného súhlasu* oprávneného žiadateľa s jeho úradne overeným podpisom (§ 22 ods. 3); ostatné údaje tretích osôb zostanú znečitateľné.

V prípade, ak sa sprístupňuje *personálny (kádrový) spis*, zostanú údaje o takejto osobe neanonymizované (s výnimkou rodného čísla) a znečitateľnia sa nasledovné údaje týkajúce sa **iných osôb stojacich mimo služobnej a verejnej činnosti** príslušníka, a to všetky (t. j. aj o manželke, rodinnom stave a pod. s výnimkou preukázateľného prepojenia týchto osôb so služobnou činnosťou príslušníka).

Účelom zákona o ÚPN bolo vytvorenie neziskovej organizácie, ktorá má poskytovať všeobecne prospešné služby. Ústav uviedol do života, vykonáva a prevádzkuje bádateľskú a vzdelávaciu činnosť pre obdobie rokov 1939 – 1989, ktoré je označované ako doba neslobody. Ústav je vyjadrením vôle skúmať a pripomínať tú skutočnosť, že v minulom storočí boli na území Slovenska počas

dlhého obdobia sloboda občanov, demokracia a štátna suverenita potláčané. Toto zameranie je obdobné ako pri iných inštitúciách, ktoré slúžia ako memento temných epizód XX. storočia (napríklad National Holocaust Museum vo Washingtone, Pamätník Jad Vašem v Jeruzaleme alebo pripravovaný pamätník v Berlíne). Pre právnu a legislatívnu transparentnosť a pre poverenie Ústavu aj inými úlohami je Ústav konštruovaný ako zvláštny prípad neziskovej organizácie. Všeobecne prospešné služby, ktoré Ústav poskytuje, spočívajú v dokumentácii, vedeckom bádani, zhromažďovaní a poskytovaní informácií a vzdelávania o dobe neslobody. Pre naplnenie svojho účelu je Ústav oprávnený získavať potrebnú dokumentáciu od štátnych orgánov a aj iných osôb.

Odtajnenie a sprístupnenie tejto časti archívnych prameňov umožní bližšie poznanie komunistickej minulosti. Zabráni sa doterajšiemu zneužívaniu doposiaľ tajných alebo neprístupných materiálov v rámci štátnej správy a hlavne bude zreteľne vyjadrené, že demokratická spoločnosť nechce a nebude chrániť tých, ktorí sa aktívne podieľali na utlačaní svojich spoluobčanov a na obmedzovaní ich základných ľudských práv a slobôd.

RESUME

Personal Data Protection

The paper reflects the adoption of the Act of the National Council on the Nation's Memory (Act No. 553/2002 Coll. On the Access to the Documents on the Activity of State Security Agencies and on the Amendment of some Acts). The Act provides for an opportunity to come to terms with their past to people who had had their private or professional lives unlawfully invaded and thwarted by the past regimes. It entitles these citizens to cooperate at the disclosure of the activity of not only the security agencies, but also the individuals who had carried out this activity in practice, in their capacity as employees or collaborators of the state security agencies. This regulation of the Act affects the personal data of the individuals who had been active in the repressions of the citizenry in the past. Notwithstanding, the public interest in the disclosure of such data, understandably not in its totality, is fully in compliance with the legal order of the Slovak Republic, explicitly the Personal Data Protection Act, No. 428/2002 Coll. The present paper attempts to clarify the particularities of the procedure of application for the disclosure of the records and the given opportunities for the citizens in becoming acquainted with the individual documents that had been administrated by the security agencies and learn new facts about their personal past. The paper presents an outline of the scope of public data that may be disclosed under this procedure with reference to the Personal Data Protection Act as data pertaining to the service activity of past employees or collaborators of the security agencies and of data which may not be disclosed for reasons of protection of data of private nature.

Stanovisko Úradu na ochranu osobných údajov z 13. 12. 2003

Jednou zo základných úloh Ústavu pamäti národa je sprístupňovať prenasledovaným osobám dokumenty o ich prenasledovaní a zároveň zverejňovať údaje o vykonávateľoch tohto prenasledovania a ich činnosti. V súvislosti s týmto procesom vznikali mnohé otázky ohľadne zverejňovania osobných údajov, sčasti upravuje samotný zákon č. 553/2002 Z. z. o pamäti národa, ktoré však, podľa pracovníkov ÚPN, bolo potrebné zosúladiť s už platným zákonom č. 428/2002 Z. z. o ochrane osobných údajov.

Na základe týchto skutočností vypracovali odborní pracovníci Ústavu pamäti národa otázky vychádzajúce z praktických skúseností s prípravou dokumentov na sprístupňovanie pre žiadateľov. Tie potom tvorili prílohu listu zo dňa 26. novembra 2003 (č. p. 3700/2003 – 10), ktorý adresoval predseda správnej rady Ján Langoš Úradu na ochranu osobných údajov. Kópiu stanoviska Úradu na ochranu osobných údajov uvádzame na s. 50 až 54.

Otázky ÚPN

1. či postavenie zákona o pamäti národa k zákonu o ochrane osobných údajov je podľa zásady „lex specialis derogat lex generalis“, čiže či špeciálne ustanovenia zákona o pamäti národa, týkajúce sa ochrany osobných údajov majú prednosť pred všeobecnou úpravou v zákone o ochrane osobných údajov (*táto zásada vyplýva zo slovenského právneho poriadku, kde existuje špeciálna právna úprava a postupuje sa podľa nej, avšak v medziach zákona so všeobecnou úpravou*),

2. či Ústav pamäti národa (ďalej „ústav“) je v súlade so zákonom o ochrane osobných údajov sprostredkovateľ alebo prevádzkovateľ osobných údajov (*podľa zákona o pamäti národa vystupuje ako sprostredkovateľ*),

3. či ústav je povinný na základe § 15 zákona o ochrane osobných údajov vypracovať bezpečnostný projekt informačného systému na informačný systém podľa § 26 zákona o pamäti národa (*informačný systém ústavu nespadá pod § 15 ods. 2 zákona o ochrane osobných údajov a zároveň v súlade s § 26 zákona o pamäti národa sa stanovuje i špeciálny režim daného informačného systému, pretože ústav nie je povinný overovať pravdivosť ani presnosť dokumentov ani údajov v informačnom systéme dokumentov. Uvedený informačný systém dokumentov je oproti iným*

informačným systémom budovaný zo zdrojov, pri ktorých nie je možné overiť pravdivosť ani presnosť údajov v nich obsiahnutých. Preto je pre tento informačný systém stanovený odlišný režim jeho prevádzky ako ho upravuje zákon o ochrane údajov v informačných systémoch),

4. či informačný systém ústavu podlieha registrácii alebo vedeniu evidencie (*viď predchádzajúcu poznámku, a tieto povinnosti vyplývajú prevádzkovateľovi*),

5. aké údaje môže ústav sprístupniť podľa § 23 zákona o pamäti národa, aby nebol porušený zákon o ochrane osobných údajov pri zväzku oprávnenému žiadateľovi (*po konzultácii sme doplnili rodné číslo k negatívnemu vymedzeniu v súlade s § 23 zákona o pamäti národa, t. j. údaje nevymenované v § 23 sú predmetom sprístupnenia, s výnimkou rodného čísla, viď záver prílohy, kde sú uvedené údaje, ktoré spracúvajú dokumenty, či údaje, ktoré uvádzame je možné ponechať, lebo ide o čo najširšie odhalenie praxe bývalých bezpečnostných zložiek*),

6. aké údaje sprístupňuje ústav pri sprístupňovaní personálneho (kádového) spisu (*podľa účelu zákona o pamäti národa spoločenský záujem na odhalení a sprístupnení zachovaných materiálov dokladajúcich činnosť konkrétnych osôb pri vytváraní a udržiavaní zločinného, nelegitímneho a zavrhnutiahodného komunistického režimu je vyšší, než ochrana údajov (kvázi osobných údajov) o služobnej činnosti príslušníkov Štátnej bezpečnosti a ďalších bezpečnostných zložiek, organizácií založených na ideológii Komunistickej strany Československa a Komunistickej strany Slovenska a tiež vyšší než ochrana údajov o činnosti tajných spolupracovníkov (v kategóriách rezident, agent, informátor, držiteľ prepožičaného bytu, držiteľ konšpiračného bytu), t. j. pri kádových spisoch sa sprístupňujú všetky i osobné údaje, okrem osobitnej kategórie údajov (§ 8 zákona o ochrane osobných údajov s výnimkou politickej príslušnosti, svetonázoru) a údajov podľa § 23 ods. 1 zákona o pamäti národa, druhá veta na konci*),

7. či politické názory, svetonázor, členstvo v politických stranách alebo politických hnutiach, členstvo v odborových organizáciách, v rozhodnom období podľa zákona o pamäti národa, v súlade s § 8 zákona o ochrane osobných údajov, iných osôb

ako o oprávnenom žiadateľovi, je možné sprístupňovať (pozn. *je to možné z dôvodu časovej neaktuálnosti údajov a § 9 ods. 1, písm. a) zákona o ochrane osobných údajov a zároveň, že väčšina týchto informácií slúžili ako zámienka na spustenie procesu sledovania, alebo trestného stíhania, resp. zriadenia osobného spisu, v zásade sa to vyskytuje vo výpovediach. Napr. tieto údaje môžeme nájsť tiež pri mene a priezvisku, ako súčasť informácií o osobe, ako člen Hlinkovej strany, prípadne odporca KSS... Ako v tomto prípade?*),

8. či odpor voči zriadeniu, komunistickej strane, nacizmu, jednotlivým funkcionárom v rozhodnom období vyjadrený neslušnými slovami (nadávkami) je možné sprístupniť (*áno, obdobne ako v predchádzajúcom bode*),

9. či údaj o národnosti sa považuje za údaj, ktorý odhaľuje etnický pôvod a tým by spadal do osobitnej kategórie osobných údajov podľa § 8 zákona o ochrane osobných údajov, a či ho možno sprístupniť (ide najmä o otázku židovskej národnosti) (*je to možné z dôvodu negatívneho vymedzenia údajov, ktoré treba znečitateľniť podľa § 23 zákona o pamäti národa, kde tento údaj nie je vymedzený, súčasne národnosť ako taká, sama o sebe nemá túto výpovednú hodnotu*),

10. či bydliskom v súlade so zákonom o ochrane údajov rozumieme adresu podľa § 4 ods. 1 písm. l) (teda celý komplex údajov vymedzených podľa uvedeného paragrafu). Či z bydliska je možné sprístupniť iba mesto, či údaj – „bydliskom/bytom v Bratislave“ sa rozumie bydlisko podľa zákona o pamäti národa a je potrebné i takýto neúplný údaj (je to len časť adresy) znečitateľniť (*nie je potrebné ho znečitateľňovať, lebo sám o sebe neudáva presnú adresu, nie je možné zistiť pobyt osoby, i keby sa to týkalo malých dediniek a tým pádom nenapĺňa definíciu adresy podľa zákona o ochrane osobných údajov*),

11. či je možné sprístupniť o niekom, že bol/je rímsko-katolícky kňaz, evanjelický biskup... jeho sexuálnu orientáciu, či rôzne úchyľky (*podľa nášho názoru tieto údaje je možné sprístupniť pokiaľ súvisia so spisom, bez ohľadu na pravdivosť, napr. slúžili ako možnosť na vydieranie, verbovanie, eliminovanie od spoločnosti pre potreby ŠtB, trestné stíhania, čím sa dokladuje samotná činnosť komunizmu a nacizmu*)

12. či je možné sprístupniť meno a priezvisko (i rodné meno) otca, matky a príbuzných iných osôb ako oprávneného žiadateľa (*tieto údaje, meno, priezvisko, počet detí ich mená a stav nespádajú pod ochranu osobných údajov*),

13. či príjem, resp. pôžičky, výnosy akcií, z predaja nehnuteľností patrí do kategórie majetkových pomerov, ktoré zákon o pamäti národa stanovuje znečitateľniť, podlieha zákonu o ochrane osobných údajov, alebo je možné tieto údaje sprístupniť (*s výnimkou, kde je konkrétne určené, že osoba XY je vlastníkom nehnuteľností (dom), 5 jutár pozemkov...*),

14. či pri vydaní kópie dokumentu v súlade s § 25 je povinný poučiť oprávneného žiadateľa v zmysle zákona o ochrane osobných údajov (*pozn. ústav nemá túto povinnosť, podľa zásady, že každý má poznať právo, t. j. neznalosť zákona neospravedlňuje*).

Zoznam údajov nachádzajúcich sa v spisoch:

meno, priezvisko, dátum a miesto narodenia (narodil som sa ako ~~nemanželské dieťa~~), **okres, štát, matrika, vojenský pomer (vojak/nevojak), školské vzdelanie** (okrem škôl a ústavov pre postihnutých), **bydlisko, opis osoby** (štíhly, vysoký, váha, vysoké čelo...) – **zuby, zvláštne znamenie (dvojprsty), tetovanie, daktyloskopické otlaky papilárnych línií** – biometrický údaj, ~~psychologická charakteristika osoby~~ (charakteristika povesti, znalecký posudok), ~~zdravotný stav, či už fyzický alebo psychický, zvláštne znamenia, tetovanie, osobné súkromie, rodinný život, príjem, náboženstvo, národnosť, štátna príslušnosť, povolanie – funkcia, pracovné zaradenie, posúdenie pracovných alebo školských výkonov, stav??, politická činnosť, členstvo v politickej strane (i predchádzajúce, nestraník) ??, súkromné návštevy u osoby v bydlisku, sledovanie, požívanie alkoholických nápojov, rozhovor s manželom~~ (pozor na údaje o súkromí), ~~rodinné záležitosti (výchova detí, pomoc pri prácach v domácnosti), súkromie (spolunažívanie s manželom, prechádzky, čakanie z práce), rodičia~~ – **meno, priezvisko, dátum a miesto narodenia, bydlisko, majetkové pomery, manželka – meno, priezvisko (rodné meno), dátum narodenia, zamestnanie, deti – meno, priezvisko, nemanželské dieťa, zamestnanie, bydlisko, mená a priezviská súrodencov**

Poznámka:

- zoznam sa týka návrhu údajov, ktoré sa môžu sprístupniť o iných osobách ako o žiadateľovi;
- hrubým písmom sú údaje, ktoré sa nebudú znečitateľňovať, a prečiarknuté sa v zmysle zákona o pamäti národa znečitateľnia.

ÚRAD NA OCHRANU OSOBNÝCH ÚDAJOV

Odborárske nám 3, 817 60 Bratislava 15

Vážený pán
Ján Langoš
Predseda správnej rady
Ústav pamäti národa
Kvetná 13
P.O. Box 87
Bratislava 820 05

Váš list číslo / zo dňa
Č.p. 3700/2003-10
26. 11. 2003

Naše číslo
7480 D2003 OU-7255

Vybavuje / linka
Mgr. Babicová/

Bratislava
13. 12. 2003

VEC
Stanovisko

Vážený pán Langoš,

dňa 4. decembra 2003 nám bola doručená Vaša žiadosť o stanovisko v zmysle zákona č. 428/2002 Z. z. o ochrane osobných údajov (ďalej len „zákon č. 428/2002 Z. z.“).

K 1. otázke: Zákon č. 553/2002 Z. z. o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu 1939 - 1989 a o založení Ústavu pamäti národa a o doplnení niektorých zákonov (ďalej len „zákon o pamäti národa“) je v postavení voči zákonu č. 428/2002 Z. z. o ochrane osobných údajov (ďalej len „zákon o ochrane osobných údajov“) zákonom osobitným, resp. zákonom „lex specialis“. Ustanovenia zákona o pamäti národa súvisiace s ochranou osobných údajov majú prednosť pred všeobecnou úpravou zákona o ochrane osobných údajov.

K 2. otázke: Ústav pamäti národa (ďalej tiež „Ústav“) je v zmysle zákona o ochrane osobných údajov považovaný za prevádzkovateľa. Podľa § 4 ods. 2 zákona o ochrane osobných údajov je prevádzkovateľom o.i. aj právnická osoba ustanovená osobitným zákonom, ktorý zároveň určuje účel a prostriedky spracúvania osobných údajov. Ústav pracuje s informačným systémom, pri ktorom bol zmenený účel spracúvania osobných údajov a nemôže byť považovaný za sprostredkovateľa podľa zákona o ochrane osobných údajov. Zmena účelu spracúvania vyplýva aj z § 26 zákona o pamäti národa.

K 3. otázke: Ústav je podľa zákona o ochrane osobných údajov prevádzkovateľom informačného systému (ďalej tiež „IS“), na ktorého sa nevzťahuje výnimka podľa ustanovenia § 2 ods. 2 zákona o ochrane osobných údajov. Platí teda, že zákon o ochrane osobných údajov sa vzťahuje na spracovateľské operácie vykonávané Ústavom v plnom rozsahu, pokiaľ osobitný zákon neustanoví inak.

Nakoľko sú v informačnom systéme dokumentov Ústavu (§ 26 zákona o pamäti národa) spracúvané o.i. aj osobitné kategórie osobných údajov, podľa § 15 zákona o ochrane osobných údajov Ústav zodpovedá ako prevádzkovateľ za bezpečnosť osobných údajov tým, že ich chráni pred odcudzením, stratou, poškodením, neoprávneným prístupom, zmenou a rozširovaním a na tento účel je povinný prijať primerané technické, organizačné a personálne opatrenia vo forme bezpečnostného projektu IS v zmysle § 15 ods. 2 písm. b). Informačný systém dokumentov podľa zákona o pamäti národa je užším vymedzením pojmu informačného systému podľa zákona o ochrane osobných údajov. Nakoľko zákon o pamäti národa neupravuje bezpečnosť informačných systémov, uplatní sa všeobecná úprava zákona o ochrane osobných údajov.

K 4. otázke: V zmysle ustanovení § 24 a 25 zákona o ochrane osobných údajov informačný systém Ústavu podlieha registrácii, nakoľko je považovaný za prevádzkovateľa a žiadna z výnimiek uvedených v § 25 ods. 2 sa na tento prípad nevzťahuje.

K 5. otázke: Údaje, ktorých zoznam uvádzate v prílohe č. 1 (doručenej dodatočne e-mailom) je možné podľa nášho názoru sprístupniť v súlade s ustanoveniami zákona o pamäti národa oprávnenému žiadateľovi bez porušenia zákona o ochrane osobných údajov, s výnimkou mien a priezvisk iných, blízkych osôb, príp. rodinných príslušníkov. Znamená to teda, že zo zoznamu v prílohe č. 1 navrhujeme vynechať osobné údaje uvedené na jeho konci, t.j. mená a priezviská rodičov, manželky/manžela (vrátane rodného mena), detí a súrodencov, ako aj údaje o zamestnaní rodičov, manželky/manžela, súrodencov a detí.

K 6. otázke: Podľa ustanovenia § 23 ods. 1 druhá veta zákona o pamäti národa, Ústav môže v súlade so zákonom o ochrane osobných údajov sprístupňovať Vami uvedené osobné údaje, ktoré sa nachádzajú v personálnych (kádrových) spisoch príslušníkov bezpečnostných zložiek okrem údajov patriacich do osobitných kategórií osobných údajov (s výnimkou údajov o politickej príslušnosti a o svetonázore, ktoré sprístupňovať môže nakoľko sú adekvátne k tomuto účelu spracúvania).

Poznámka: Pojem „kvázi osobné údaje“ Vám doporučujeme v terminológii práva na ochranu osobných údajov nepoužívať, pre Vami uvedený prípad pôjde skôr o „osobné údaje, ktoré môžu byť sprístupnené tretím osobám na základe osobitného zákona.“

K 7. otázke: Spracúvaním osobných údajov je podľa ustanovenia § 4 ods. 1 písm. a) zákona o ochrane osobných údajov „vykonávanie akýchkoľvek operácií alebo súborov operácií s osobnými údajmi, napr. ich získavanie, zhromažďovanie, zaznamenávanie, usporadúvanie, prepracúvanie alebo zmena, vyhľadávanie, prehliadanie, preskupovanie, kombinovanie, premiestňovanie, využívanie, uchovávanie, likvidácia, ich prenos, poskytovanie, **sprístupňovanie** alebo zverejňovanie.“ Ustanovenie § 8 ods. 1 cit. zákona vo všeobecnosti zakazuje spracúvanie (čiže aj sprístupňovanie) osobitných kategórií osobných údajov, ale tento zákaz neplatí podľa § 9 ods. 1 písm. a) zákona o ochrane osobných údajov, ak spracúvanie vyžaduje osobitný zákon, ktorý ustanovuje zoznam osobných údajov, účel ich spracúvania, podmienky ich získavania a okruh dotknutých osôb. Takýmto osobitným zákonom je zákon o pamäti národa, ktorý uvedené náležitosti ustanovuje.

K 8. otázke: Osobné názory jednotlivca na štátne zriadenie, komunistickú stranu, nacizmus, príp. na funkcionárov v politickej strane, vyjadrené akýmkoľvek spôsobom síce **môžu** odhaľovať jeho politické názory a môžu byť považované za súčasť osobitných kategórií osobných údajov, ale v zmysle § 9 ods. 1 písm. a), „spracúvanie týchto osobných údajov vyžaduje osobitný zákon rovnako ako v predchádzajúcom bode č. 7 a Ústavu ako prevádzkovateľovi je osobitným zákonom udelená výnimka zo všeobecného zákazu spracúvania osobitných kategórií osobných údajov vyjadreného v § 8 ods. 1 zákona o ochrane osobných údajov.

K 9. otázke: Pojem národnosti v slovenskom právnom poriadku nie je upravený žiadnym osobitným právnym predpisom, napriek tomu má svoje miesto v práve na ochranu osobných údajov. Údaje o národnosti môžu odhaľovať rasový alebo etnický pôvod a patria medzi osobitné kategórie osobných údajov (v prípade, že sú k nim priradené ďalšie osobné údaje, na základe ktorých je konkrétna osoba určená alebo určiteľná). Na ich spracúvanie sa uplatňujú ustanovenia § 8 a 9 zákona o ochrane osobných údajov a na ich sprístupnenie sa ďalej uplatní ustanovenie § 23 zákona o pamäti národa.

Ak údaje charakterizujúce etnický pôvod **môžu byť považované za neadekvátne** k účelu spracúvania (ktorým je sprístupňovanie na základe zákona o pamäti národa), prevádzkovateľ (Ústav) by mal zvážiť jeho sprístupnenie tretím osobám.

K 10. otázke: Adresou sa pre účely zákona o ochrane osobných údajov podľa ustanovenia § 4 ods. 1 písm. l) rozumie taxatívne vymenovaný súbor údajov o pobyte fyzickej osoby. Bydliskom sa v zmysle platných právnych predpisov (napr. zákon č. 253/1998 Z. z. o hlásení pobytu občanov Slovenskej republiky a registri obyvateľov Slovenskej republiky) rozumie adresa trvalého bydliska, na ktorej sa dotknutá osoba trvale zdržiava a kde je nahlásená na trvalý pobyt. Prechodným pobytom je pobyt občana mimo miesta trvalého bydliska pobytu, kde sa občan dočasne zdržiava, ak má trvať

viac ako 90 dní. Adresa dotknutej osoby je však len jednou z možných zložiek súboru osobných údajov, pričom jej priradením k takémuto súboru je dotknutá osoba jednoduchšie a presnejšie určená alebo určiteľná. Pre účely zákona o pamäti národa by sa preto údaj „bydliskom/bytom Bratislava“ nemohol považovať za adresu bydliska osoby a mohol by byť v zmysle tohto zákona sprístupnený iným než dotknutým osobám bez predošlého znečítateľnenia. Inak by bolo potrebné posudzovať údaj „bydliskom/bytom“ ak by spolupracovník, alebo príslušník (agent) mal bydlisko na malej dedine, ktorá má nízky počet obyvateľov čo by umožňovalo jednoznačnú identifikáciu.

K 11. otázke: Údaj o pôsobení spolupracovníka, resp. príslušníka v rímsko-katolíckej alebo evanjelickej cirkvi v zmysle zákona o ochrane osobných údajov sice môžeme považovať za údaj o náboženskej viere dotknutej osoby (hoci ho nemožno overiť nakoľko sa týka intimného, vnútorného presvedčenia osoby), ale v tomto prípade sa tiež predpokladá, že ide o údaj týkajúci sa jej **verejného pôsobenia, resp. zamestnania**. Takýto údaj bude považovaný za zverejnený a jeho sprístupnenie nebude v rozpore so zákonom na ochranu osobných údajov.

Pokiaľ ide o údaje vykresľujúce sexuálne praktiky alebo údaje o pohlavnom živote dotknutej osoby, bude potrebné zvážiť konkrétnu žiadosť o sprístupnenie. Údaje tohto typu by bolo možné podľa nášho názoru sprístupňovať vtedy, ak je dotknutá osoba mŕtva a takéto údaje o jej osobe nemôžu ohroziť jej dôstojnosť alebo povest, prípadne spôsobiť újmu, alebo v prípade, ak tieto údaje tvoria podstatu posudzovaného prípadu a napíňajú predmet zákona o pamäti národa.

K 12. otázke: Meno a priezvisko iných osôb pre účely zákona o pamäti národa a v zmysle ustanovenia § 3 zákona o ochrane osobných údajov nie je možné považovať za osobný údaj bez súčasného priradenia k ďalším osobným údajom, na základe ktorých je tretia osoba identifikovateľná. Osobnými údajmi sa totiž rozumie viacero charakteristík alebo znakov, ktoré tvoria fyziologickú, fyzickú, psychickú, mentálnu, ekonomickú, kultúrnu alebo sociálnu identitu, týkajúcu sa určenej alebo určiteľnej osoby, pričom túto možno určiť na základe uvedených charakteristík. V tomto prípade však doporučujeme zvážiť, či sprístupnením týchto osobných údajov nie je prekročený účel zákona o pamäti národa.

K 13. otázke: Údaje o majetkových pomeroch dotknutých osôb tvoriacich jej ekonomickú alebo sociálnu identitu, patria medzi osobné údaje podľa ustanovenia § 3 zákona o ochrane osobných údajov. Ak ustanovenia zákona o pamäti národa umožňujú sprístupňovanie takýchto osobných údajov a rozsah údajov je adekvátny účelu, potom nie je potrebné tieto údaje znečítateľniť.

K 14. otázke: Na základe ustanovenia § 4 ods. 6 a § 7 ods. 14 zákona o ochrane osobných údajov by bolo vhodné, aby Ústav pamäti národa poučil **užívateľa** sprístupnených osobných údajov (žiadateľ v zmysle zákona o pamäti národa) o tom, že podľa zákona o ochrane osobných údajov môže sprístupnené osobné údaje o dotknutej osobe spracúvať len pre vlastnú potrebu výlučne v rámci osobných alebo domácich činností, alebo ak osobitný zákon ustanoví inak.

S pozdravom

Pavol Husár
predseda

Tragická smrť Ing. Přemysla Coufala¹⁾

Miroslav Lehký

Prezentácia a pochopenie tragického prípadu Ing. Přemysla Coufala v súvislosti s činnosťou I. správy Zboru národnej bezpečnosti, československej spravodajskej služby, ktorá bola integrovanou súčasťou čs. komunistickej Štátnej bezpečnosti (ŠtB), si vyžaduje hneď v úvode aspoň stručné oboznámenie s postavením katolíckej cirkvi v komunistickom Československu. Po nástupe komunistov k moci vo februári 1948 dochádza v ČSR k flagrantly a systematickému potlačovaniu náboženskej slobody. Dochádza k zatýkaniu biskupov, kňazov, rehoľníkov a aktívnych laikov, ktorí v súdnych procesoch, vykonávaných ŠtB, sú odsudzovaní k vysokým trestom odňatia slobody. Rehole sú zakázané, činnosť ostatných biskupov a kňazov je obmedzená a postavená pod kontrolu štátu. Činnosť teologických fakúlt je taktiež obmedzená a kontrolovaná. Niektorí laici a kňazi sa zachraňujú pred prenasledovaním ilegálnym odchodom do zahraničia.

*Miroslav Lehký (1947),
v roku 1990 – hovorca
Charty 77,
od roku 1995 pracoval
v Úrade pre dokumentáciu
a vyšetrovanie zločinov
komunizmu v Prahe,
v súčasnosti je riaditeľom
Sekcie rekonštrukcie
a právnych analýz ÚPN.*

V tejto situácii sa postupne v priebehu 50-tich rokov konštituuje v Československu tzv. tajná, skrytá podzemná cirkev, ktorá skryte pokračuje v činnosti patriacej k jej poslaniu, ale ktorú jej komunistický štát nedovoľuje. Ide o prežitie cirkvi. V štruktúrach podzemnej cirkvi dochádza k vzdelávaniu laikov, kňazov a rehoľníkov, k štúdiu teológie a k tajnému sväteniu kňazov a biskupov, ktorí pracujú v občianskych zamestnaniach a okrem toho skryte vykonávajú svoju pastoračnú činnosť.

Lekár – agent v službách čs. spravodajskej služby

Vedenie komunistického štátu a Štátnej bezpečnosti je existenciou tajnej cirkvi znepokojené, pretože nepozná rozsah jej aktivít, jej štruktúru a personálne obsadenie. Navyše, tajná cirkev hrubo narušuje úsilie komunistickej moci o totálne ovládnutie celej spoločnosti, preto patrí k dlhodobým úlohám ŠtB odhaliť a preniknúť do tajnej cirkvi. Dňa 6. marca 1969 náčelník I. správy FMV dáva súhlas k dlhodobému vysadeniu agenta ŠtB, evidovaného pod krycím menom PROLOG, do Spolkovej republiky Nemecko.²⁾ PROLOG odchádza z ČSSR aj s rodinou pod legendou emigranta a žiada v SRN o politický azyl, k čomu mu invázia vojsk Varšavskej zmluvy do ČSSR v auguste 1968 poskytla ideálne podmienky. Jeho hlavnou úlohou je rozpracovať objekty – spravodajská sieť USA v SRN, Rádio Slobodná Európa a činnosť slovenskej emigrácie v zahraničí, hlavne kňazskej.

Kto je tento agent? Povoláním lekár. Žije a pracuje na Slovensku. V roku 1962 je obžalovaný pre podvody a machinácie s liekmi a je odsúdený na 3 roky odňatia slobody. Vo výkone trestu vo väznici v Ostrave-Heřmaniciach podpisuje spoluprácu so Štátnou bezpečnosťou a v priebehu výkonu trestu ako väzenský lekár je nasadený na väzňov. Po 15 mesiacoch je prepustený na slobodu. Ako lekár a agent ŠtB podáva správy o situácii medzi lekármi a v zdravotníctve. Je riadený Oddelením ŠtB v Nitre, od roku 1966 I. odborom S-ŠtB Krajskej správy ZNB Bratislava. Do roku 1967 podal pre ŠtB 325 agentúrnych správ. V roku 1966 – 67 vycestoval 2-krát do Rakúska, kde mal kontaktovať svojho vzdialeného príbuzného, ktorý pracoval na ministerstve obrany vo Viedni. V roku 1967 spolupracuje s ŠtB v akcii „Svätý“, ktorá má odhaliť činnosť katolíckych laikov. Riadiacimi orgánmi ŠtB je v tomto období hodnotený ako veľmi inteligentný, spoľahlivý, jeho správy pravdivé. Ovláda cudzie jazyky. Štátna bezpečnosť uvažuje o jeho vyslaní do zahraničia. Okupácia ČSSR v roku 1968, kedy tisíce čs. občanov odišli do emigrácie, urýchlila proces vysadenia tohto agenta.

Agent PROLOG pracuje v SRN ako lekár, neskôr vlastní súkromnú ordináciu. Po príchode do Nemecka nadväzuje kontakty so slovenskou emigráciou žijúcou v Európe, v USA a v Kanade, organizovanou vo Svetovom kongrese Slovákov (SKS). Stáva sa členom výboru SKS. Prostredníctvom slovenskej emigrácie žijúcej v zahraničí od roku 1945 a 1948 preniká do Vatikánu a do slovenského vysielania Rádia Slobodná Európa. V SRN sa stáva členom Výboru Sacharova a členom Ligy pre obranu ľudských práv. Prostredníctvom týchto inštitúcií a organizácií získava správy o činnosti disidentov v ČSSR. Získava kontakt na Nadáciu L. N. Tolstoj v Nemecku, a tým aj kontakty na ruskú emigráciu. Agent PROLOG okrem prenikania do SKS a Slovenského ústavu Cyrila Metoda v Ríme je postupne zameriavaný pražskou centrálou spravodajskej služby na preniknutie do organizácie „Hilfsfond der Deutschen und Österreichischen Bischöfen“, ktorej činnosť bola zameraná na pomoc prenasledovanej cirkvi vo východnej Európe. Je riadený rezidentúrou čs. spravodajskej služby vo Viedni a pretože má obavy o svoju bezpečnosť z dôvodu odhalenia jeho činnosti v Nemecku, schôdzky s jeho riadiacim orgánom uskutočňuje väčšinou na území západného Rakúska.

Do roku 1989 dodal PROLOG do rúk ŠtB stovky vlastných správ, kópií dokumentov a zvuko-

1) Text bol prednesený na medzinárodnej historickej konferencii „Východná dimenzia. Základné spravodajské otázky v strednej a juhovýchodnej Európe od roku 1900“ v Grazi 4. – 6. júna 2004.

2) Porov. Archív ÚPN, fond I. správa ZNB, reg. č. 45148.

vých magnetofónových záznamov. V rokoch 1975 a 1982 bol tajne krátkodobo stiahnutý do ČSSR na technické preškolenie. Orgánmi ŠtB bol hodnotený ako úplne spoľahlivý a špičkový agent „oddaný veci socializmu a plne si vedomý svojho pôsobenia v zahraničí“. Dňa 3. novembra 1979 narazil PROLOG v okruhu cirkevnej slovenskej emigrácie v USA na obsiahly materiál, ktorý obsahoval presné údaje o skutočných náboženských pomeroch a situácii katolíckej cirkvi v ČSSR. Materiál mal veľa originálov a podľa jeho obsahu bolo zrejme, že autorom je jedna a tá istá osoba, ktorá od roku 1974 pôsobila ako kuriér medzi Československom a československým exilom v zahraničí. Tento kuriér mal kontakty na cirkevné kruhy vo Viedni, cez ktoré mal ďalej spojenie do zahraničia. Z obsahu správ bolo taktiež zrejme, že kuriér mal prístup k detailným informáciám z kruhov oficiálnej aj tajnej cirkvi v ČSSR. PROLOG odovzdáva kópie tohto objaveného materiálu agentúrnou cestou do rúk československej ŠtB.

Operácia KANÁL

ŠtB začína v ČSSR aj v zahraničí rozsiahlu akciu pod krycím menom KANÁL, ktorej cieľom je vytipovať a odhaliť osobu kuriéra. Predtým už vo februári 1979, na porade náčelníkov správ ŠtB vyzval vtedajší minister vnútra ČSSR Jaromír Obzina k razantnejšiemu postupu proti katolíckej cirkvi. „V socialistickom Československu dochádza,“ povedal svojim mužom na schôdzi minister, „k aktivizácii klerikalizmu spojeného s reakčnými silami v kapitalistických krajinách,“ proti čomu musí ministerstvo vnútra „v úzkej spolupráci s bratskými kontrarozviedkami využiť naše osvedčené čekistické prostriedky a metódy“. ³⁾ Toto prehlásenie ministra súviselo s aktivitami veriacich mimo rámec oficiálnej cirkvi, ako aj s aktivitami rôznych občianskych skupín v ČSSR po Konferencii o spolupráci a bezpečnosti v Európe konanej v roku 1977 v Helsinkách, kde bola venovaná značná pozornosť dodržiavaniu ľudských práv a kde sa aj ČSSR zaviazala, že tieto práva bude svojim občanom garantovať. Zvýšenú represiu ŠtB voči katolíkom koncom roku 1979 taktiež vyvolalo zvolenie poľského kardinála Karola Wojtyły za pápeža.

V rámci akcie KANÁL začína ŠtB preverovať stovky laikov, kňazov a rehoľníkov bez ohľadu na to, či pôsobia v oficiálnych cirkevných štruktúrach alebo stoja mimo nich. Poznatky získané od agenta PROLOGA rozpracováva 31. odbor I. Správy ŠtB v Prahe v spolupráci s I. odborom XII. Správy ŠtB v Bratislave. Koncom leta 1980 na príkaz orgánov ŠtB prevádzajú príslušníci čs. pasovej kontroly detailnú osobnú prehliadku Ing. Přemysla

Coufala, ktorý sa v tom čase vracia zo služobnej cesty z Rakúska späť na Slovensko.

Kto je Ing. Přemysl Coufal? Pôvodom z Moravy, absolvent dvoch vysokých škôl – Vysokej školy lesníckej a Stavebnej fakulty Vysokej školy technickej. Pracuje v Projektovom poľnohospodárskom ústave v Bratislave, kde je uznávaným odborníkom na statiku. Okrem klasických jazykov

hovorí nemecky, anglicky a francúzsky. V okruhu jeho priateľov, známych a kolegov je považovaný za jemného, vzdelaného človeka, ochotného pomáhať druhým. V roku 1960 začína študovať tajne teológiu. Skupina týchto študentov je však odhalená príslušníkmi ŠtB. Coufal, zrejme na nátlak ŠtB, podpisuje s ŠtB spoluprácu. Pod krycím menom JASAN spolupracuje s odborom ochrany čs. ekonomiky Krajskej správy MV Bratislava. Spolupráca je ukončená v r. 1971. Podľa údajov zo zachovaných spisov ŠtB z tohto obdobia dodáva Coufal správy týkajúce sa technických nedostatkov z odboru projekcie, v ktorom pracuje. ⁴⁾ V rokoch 1967 až 1980 dostáva ako odborník povolenie vycestovať na služobné, ale aj súkromné cesty do Rakúska, Talianska, Švajčiarska, Nemecka, Francúzska, Veľkej Británie a Juhoslávie.

Na základe materiálov zaslaných agentom PROLOGOM do Československa začína ŠtB v roku 1980 preverovať a sledovať aj P. Coufala. Osobu Coufala rozpracováva referent 31. odboru I. správy FMV kpt. Miloš Dospiva – „Kotva“, ktorého náčelníkom je pplk. Ján Pěňčík – „Pozorný“. Priamo v Bratislave je rozpracovávaný prostredníctvom príslušníka 4. oblastného odb. Správy ŠtB npor. Antona Obranca. Kapitán Dospiva predtým pracoval na rezidentúre čs. rozviedky v Ríme proti Vatikánu, kde bol v roku 1972 odhalený a vykázaný z Talianska ako „persona non grata“.

*Přemysl Coufal
(druhý sprava)
počas výletu
vo Vysokých Tatrách.
Foto: rodinný archív.*

3) Porov. *K aktuálnym otázkám ŠtB boje proti nepriateľskej činnosti cirkvi a sekt. X. správa FMV. Praha 1979.*

4) Porov. Archív ÚPN, KS ZNB Bratislava, arch. č. 27083.

Úspech operácie verzus život človeka?

Dňa 9. decembra 1980 ŠtB kontaktuje P. Coufala a žiada od neho, aby objasnil svoju činnosť doma aj v zahraničí. Obviňuje ho, že je tajne vysvätený kňaz a že sa dopúšťa trestnej činnosti v rozpore s čs. zákonmi. ŠtB chce s ním obnoviť spoluprácu s cieľom kontrolovať kanál medzi tajnou cirkvou a zahraničím. Žiada od neho, aby vypracoval správu o svojich stykoch v zahraničí z obdobia 1974 až 1978. Na základe spomenutých faktov je na Coufala vyvíjaný tlak, aby spolupracoval pri „paralyzovaní“ činnosti cirkvi doma a v zahraničí. Coufal sa nechce angažovať a spoluprácu odmieta, popiera, že je kňaz a popiera existenciu tajnej cirkvi. Na záver podpisuje sľub mlčanlivosti o svojom rozhovore so Štátnou bezpečnosťou. Po tomto vypočúvaní sa Coufal sťažuje svojim rodičom žijúcim na Morave, že je neustále sledovaný tajnou políciou, že niekto chodí tajne do jeho bytu v jeho neprítomnosti a že je vydieraný – chcú od neho 20 tisíc korún potom, že mu dajú pokoj. Čiastku 14 tisíc korún, ktorú si požičal od svojich rodičov, skutočne odovzdal dňa 14. februára 1981 Štátnej bezpečnosti prostredníctvom jej agenta. Tento agent, čo patrí k ďalším záhadám, v marci 1981 zomrel.

Ing. Přemysl Coufal

Ďalšia schôdzka s dôstojníkmi ŠtB Obrancom a Dospivom sa uskutočňuje v kaviarni ZORA dňa 17. decembra 1980. Po tejto schôdzke sa Coufal opäť sťažuje, že je neustále sledovaný a stáva sa uzavretým. V pohovore nahrávanom príslušníkmi ŠtB zo začiatku januára 1981 Coufal priznáva niektoré svoje styky s osobami v Československu, ale odmieta tvrdenie, že je kňaz a rehoľník. Jeho intenzívne sledovanie neustále trvá. Na schôdzke,

ktorá sa koná 4. februára opäť v konšpiračnom byte Coufal priznáva niektoré svoje styky v zahraničí, sťažuje sa, že je sledovaný a jeho byt ktosi navštevuje v jeho neprítomnosti. ŠtB sledovanie popiera a chce od neho písomnú správu o jeho stykoch vo Vatikáne. V zázname z tejto schôdzky na záver npor. Obranec konštatuje, že je isté, že Coufal je jeden z hlavných informátorov pre čs. cirkevnú emigráciu v zahraničí. Izolácia Coufala sa prehľbuje, dňa 19. februára vyvoláva sám Coufal schôdzku s dôstojníkmi ŠtB. Jedná zmätene, priznáva, že je kňazom a priznáva sa k svojim kontaktom v zahraničí. Je dokonca ochotný podpísať spoluprácu, čo npor. Obranec kategoricky odmieta. Kvalifikuje jeho činnosť ako trestný čin proti republike a žiada od neho, aby vypracoval kompletnú správu o svojej činnosti. Termín ďalšej schôdzky je stanovený na 25. februára. Na túto schôdzku už Coufal neprišiel.

Naposledy je vidенý 22. februára 1981. Keďže neprišiel nasledujúce dni do práce, dňa 26. februára Verejná bezpečnosť otvára jeho byt, kde nachádza Coufala v hroznom stave, mŕtveho. Celý byt je v značnom neporiadku a od krvi. Kriminalisti dostávajú príkaz urobiť len prvotné a neodkladné úkony, lebo o prípad má záujem Štátna bezpečnosť. V závere pitevného protokolu z roku 1981, ale aj v opakovanom rozbere v roku 1990 sa konštatuje, že ako príčinu smrti Coufala nie je možné vylúčiť samovraždu a nie je možné preukázať zavinenie inou osobou, aj keď nie je možné odstrániť niektoré rozpory vyplývajúce z prvotnej obhliadky mŕtveho.

Smrť Ing. Přemysla Coufala, tajne vysväteného kňaza a opáta rehole benediktínov, vyvolala bezprostredne značný ohlas v Československu ako aj v zahraničí. Štátna bezpečnosť sa okamžite dištancovala od toho, že P. Coufala zavraždila. Čo sa však dialo osudnú noc z 24. na 25. februára v jeho byte v Bratislave, sa doposiaľ nepodarilo spoľahlivo objasniť.

V materiáloch ŠtB je uvedené, že P. Coufal mal rozsiahle vedomosti o tajnej cirkvi v Československu, o ktorých však nechcel vypovedať. V jeho byte, konštatuje sa ďalej, bolo zabavené väčšie množstvo písomného materiálu a magnetofónových kaziet, ale neboli nájdené žiadne materiály týkajúce sa organizácie tajnej cirkvi.

Dňa 28. apríla 1981 náčelník I. správy ZNB genmjr. Karel Sochor informuje ministra vnútra Obzinu o okolnostiach smrti P. Coufala. V správe ministromi uvádza, že Coufal bol tajne svätený kňaz, aktívny v tajnej cirkvi v Československu. Pri svojich zahraničných cestách udržiaval styky so

slovenskou kňazskou emigráciou. Z obavy, že bude odhalená jeho spolupráca s ŠtB, mal hlboko depresívny stav. Ďalej sa cynicky v správe uvádza, že „týmto psychologickým stavom mohlo dôjsť k samovražde a nie je možné vylúčiť priamy alebo nepriamy vplyv tajnej cirkvi“.

Prípád smrti pátra Coufala nie je možné posudzovať izolovane bez súvislosti s ostatnou činnosťou ŠtB v danom období. Dodnes zostávajú neobjasnené vražda pátra Poláka, smrť pátra Rusnáka na Slovensku a prípad študenta Pavla Švandu, ktorý bol nájdený mŕtvy na dne jaskyne Macocha. Okolnosti smrti a samotná smrť P. Coufala boli v roku 1981 jasným signálom, že ciele a zásady ŠtB zostávajú rovnaké, len jej metódy práce sú oveľa sofistikovanejšie ako v rokoch predchádzajúcich.

Činnosť pátra Coufala by v slobodnom a demokratickom štáte nemohla byť považovaná za trestnú. Naopak, v kruhoch podzemnej cirkvi bol a stále je považovaný za človeka, ktorý v dobe, keď sa veľa ľudí stalo ľahostajnými a zbabelými, nezradil. Československá štátna bezpečnosť, všetky jej zložky, vrátane spravodajskej služby, boli represívnym nástrojom komunistickej moci, ktoré sa v konečnom dôsledku obracali vždy proti vlastným občanom štátu.

Tajné služby existovali, sú a zrejme budú existovať. Ale zostáva otázkou, aké má byť ich poslanie, ciele, na akom hodnotovom systéme – mravnom, etickom – má spočívať ich činnosť. V tomto ohľade činnosť bývalej československej štátnej bezpečnosti nie je možné stotožniť s činnosťou tajnej služby právneho a demokratického štátu.

*Hrob Přemysla Coufala
na cintoríne v Hrubčiciach
pri Prostejove.
Foto: rodinný archív.*

RESUME

The Tragic Death of Přemysl Coufal

In November 1979, an agent of the Czechoslovak intelligence service in the USA, living since 1967 abroad as an emigrant, discovered a voluminous original material, comprising precise information on religious and church situation in the then - Czechoslovakia, and on the violations of freedom of religion. It was evident from the content that the author was one and the same person that had been active as a courier between the Czechoslovak exile and the churches, both official and the so-called Underground Church. Based on this material, the Czechoslovak State Security (ŠtB) launched widespread operations both at home and abroad. The inspecting and tracking of hundreds of active catholic laymen, priests and regulars, especially those who had not been authorized to perform their spiritual service by the state, lasted for months. In late 1980, based on intelligence analysis and observation, the courier was identified in the person of an secretly ordained priest - Benedictine, Ing. Přemysl Coufal. Coufal had been travelling both on business and privately for a long period and this had eventually led to his personal tragedy. After his deconspiracy, the Secret Police requests collaboration from him, aimed at paralysing the activity of the church both home and abroad. Coufal refuses to do so, is blackmailed by the ŠtB and in February 1981 is found dead in his home in Bratislava. The official investigation declares the case to have been a suicide. Nevertheless, in the circles of the prior Underground Church, Coufal is deemed a martyr. The circumstances of his tragic death have not been cleared in a satisfactory manner until today. The fate of Father Coufal in the communist Czechoslovakia was indeed not singular which leads to the conclusion about the irreconcilability of the ŠtB methods with the methods of a secret service under rule of law in a democratic state.

Východná dimenzia

Peter Matijek

Základné spravodajské otázky v strednej a juhovýchodnej Európe od roku 1900 (Medzinárodná historická konferencia, Graz 2004)

Mgr. Peter Matijek (1979), absolvent FFUK, odbor história – politológia, pracuje v Ústave pamäti národa.

V dňoch 4. až 6. júna 2004 sa zástupcovia Ústavu pamäti národa, vedení podpredsedom Správnej rady Ing. Marianom Gulom, zúčastnili vedeckej konferencie o základných spravodajských otázkach v strednej a juhovýchodnej Európe v priebehu dvadsiateho storočia. Konferenciu organizoval Inštitút histórie Univerzity Karla Franzena v Grazi v spolupráci s Rakúskym centrom pre štúdium spravodajstva, propagandy a bezpečnostných otázok (Austrian Center for Intelligence, Propaganda and Security Studies, ACIPSS). Súčasne s konferenciou sa konalo desiate výročné zasadnutie Medzinárodnej asociácie histórie spravodajstva (International Intelligence History Association, IIHA, <http://www.intelligence-history.org>).

Cieľom konferencie bolo prvýkrát v ucelenej podobe načrtnúť hlavné otázky dejín spravodajských služieb a ich aktivít v oblasti strednej a východnej Európy v dvadsiatom storočí a zdôrazniť potrebu venovať sústavnejšiu pozornosť výskumu týchto otázok. Predstavitel' ACIPSS a iniciátor konferencie prof. Siegfried Beer deklaroval v úvodnom príhovore záujem Univerzity v Grazi osvojiť si úlohu medziregionálneho výskumného centra vedeckej spolupráce pri výskume tejto problematiky.

Konferencie sa zúčastnilo 70 registrovaných účastníkov a vyše 20 prednášajúcich. Odborné príspevky a diskusia boli rozdelené do šiestich po sebe nasledujúcich panelov, prevažne vymedzených časovými obdobiami.

Prvý panel bol definovaný regionálne: venoval sa problematike vzťahujúcej sa k nemeckej, rakúskej a južnotirolskej oblasti. *Martin Moll* z Univerzity v Grazi prezentoval príspevok sledujúci na základe materiálu z lokálnych a regionálnych rakúskych archívov profesionalizáciu spravodajstva počas prvej svetovej vojny, tvorbu spravodajských sietí a výzvedných stratégií.¹⁾ *Oliver Hemmerle* (Univerzita Mannheim) predniesol biografiu agenta nacistickej služby a neskôr aj západných spravodajských služieb Dr. Wilhelma Höttla.²⁾ *William Stivers* (U. S. Army Center of Military History,

Washington) nadviazal rozborom poznatkov amerického spravodajstva v rozdelenom Nemecku k otázke nevyhnutnosti sovielizácie východného Nemecka.³⁾

Gerald Steinacher (Südtiroler Landesarchiv, Bozen/Bolzano) informoval o fungovaní útekovej cesty nacistických funkcionárov po roku 1945 cez Južné Tirolsko, kde boli vďaka trvajúcemu obsadeniu funkcií starostov a štátnych úradníkov predstaviteľmi nacistického režimu vytvorené podmienky pre získavanie falošných identít a únik do krajín Južnej Ameriky.⁴⁾ *Michaela Koller* (Mníchov) nadviazala príspevkom o aktivitách východonemeckej Štátnobezpečnostnej služby (STASI) v tejto oblasti v osemdesiatych rokoch.⁵⁾

Druhý panel organizátori venovali medzivojnovému obdobiu. *Matatihu Mayzel* (Cummings Center for Russian and East European Studies, Tel-Aviv University) analyzoval aktivity ruskej a sovietskej výzvednej služby vo vzťahu k Balkánu v predmetnom období.⁶⁾ *Herbert Romerstein* (Washington) osvetlil rozsah dekódovania rádiových spojení Moskvy s agentmi Kominterny v Nemecku (ISCOT) v máji 1943 a jeho vplyv na britskú a americkú reakciu voči sovietskej balkánskej stratégii po vojne.⁷⁾ *Marie Matušů* (Praha) sa venovala problematike operácii britskej Special Operations Executive v protektoráte Čechy a Morava.⁸⁾ *John Nomikos*, predseda Inštitútu pre výskum európskych a amerických štúdií (Research Institute for European and American Studies, RIEAS), prezentoval retrospektívny pohľad na skúsenosti gréckych spravodajských služieb a regoval na aktuálne výzvy pre túto krajinu a medzinárodnú bezpečnostnú spoluprácu v období nadchádzajúcich olympijských hier v Aténach.⁹⁾

Tretí panel, venovaný spravodajstvu počas druhej svetovej vojny a povojnovej problematike, otvorili príspevky *Ljuby Dornik Šubelj* (Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana) a *Jerce Vodusek – Starič* (Univerzita Maribor) o aktivitách juhoslovskej rozviedky a kontrarozviedky¹⁰⁾ resp. záme-

1) Knowing your Future Enemy: Austro-Hungarian Counter-Intelligence Activities Prior to World War I. Unknown and Astonishing Insights at the Local Level

2) Unchanging Allegiance. The Case of Dr. Wilhelm Höttl

3) US Intelligence Perceptions of Internal Developments in the Soviet Zone of Occupation in Germany

4) Nazi Loop Hole South Tyrol. Intelligence Experts and War Criminals Recycled?"

5) STASI Interests and Activities in the South Tyrol in the 1980s

6) Russian/Soviet Intelligence and Balkan Strategy in the Two World Wars

7) Some New Insights into World War II History in the Light of the ISCOT Radio Intercepts

8) SOE and Special Group D. Preparing Special Operations into the Protectorate, 1941 – 1945

9) Greek Intelligence Services 1926 – 2003. Past, Present, Future

10) Intelligence and Counter-Intelligence in Former Yugoslavia, 1941 – 1946

roch britskej a slovinskej výzvednej služby v období širšej II. svetovej vojny.¹¹⁾ Príspevky taktiež osvetlili problematiku archívnej rozluky v oblasti fondov bezpečnostných služieb v podmienkach občianskej vojny v Južoslávii v 90. rokoch.

Pavel Žáček (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha) sa venoval počiatkom, organizačnému a personálnemu vývoju zahraničného spravodajstva československého ministerstva vnútra a problematike prítomnosti a úloh sovietskych poradcov pri vymedzení hlavných aktivít *Prvej správy*.¹²⁾

Napokon *Györgi Gyarmati* (Történeti Hivatal, Budapešť) prezentoval prehľad organizácie a niektorých aktivít maďarskej Štátnej bezpečnosti v Rákosiho ére.¹³⁾

V štvrtom paneli (Studená vojna), ktorý viedol predseda IIHA prof. Wolfgang Krieger, predniesol niekoľko povrchných pohľadov na západné spravodajské operácie vo východnej Európe v kontexte doktríny zatlačovania bývalý rezident KGB v Thajsku *Jurij Totrov*.¹⁴⁾ Niektorým súvislostiam teroristických útokov Carlosovej skupiny proti Rádiu Slobodná Európa a Rádiu Sloboda z hľadiska zapojenia rumunskej a československej rozviedky sa venoval bývalý bezpečnostný riaditeľ RFE/RL *Richard Cummings* (Düsseldorf).¹⁵⁾ *Donald Steury* (CIA History Staff, Washington) analyzoval reakcie americkej zahraničnej politiky v období pred inváziou vojsk Varšavskej zmluvy do ČSSR v kontexte existujúcich taktických a strategických upozornení, ktoré produkovala CIA.¹⁶⁾ Analogicky k príspevku *Herberta Romersteina* konštatoval zo spravodajského hľadiska nízku relevantnosť, ktorú politické vedenie prikladalo dostupným spravodajským poznatkom pri svojom rozhodovaní.

Príspevok Ústavu pamäti národa v rámci tohto panelu predniesol riaditeľ Sekcie právnych analýz a rekonštrukcie dokumentov Ing. Miroslav Lehký. Na prípade dodnes nedošetrennej násilnej smrti tajne vysväteného katolíckeho kňaza Přemysla Coufala v roku 1981 demonštroval metódy Štátnej bezpečnosti v jej boji proti domácim odporcom komunistického režimu (viď článok na strane 60).

Piaty panel, ktorý bol súčasne posledným historickým panelom, sa zaoberal otázkami najnovšej histórie spravodajstva. *Jordan Baev* (Center for Conflict Studies Sofia) a *Kostadin Grozev* (Univerzita Sofia) prezentovali prehľad pozície bulhar-

ských tajných služieb „na južnom krídle bipolárnej konfrontácie“ v rozdelenej Európe,¹⁷⁾ resp. štruktúru aktivít počas vlny perzekúcií voči intelektuálom a vedcom po prijatí Helsinského záverečného aktu.¹⁸⁾ *Ben de Jong* (Univerzita Amsterdam) načrtol niekoľko zásad činnosti KGB v Poľsku na základe kritickej analýzy pamäti rezidenta KGB *Vitalija Pavlova*, najmä v oblasti získavania na spoluprácu a riadenia spolupracovníkov.¹⁹⁾ Najkonkrétnejší príspevok k najnovšej histórii predniesol *Cees Wiebes* (Univerzita Amsterdam) na tému Vojny signálneho spravodajstva v Bosne v rokoch 1992 – 1995. Podrobne analyzoval prostriedky „rádiotechnického boja“ v konflikte bosnianskej, srbskej a špeciálnych jednotiek britskej i americkej armády.²⁰⁾

V záverečný deň konferencie sa uskutočnila panelová diskusia venovaná mimoriadne aktuálnej téme: hľadanie podoby novej európskej bezpečnostnej spolupráce pre prvé roky rozšírenej Európskej únie. Diskusie sa zúčastnil riaditeľ rakúskeho vojenského spravodajstva (Heeresnachrichtenamt, HNaA) *Franz Berndorfer*, analytik spravodajskej služby (Bundesamt für Verfassungsschutz und Terrorismusbekämpfung, BVT) *Friedrich Koger*, zástupca talianskeho ministerstva vnútra *Marco Giaconi*, bývalý predstaviteľ tajnej služby Chorvátska *Miroslav Tudjman*, poslanec bulharského parlamentu generál *Todor Boadjiev*, *Cees Wiebes* a *John Nomikos*. Ústav pamäti národa zastupoval podpredseda Správnej rady Ing. *Marian Gula* s príspevkom „Problematika spravodajských služieb vo Východnej Európe po vstupe týchto krajín do Európskej únie“. Z hľadiska Ústavu pamäti národa zdôraznil nevyhnutnosť dôsledného riešenia pretrvávajúcich rizík a problémov, ktoré vyplynuli z komunistického inštitucionálneho a personálneho dedičstva pri kreo- vaní nových demokratických bezpečnostných štruktúr.

Medzinárodná konferencia poukázala na existenciu výskumom dodnes nedostatočne spracovanej problematiky v oblasti moderných európskych dejín, naznačila však, že široká historická obec sa o túto tému intenzívne zaujíma. V spolupráci s partnermi z krajín západnej Európy sa ukazuje ako možné, aby bol existujúci obraz historickej skutočnosti v oblasti bezpečnostných otázok postupne dopĺňaný aj o **východnú dimenziu**.

11) The Concurrence of Allied (British) and Yugoslav (Slovene) Intelligence Aims and Activities, 1938 – 1950

12) The Origins and Development of the Czechoslovak Interior Ministry First Directorate. Communist Espionage in the 1950s. A Case Study.

13) The Secret Police in Hungary during the Rákosi Era, 1945 – 1956.

14) Western Intelligence Operations in Eastern Europe, 1945 – 1956.

15) The Ether War: Hostile Intelligence Activities Directed Against Radio Free Europe and Radio Liberty.

16) Forearmed is not Forewarned: The CIA and the Soviet Invasion of Czechoslovakia, 1968.

17) Bulgarian Secret Services' Role in the Southern Flank of Bi-polar Confrontation in Europe, 1945 – 1989.

18) Regarding the Helsinki Final Act's Third Basket: State Security Committee's Actions against Intellectuals and Academics in Bulgaria, 1975 – 1989.

19) The KGB in Eastern Europe During the Cold War: Some Explanatory Remarks.

20) The Sigtar War in Bosnia, 1992 – 1995.

Václav Benda: „To, že jsem byl ředitelem ÚDV, je jenom epizoda v celém mém úsilí.“¹⁾

Pavel Žáček

V červnu letošního roku uběhlo již pět let od předčasné smrti významného představitele českého křesťanského disentu, politika a v neposlední řadě i vysokého státního úředníka Václava Bendy. Jeho odchod po krátké těžké nemoci byl připomenut na půdě jednoho z jeho posledních politických působišť – Senátu, nikoliv však instituce, donedávna označované jako „Bendův úřad“ – Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu působící v Praze v rámci Policie České republiky. Podívejme se na Bendovu osobnost právě v kontextu činnosti tohoto úřadu, neboť se o jeho existenci a podobu v rovině politické i věcné bral od poloviny devadesátých let minulého století až do konce svých dní.

Václav Benda, narozený v Praze v roce 1946, zahájil po maturitě v roce 1964 studia bohemistiky a filosofie na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy. V roce 1968 byl studenty fakulty zvolen za předsedu Akademické rady studentů. O rok později nastoupil na katedru filosofie přírodovědecké fakulty UK, kterou ovšem opustil po její reorganizaci do nově vzniklého Ústavu marxismu-leninismu.

V roce 1970 získal doktorát z filosofie a začal studovat teoretickou kybernetiku na matematicko-fyzikální fakultě UK, kterou zakončil v létě 1975 promocií v oboru matematiky. Z prvního pracoviště ve Výzkumném ústavu železničním z politických důvodů odešel, v srpnu 1977 byl kvůli podpisu Charty 77 propuštěn z Výzkumného ústavu matematických strojů. Od roku 1977 až do 1979 pracoval jako topič. V dubnu 1978 se stal zakládajícím členem Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS). Krátce nato zformuloval koncepci Paralelní polis, která se stala programovým východiskem disidentského hnutí.

V době prvního působení jako mluvčí Charty 77 byl Václav Benda v květnu 1979 spolu se všemi členy VONSu zatčen a posléze odsouzen na čtyři roky vězení. Propuštění za cenu emigrace však odmítl. V roce 1984 se opět stal mluvčím Charty 77. V letech 1985 až 1989 vydával samizdatový filosofický časopis Paraf (Paralelní akta filozofie). Rok před pádem komunistického režimu byl u zrodu Hnutí za občanskou svobodu, ojedinělého pokusu československé opozice o společnou politickou platformu.

Václav Benda se po vzniku Občanského fóra angažoval i v jeho vedení a v prosinci 1989 založil Křesťanskodemokratickou stranu (KDS), jednu z prvních polistopadových politických stran. Do ro-

ku 1993 pak působil jako předseda KDS, posléze coby místopředseda. Ještě v roce 1989 byl kooptován do Federálního shromáždění ČSSR, poté jako poslanec potvrzen v prvních svobodných volbách. V letech 1990 až 1992 pracoval jako člen předsednictva, po volbách 1992 také předseda Sněmovny lidu a místopředseda FS ČSFR. Z titulu parlamentního zpravodaje předkládal zákony o soudních a mimosoudních rehabilitacích, byl iniciátorem tzv. lustračního zákona²⁾ a členem komise pro přípravu Ústavy ČR. V komunálních volbách 1994 byl zvolen do pražského zastupitelstva, na podzim 1995 se v rámci integrace Občanské demokratické strany a KDS stal členem Výkonné rady ODS, za níž byl o rok později zvolen senátorem.

Počátkem prosince 1994 po řadě jednání oznámilo vedení ministerstva vnitra ČSR, že k novému roku bude v rámci Úřadu vyšetřování pro ČR zřízen Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu (ÚDV), v jehož čele stane místopředseda KDS Václav Benda. Nový úřad vznikl sloučením Úřadu dokumentace a vyšetřování činnosti Státní bezpečnosti a Střediska pro dokumentaci protiprávnosti komunistického režimu ministerstva spravedlnosti ČR. Ke spojení obou institucí došlo pět minut po dvanácté. Předchůdce ÚDV měl podle ne úplně přesných údajů prezentovaných Bendou do poloviny roku 1994 vyřešit pouhých 209 případů (z toho jen dva skončily návrhem na trestní stíhání).³⁾ „To je bezpochyby slabá činnost vzhledem k tomu, že tam pracovalo 50 lidí a devět vyšetřovatelů.“ Výsledky Střediska pak nový ředitel ÚDV označil za „ještě fatálnější“.

Jak je zřejmé, přišel Benda na úřad s určitým despektem. Brzy si však uvědomil, jak náročná byla činnost ÚDV a v jak složitých podmínkách pracovali jeho zaměstnanci. Všichni partneři ÚDV, včetně českých zpravodajských služeb a kolegů v zahraničí, postupně museli vzít na vědomí jeho zvyšující se prestiž. Vzhledem k relativní stabilitě úseku dokumentace pod vedením náměstka Ing. Mariana Guly věnoval Benda pozornost zejména vybudování odboru vyšetřování, který podřídil novému náměstkovi, bývalému pracovníku Federální bezpečnostní informační služby a náměstkovi generálního prokurátora JUDr. Pavlu Bretovi.

Zprvu šlo o to, vymezit rámec působení ÚDV, což se nadvakrát schválením organizačního řádu ministrem vnitra ČR Janem Rumlem také podařilo. Kromě odborů dokumentace a vyšetřování se ÚDV ještě skládal ze skupiny skupiny statistiky a

1) Článek jsem zpracoval na základě kapitoly „Bendův úřad“ ze své knihy *Boje o minulost*. Brno 2000 a referátu *Václav Benda – ředitel ÚDV ZK předneseného 22. 5. 2002 na konferenci „Křesťanskodemokratický a konzervativní proud českého disentu a jeho odraz v 90. letech – odkaz Václava Bendy“* v PSP PČR.

2) Zákon č. 451/1991 Sb. stanovil „některé další předpoklady pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích“.

3) Ke konci roku 1994 ÚDV činnosti StB vykazoval vyřešení 1055 podnětů od fyzických i právnických osob a 44 vznesených obvinění.

analýz a vnitřního oddělení; počátkem léta 1995 byla také zřízena tři pracoviště úřadu – Bartolomějská (vyšetřování) a Štřelničná (dokumentace) v Praze a poslední v Brně.

V červnu 1995 Benda v médiích otevřeně vyjádřil odlišnost institucionálního překonávání totalitní minulosti: „Úřad dokumentace a vyšetřování je ale dosti specifický tým, že neustále pracuje pod politickým tlakem. Nemá-li jeho šéf dostatečnou politickou podporu, těžko mu může odolávat.“ Stejně jako před svými podřízenými i před veřejností se ředitel ÚDV označil za nepřítel „správneho byrokrata“, neboť raději než úřadování celý den v kanceláři preferoval jednání s ministry a dalšími politickými činiteli. Přestože se snažil striktně oddělovat výkon své funkce od politiky, je pochopitelné, že jeho mimoúřední působení vytvářelo pozitivní prostor, v němž se mohli pracovníci ÚDV pohybovat lépe než kdykoliv předtím.

Aby úřad obstál před veřejností – musel mít dle Bendy – „viditelné“ výsledky zejména v oblasti vyšetřování. Prohlásil doslova: „Pokud během nejbližších dvou let takové výsledky nevykážeme, přestanou nás platit.“ Časový horizont ukončení vyšetřování odhadoval právě tak na dva až tři roky. „Potom to už nebude mít valný smysl, neboť jak viníci, tak i svědci pomalu vymírají.“ Současný poněkud stagnující stav vyšetřování zločinů komunismu v České republice stále ještě potvrzuje, že šlo o nižší hranici odhadu možnosti trestněprávně postihovat zločiny z let 1948 až 1989. Ředitel ÚDV však tehdy zdůraznil závažnější hledisko: „Podstata naší práce směřuje do budoucna – musíme dát jasný signál, že žádný zločin nezůstane nepotrestán.“

Zároveň prezentoval vizi o činnosti úseku dokumentace, jehož úkolem nebylo suplovat práci historické obce, ale pomoci vědcům shromáždit „zásadní materiály a tím se dobrat pravdy o našich dějinách“. Zde již nešlo o práci na pouhé dva roky. „Tento horizont a tedy horizont fungování naší instituce, vidím proto asi tak v čase deseti až patnácti let. Během tohoto období se nám snad podaří zdokumentovat alespoň podstatnou část toho strašného, co komunismus znamenal.“

Pozornost vyšetřovatelů se soustředila na významné případy, jakými byla vlastizrada z roku 1968, akce Asanace, střelba na hranicích či při útěcích z Tábora nucených prací; pokračovaly práce i na vyšetřování mučení na krajském velitelství v Uherském Hradišti (A. Grebeníček a spol.) apod. Veřejnost a média pozitivně reagovala na fakt, že v polovině roku 1995 byli obvinění bývalí představitelé stranické nomenklatury M. Jakeš, K. Hoffman, Z. Soják, J. Piller a J. Lenárt (v říjnu k nim přibyl i tehdejší předseda Levého bloku

Z. Mlynář), stejně jako někdejší špičky Státní bezpečnosti J. Bokr, J. Houska, J. Klíma, A. Kožuch a Z. Žlábek. Situace se díky postoji státního zastupitelství zvrhla v mediální souboj vyšetřovatelů ÚDV s dozorcujícími orgány. Velice brzy se ukázalo, jak živé byly události předchozích let a jak jednoznačně jsou až dosud vykládány. Toto potvrdila i veřejná diskuse o odbojové skupině bratří Mašínů.

V listopadu 1995 již v médiích Benda komentoval činnost předchůdců ÚDV mnohem citlivěji: „Až do přijetí zákona o protiprávnosti komunistického režimu⁴⁾ v druhé polovině roku 1993 nebylo možné tyto zločiny stíhat z důvodů promlčitelnosti. Zákon přitom v žádném případě neznamená prolomení retroaktivity, tj. stíhání podle pozdějších zákonů. Jde o zločiny, které byly trestné z hlediska z tehdejších zákonů, a i tehdy existoval institut stavení promlčecí lhůty, tj. překážky, pro kterou nemohlo dojít k trestnímu stíhání.“ V této souvislosti zdůraznil i tehdejší ojedinelé postavení svého úřadu v mezinárodním měřítku: „ÚDV představuje ojedinelý vládní vyšetřovací orgán tohoto druhu v celém postkomunistickém bloku, s plnými pravomocemi policie, s tím, že ve své činnosti je omezen na období 1948 – 1989 a na zločiny charakterizované jako spáchané pod politickým tlakem.⁵⁾ Proti běžným útvarům vyšetřování máme při uvedených omezeních také povinnost dokumentovat zločiny, které nejsou např. z důvodů nedostatku důkazů stíhatelné...“

Proces vyrovnávání se s komunistickou minulostí v České republice poloviny devadesátých let označil sice za „váhavý, ale svým způsobem cílevědomý... chceme dosáhnout postupného vyrovnání se s minulostí.“ (Z dnešního pohledu česká společnost a její politická reprezentace sice mnohdy jako první z bývalého východního bloku dosáhla přijetí řada legislativních úprav, jejich realizace však jakoby – při srovnání některých parametrů např. s Polskem či Slovenskem – zůstala na půli cesty.)

Před volbami v červnu 1996 Benda spojil poprvé osud úřadu se svým politickým osudem: „Uvědomuji si, že pokud nebudu stát v čele ÚDV, nebudu mu poskytovat onu politickou podporu a několik týdnů po mém odchodu by byl úřad rozprášen. To by hrozilo také v případě, že by volby vyhráli socialisté nebo komunisté. To se však nestane.“ Vzhledem k citlivosti problematiky, kterou se úřad zabýval, bylo zřejmé, že i „vzrůstající úspěchy“ ÚDV vyvolávaly v části veřejnosti i politického spektra výraznou animozitu. „S úspěchy roste na jedné straně podpora,“ prohlásil v jednom z rozhovorů, „na straně druhé hluboký odpor k práci úřadu.“

Počátkem října 1996 ředitel ÚDV Benda svým podřízeným na interní poradě zdůraznil: „To, že

Václav Benda

Foto:

archív Kamily Bendovej

4) Zákon č. 198/1993 Sb. o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu.

5) V polovině května 1997 Benda postavení ÚDV dále precizoval: „Jsme jediným řádným policejním orgánem tohoto typu ve státech bývalého východního bloku. Ani Gauckův úřad v Německu, který má tři a půl tisíce zaměstnanců, není orgánem takto zaměřeným. Zprvu byla naše koncepce ze zahraničí zpochybována, ale situace se radikálně změnila. Ze Západu na nás pohlížejí pochvalně a na Východě se pokoušejí zřídit obdobné instituce.“ Dnes můžeme konstatovat, že země bývalého sovětského bloku se vypravily spíše německou či polskou cestou.

úřad existuje, je vyjádřením politické vůle vyrovnat se s minulostí. My pracujeme na principu, že stát podporuje naši činnost. Naše hodnota je, že nejsme partyzáni. Jsme řádný státní orgán a musíme být loajální k principům právního státu.“

O dva měsíce později v bilančním rozhovoru ke dvou letům činnosti úřadu v nové podobě prohlásil: „ÚDV je úspěšnější víc, než jsem sám doufal. Došlo k prudkému zvýšení důvěry veřejnosti.“ Zároveň však uvedl: „Existují samozřejmě silné politické tlaky pro i proti našemu úřadu, které jdou napříč většinou stran...“ Prezentoval dále, že vyšetřovatelé ÚDV trestně stíhají zhruba 110 osob; asi u 30 obdrželo státní zastupitelství návrh na vypracování obžaloby. V dalších 7 nebo 8 případech byla již žaloba doručena soudům. Přesto nechtěl veřejnosti zastírat fakt, že překonávání totalitní minulosti není příliš spravedlivý proces: „Velká většina zločinů zůstane nepotrestána, to je tvrdá realita. Neděláme si iluze, že bychom mohli potrestat všechno zlo, které bylo za 42 let komunistického režimu spácháno. Naše práce slouží především budoucnosti, budování právního státu. Chceme obnovit vědomí, že každý zločin, byť by požíval sebevětšího mocenského krytí, může být jednou potrestán. Chceme, aby každý, kdo se takového činu dopustí, šel do smrti ve strachu, že se ze svého jednání jednou bude muset zodpovídat.“

V květnu 1997 Benda pro média kvantifikoval, že ÚDV se skládá z devadesátičlenného týmu, z něhož sedmnáct tabulek bylo vyhrazeno vyšetřovatelům. „Dalšími členy týmu jsou dokumentaristé, na nichž leží ohromná část naší agendy, dále zaměstnanci podpůrného oddělení a administrativy.“ Cílem právě skončené reorganizace bylo přenesení části činnosti z úseku vyšetřování na oblast dokumentace. „Postupem doby se tato váha bude přenášet stále více na dokumentační odbory, na následné publikování a analýzy.“

Ředitel se vrátil k faktu, že potřebné pravomoci ÚDV byly získány až k 1. lednu 1995. Zopakoval informaci o stíhání více než 100 osob („Byla to ovšem také otázka vůle. My jsme tu vůli měli a výsledky se dostavily.“) a z dnešního pohledu přesměřil optimisticky dodal: „... počítáme s možností stíhat ještě několik stovek dalších osob“ s tím, že tento počet se měl do dvou až tří let redukovat „zhruba na desetinu“. Kompletnější zdokumentování zločinů komunismu si dle jeho odhadu mělo naopak vyžádat již prezentovaných dalších deset až patnáct let.

V letních měsících 1997 se trestní postih pachatelů zkomplikoval. K osmému výročí 17. listopadu 1989 Benda nastavil zrcadlo české justici: „Od začátku našeho působení svádíme složitý zápas a narážíme na mnoho překážek. Zhruba v posledních dvou měsících došlo k poměrně dramatickému vývoji, kdy na rozdíl od předchozích pochopitelných či vysvětlitelných překážek formál-

ního rázu začaly fungovat vyložené ideologické mechanismy. Může to mít souvislost i s tím, že jsme začali stíhat některé soudce – například z babického případu...“ Na jednu stranu zdůraznil, že nejde o „univerzální jev“, ale o záležitost týkající se určité části soudců, kteří „začínali věci vysvětlovat vyložené ideologicky“. Na stranu druhou uvedl, že jde „o vážnou ofenzivu, směřující k totalnímu zamezení stíhání komunistických zločinů minulé éry“.

V další části rozhovoru objasňoval, proč bylo obtížné kvalifikovat „podstatnou část zločinů“ spáchaných během komunistické éry podle zákonů o trestných činech proti lidskosti. Po opětované interpretaci zákona č. 198/1993 Sb., který mj. konstatoval jako objektivní překážku běhu promlčecích lhůt až do 29. prosince 1989 samotnou existenci komunistického režimu, prohlásil: „Nemáme zájem dostat se do jakéhosi absolutního, řečneme norimberského trestání, diktovaného mocí vítěze. My udržujeme právní kontinuitu, postupujeme přísně podle práva, které v ČR platí a které nenavozuje žádné zpětné působení...“

V souvislosti s novelou zákona č. 238/1992 Sb. o střetu zájmu Benda svým podřízeným prohlásil, že „jednoznačnou prioritou je práce a činnost našeho úřadu“, kterou dokonce označil za „důležitější“ než práci senátora. Téměř až do konce však nechal otevřený „problém“, zda by pro ÚDV byl „prospěšnější... jako senátor nebo jako ředitel“.

Nový ministr vnitra za KDÚ-ČSL Cyril Svoboda však situaci, která stala aktuální 1. ledna 1998 nabytím platnosti novely zákona, vyřešil jinak, než jak si Benda představoval: namísto dočasného uvolnění „z práv a povinností“ ředitele úřadu ho odvolal. Výkonem funkce ředitele ÚDV byl zprvu pověřen a posléze potvrzen dosavadní první náměstek M. Gula. Přestože se senátor Benda několikrát kriticky vyjádřil k některým personálním i organizačním záležitostem, je možné konstatovat, že „Bendův úřad“ fungoval po stránce koncepční, metodické i výkonné v intencích předchozích kompetencí až do poloviny listopadu 1998, kdy ředitel Gula v průběhu druhé kontroly odstoupil z funkce a odešel od policie.

Pro úřad to nebylo jednoduché období. Po červnových volbách byla sestavena jednobarevná vláda České strany sociálně demokratické (ČS-SD), jejíž představitelé – např. ministři J. Bašta a V. Grulich – dávali již v letních měsících 1998 najevo, že jedním z prvních policejních úřadů, na který upřou svoji pozornost, bude právě ÚDV. Ministr vnitra Grulich sice prohlásil: „Mně tento úřad ve své činnosti nepřekáží. Pokud vykonává užitečnou činnost, nechť ji vykonává dál.“ Krátce nato 11. září 1998 poslal na ÚDV svoji inspekci, která ovšem nezjistila nic tak závažného, na základě čeho by bylo možné provést alespoň minimální personální změny v jeho vedení.⁶⁾

Do toho 24. října 1998 vypukla tzv. Zilkova aféra, vycházející z určitého zpochybnění bývalého vídeňského starosty na základě informací z archivovaného svazku čs. komunistické rozvědky,⁷⁾ spojovaná jak s Václavem Bendou, tak i s jeho bývalým pracovištěm. Senátor se veřejně ohradil proti tomu, že by šlo o cokoliv protizákonného. „Bylo to [na ÚDV] jaksi nad rámec našich povinností, ale byli jsme prezidentem republiky, respektive jeho kanceláři a řadou dalších orgánů tohoto státu konzultováni ve věcech státních zaměstnání, udělování vysokých funkcí. Obvykle jsme na tyto dotazy neoficiálně poskytovali odpovědi...“ Benda dále upozornil, že nebyl v pozici „obyčejného sokromníka“, ale senátora a člena senátního výboru pro zahraniční věci, obranu a bezpečnost. „Žádné informace jsem nezveřejnil, pouze jsem na naléhavý dotaz Kanceláře prezidenta republiky vydal svoje stanovisko... Já jsem prostě na dotaz nejvyššího představitele tohoto státu sdělil svůj názor jako expert. Tentokrát mé informace nepocházely z ÚDV...“

Benda podle vlastního prohlášení o úřadu jednal z řadou představitelů sociální demokracie, včetně předsedy vlády Miloše Zemana, a „pevně doufal, že ČSSD nebude v těchto tendencích pokračovat... ÚDV byl nicméně dál omezován, tiše bylo bylo vyslovováno, že minulost už nikoho nezajímá, že ÚDV už nemá smysl, a pokud bude vůbec existovat, změní se v jakýsi výzkumný ústav“. Tento trend ostatně potvrzovala druhá kontrola zahájená 9. listopadu 1998 tentokrát ministerskou supervizí, která celý úřad v podstatě obrátila naruby.

V polovině prosince 1998 situace eskalovala natolik, že se situací na ÚDV začali zabývat poslanci. Benda v této souvislosti opakovaně v médiích vyvracel mýty rozšiřované kontrolory i ministrem Grulichem. „Třetí mýtus zní, že na ÚDV panuje nepořádek a kontrola tam přinesla pořádek. Opak je pravdou. Kontrolní skupina na ÚDV konala nezákonně...“ Zcela správně připomenul: „Na ÚDV se samozřejmě vyskytují různé formální nedostatky, jako na každém úřadu, ovšem obvinění jsou buď nesmyslně nafouknutá, nebo přímo lživá. Například tak často skloňovaný pojem „černá kopie“, který má vyvolat dojem bůhvíjakého nezákonného nakládání s tajnými svazky, je matením veřejnosti. ÚDV pouze v souladu se zákonem a po dohodě nebo na přímý pokyn správců archivů množil relevantní části svazků a řádně je zakládal do svých spisů.“ Posléze ministru Grulichovi vyčetl, že v průběhu kontroly „veřejně předjímal její výsledky takovým způsobem, který nejen odporoval vnitřním předpisům MV a zásadám slušnosti, ale silně poškodil reputaci ÚDV, což se promítá na ochotě ostatních složek MV plnit byt jen své zákonné povinnosti vůči ÚDV“. Množství písemností – tzv. vzorků – odvezených supervizí z ÚDV k po-

souzení, odhadoval na 36 000 listů o váze cca 160 kilogramů.

V jedné ze svých reakcí na Grulichovy kontroly Benda, který v jednom rozhovoru označil své působení v čele úřadu za „epizodu“ v celém svém protikomunistickém snažení, shrnul dosavadní činnost ÚDV: „Za dobu [své existence] vyslechl asi 10 tisíc osob, zahájil trestní stíhání proti přibližně 140 osobám, předal státnímu zastupitelství návrh na obžalobu asi 50, před soud se dostalo 29 a odsouzeno bylo zatím 6 osob.⁸⁾ Šetřil například řadu případů vražd na hranicích, smrt Jana Masaryka, případ Babice a obdobné akce při násilné kolektivizaci, vlastizradu z roku 1968, mučení v padesátých i osmdesátých letech...“ Za připomenutí stojí ještě oficiální výstup pracovního týmu prověřujícího údajnou účast čs. zdravotnického personálu na válečných zločinech v Koreji a Vietnamu, který na počátku roku 1998 senátor Benda osobně předával představitelům amerického ministerstva obrany.

Koncem ledna 1999 senátor Benda reagoval na sliby ministra Grulicha, deklarované v souvislosti s instalováním nového ředitele Mgr. Ireneje Kratochvíla, který přišel z Národního bezpečnostního úřadu. „Pozorně vývoj situace sleduji a s lítostí musí konstatovat, že se naplňují mé nejčernější obavy. Na ÚDV se nezlepšuje nic, řada těch nejschopnějších pracovníků odešla či odchází, práce je blokována a všeobecně panuje normalizační atmosféra.“ Pokládal navíc za svou povinnost omluvit se členům Konfederace politických vězňů i ostatním obětem komunistické režimy a jejich příbuzným, že nebude naplněn jeho slib o potrestání či alespoň pojmenování komunistických zločinů. „Nevzdávám se, ale naplnění tohoto slibu se zřejmě vzdaluje, neboť několikaletá práce na dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu je blokována a její výsledky mařeny. ÚDV se v současném personálním obsazení a se současným politickým zadáním stává pouhou zástěrkou, Potěmkinovou vesnicí, která má zakrýt fakt, že současně vedení ministerstva vnitra nemá zájem na vyšetření komunistických zločinů.“

Na tato slova poměrně nepřiměřeně reagoval nový ředitel úřadu, který se posléze snažil senátora ODS získat na svou stranu alespoň udělením členství v poradním orgánu, což se i přes jeho formální jmenování pochopitelně nepodařilo.

Benda se i nadále kriticky vyjadřoval na adresu všech, kteří se snažili omezovat či bránit ÚDV v jeho činnosti (v této souvislosti stojí za to vzpomenout, že jsem byl osobně přítomen, když vyjádřil hluboké zklamání nad osobou, kterou počátkem roku 1995 přivedl přebudovat vyšetřovací úsek), snažil se vést řadu dalších politických jednání s cílem pozitivně ovlivnit budoucnost ÚDV. Není ovšem cílem tohoto textu, nakolik se mu to podařilo. Václav Benda zesnul 2. června 1999.

7) Srov. KOHOUT, Lubor – ŘEZNÍČEK, Martin – KŘIŽANOVÁ, Rebeka: *Helmut Zilk s StB spolupracoval*. In: Týden, č. 44, 1999, s. 17 – 20.
8) Počátkem prosince 1998 česká média jako odsouzené uvedla: Ladislava Máchu, Jaroslava Daniela, Josefa Kafku, Václava Smejkalu, Bohumíra Vlačihu a Františka K.

Projekt Stredoeurópskej univerzity v Budapešti (CEU)

Patrik Dubovský „*SúčasnÉ dejiny: Pohľad späť – 2003 – 1933*“
a naše „*vyrovnávanie sa s minulosťou*“

Mgr. Patrik Dubovský
(1965), absolvent
katedry čsl. dejín
a archívnickva FF UK,
doktorant (PhD.)
na FF UK Bratislava.

Historiografia obdobia po februári 1948 v Československu je plná nielen tzv. bielych miest, ale i sfalšovaných a prekrútených faktov a interpretácií. Metódy ideologizácie histórie, prikrášľovania vlády komunistického režimu a zavádzanie bludnej metodológie marxizmu-leninizmu (triedny boj, socialistická revolúcia, občania druhej kategórie, odludštenia histórie, rola máš v histórii, nacionalizácia histórie a fabrikovanie falošných hrdinov) boli častou pracovnou metódou servilných publikujúcich historikov medzi rokmi 1939 (1948) – 1990. Tak sa v nej skoncentrovalo enormné množstvo spomenutých bielych a zdegenerovaných miest. Tento scenár sa viac-menej uplatnil vo všetkých historiografiách krajín sovietskeho bloku, československú pofebruárovú či slovenskú vojnovú nevyvímajúc.

Jednou z nádejných iniciatív, sledujúcich práve vyplňanie spomenutých bielych a regenerovanie tých zdegenerovaných miest, je Projekt „Recent Pasts: Looking Backwards, 2003 – 1933“ (SúčasnÉ dejiny – Pohľad dozadu), ktorý od marca 2004 rozbíha Stredoeurópska univerzita (CEU) v Budapešti a jej Centrum historických štúdií – program Pasts (Dejiny).

Projekt sa snaží dať dohromady historikov, archívárov, politológov, sociálnych historikov, memoaristov a i. z krajín bývalého sovietskeho bloku, ale i, vzhľadom na časový a ideový zámer projektu, z krajín iných totalitných režimov.

Autori projektu sa snažia o nové nazeranie na obe najtragickejšie totality XX. storočia – komunizmus a fašizmus a o vytvorenie ich prirodzeného ideového prepojenia, súvzťažnosti a vzájomnej kauzality.

Prvý seminár projektu Recent Pasts bol organizovaný na pôde CEU v dňoch 12. – 14. marca 2004 s názvom „Recent Pasts: The State of the Art“ (SúčasnÉ dejiny: Stav spracovania). Všetky semináre projektu, podobne ako všetky príbuzné výskumné a prednáškové aktivity, sú súčasťou najväčšej európskej siete nazvanej EURHIST XX, zameranej na históriu Európy v XX. storočí. Práce a výskum koordinujú profesor Sorin Antohi (CEU Budapešť) a profesor John Horne (Trinity College Dublin).

Vízia projektu „SúčasnÉ dejiny: Pohľad dozadu 2003 – 1933“ vychádza zo skutočnosti, že v čase, keď sa západné demokracie zaoberali studenou vojnou, resp. boli do nej vťahované, ich morálna povinnosť vysporadúvať sa s ich vlastnými tragédiami z polovice XX. storočia zaostávala.

Tento stav potom nerezultoval do konkrétnych opatrení ako by boli stále, jasné a právne účinné aktivity, administratívne opatrenia, verejnÉ debaty, akademické výskumy a nové vzdelávacie programy. Jednoducho tu chýbala akási porovnávacía historiografia, prepájajúca rôzne interpretácie a sebareflexívnu metodológiu národných dejín krajín Západu i Východu, ale najmä fenoménov ako vznik a rozmach nacizmu, ruského komunizmu, holokaustu, sovielizácie, gulagov, koncentračných táborov, a to akosi prirodzene v historiografiách krajín pod sovietskou supremáciou, ale i v historiografiách krajín, ktoré nacizmus a fašizmus vytvorili a živili.

Narastajúce množstvo napísaných a vyskúmaných skutočností v európskych súčasných dejinách teší a ukazuje, že popri národných prístupoch k spracovaniu sa vynára určitá všeobecná formula postojov k blízkej minulosti, čoho eklatantným príkladom je zvláštny prípad Nemecka, resp. nemeckej historiografie o Nemecku v XX. storočí. Jeho oslobodzujúci význam tkvie vo vyjasnení, objektivizácii a najmä prijímaní paradigmy: *vyrovnávanie sa s minulosťou*. Javí sa to potom ako dôkaz kontroverzného, bolestivého a dlhého procesu vyrovnávania sa s touto minulosťou, a to psychologicky, morálne a i metafyzicky, pracujúc s ňou v rovine politiky, práva a vzdelávania.

Pred rokom 1989 štáty sovietskeho bloku, plne ovládané komunistickými štátostranami, bezostyšne zasahujúcimi do súkromných sfér individuálnej pamäte a ovládajúcimi všetky spoločenské sféry, prepisovali dejiny, ovládli a formovali aj pravidlá spoločenskej pamäte.

Dnes, v roku 2004, takmer o polovicu generácie neskôr, je čas urobiť si inventúru v tom, čo si vlastne „Východoeurópania“ ešte pamätajú a ako si vlastne vytvárajú vlastný odstup od svojich blízkomínulých dejín. To preto, lebo „východ“ sa musí vysporiadať akoby simultánne s fenoménmi, ako boli medzivojnový autoritarizmus a diktatúry, druhá svetová vojna samotná a holokaust, gulag a jeho odnože u sovietskych vazalov či súputníkov, obdobie studenej vojny a stalinizácia, odmák a socializmus s ľudskou tvárou či gulášový komunizmus, ale i nacionalistický komunizmus, rezistencia a kolaborovanie voči/so štátostranami, záhady a traumy roku 1989 a tiež často už omieľaná tranzícia. Ako je vôbec možné pochopiť toto všetko na pozadí demokratizácie, cezgeneračnej a nadnárodnej dynamiky európskej integrácie?

Aby sa vyvolala hlboká, porovnávacia a inovatívna diskusia o týchto témach, projekt *hľadá dozadu* na sedem dekád súčasných dejín (2003 – 1933).

Vyššie spomenuté javy, ako dôsledky 1. svetovej vojny s dôrazom na vzrast pravicového politického radikalizmu a autoritatívno-diktátorských režimov, druhá svetová vojna a jej dôsledky, soviétizácia Strednej a Východnej Európy, studená vojna, revolúcie roku 1989, rozpad Sovietskeho zväzu, samotná tranzícia, zahŕňajúca integráciu nových štátov do EÚ – tieto udalosti, procesy a javy budú v projekte kriticky spracované tak, aby sa lepšie interpretovali historické korene súčasných európskych dejín a onej transformácie, ktorú možno nazvať i európskou integráciou alebo inak: europeizáciou európskych dejín.

Podobne ako mnohé iné retrospektívne projekty i tento projekt „pohľadu dozadu“ štartuje z predpokladu, že historické obdobia chronologicky najbližšie k súčasnosti sa nedajú pochopiť bez dôkladného poznania období nim predchádzajúcich (napr. Hitlerove pohnútky k revízii Versaillských dohôd a útok na Francúzsko, dôsledky dohody z Locarna a Mnichovský diktát a podobené).

V úsilí tohto projektu hrá dôležitú rolu interdisciplinárny prístup. V historickom výskume samotnom sa potom zvláštny dôraz kladie na výpovede a práce pamätníkov (Oral History), ako aj odborný prístup politikov, žurnalistov, publicistov, tvorcov učebníc a učiteľov. Toto je jedna z ciest ako vytesniť spomenuté zásahy do individuálnej a spoločenskej pamäte, resp. vytesniť jej umelé fabrikovanie.

Metodika projektu zahŕňa sondu do názorov o historickom ponímaní práve historikov a politológov krajín bývalého sovietskeho bloku a rovnako i tých krajín, v ktorých sa zrodil nacizmus a fašizmus.

Bukureštská konferencia projektu Recent Past v máji 2004 sústredila k danej téme pohľadu na uplynulých 70 rokov práve odborníkov z týchto krajín. Z postkomunistických krajín ich reprezentovali profesor Stredoeurópskej univerzity (CEU) Budapešť Antohi Sorin a profesor Historického inštitútu A. P. Xenopol v laši Alexandru Zub, ako aj historici, archivári a politológovia z Poľska, Maďarska, Srbska, Moldavska, Bulharska, Bieloruska, Litvy a Slovenska. Sebareflexiu v historickom nazeraní na nacizmus a fašizmus a ich dôsledky, ako aj obdobie nemeckého prosovietskeho socializmu v bývalej NDR prezentovali prof. Jürgen Kocka, predseda Medzinárodného výboru historických vied a tiež predseda Vedeckého centra pre sociálny výskum Berlín, profesor Jörn Rüsen, predseda Kultúrno-vedeckého inštitútu v Es-

sene a profesor Harald Welzer z Univerzity vo Witten-Herdecke.

Profesor Andrei Plesu, rektor New Europe College v Bukurešti, hovoril na úvod o tom, že akékoľvek nevysporiadanie sa s minulosťou zatvára dvere k formulovaniu súčasnosti, k tranzícii a k europeizácii. Povedal, že Európa ako fenomén nemá vysporiadané staré morálne traumy, ako napr. holokaust.

Profesor Sorin Antohi, profesor na Stredoeurópskej univerzite (CEU) Budapešť a riaditeľ prog-

ramu Past (Dejiny) v Centre historických výskumov CEU, načrtol otázku limitov porovnateľnosti medzi komunizmom a fašizmom a či je vôbec možné tieto dve pandémie porovnávať. Čo sa týka paradigmy: pre vyrovnávanie sa s minulosťou je podľa prof. Antohiho nemožné „zahusťovať“ dejiny (najmä nemecké) bez hlbšieho štúdia archívov, doteraz neprístupných. Tvrdí, že história je homogénna a akékoľvek diverzifikovanie jej škodí, a tak žiaden historický problém nie je len národný.

Profesor Jürgen Kocka, prezident Vedeckého centra pre sociálny výskum, zdôraznil, že pri „vysporiadaní sa s minulosťou“, najmä v Nemecku, je nutné úprimne skonštatovať a prijať, že Nemecko vygenerovalo oba typy diktatúr (nacizmus Tretej

Jeden z pamätných krížov v Bukurešti na mieste bojov medzi rumunskou armádou a Securitate v decembri 1989.

Foto: autor.

riše a sovietsky komunizmus NDR) na svojom území a vo vlastnom národe (jeho časti). Skonštatoval, že Nemecku po druhej svetovej vojne a i po páde berlínskeho múru chýbal dostatok sebareflexie, najmä o zločinoch nacizmu. Napríklad východní Nemci počas existencie NDR nehovorili „my“, keď sa hovorilo o zločinoch nacizmu. Historizovanie v pravom slova zmysle v tomto prípade považuje profesor Kocka za najlepší spôsob, ako sa vo sfére sebareflexie blízkomínulého (súčasných dejín) očistiť a vnútorne oslobodiť (napr. ako nazvať 8. máj 1945?: deň porážky fašizmu alebo deň víťazstva nad fašizmom – z pohľadu nemeckých antifašistov). Podľa Kocku nemecké dejiny rokov 1945 – 1990 prebehli bez obdobia ozajstného pokoja, tieň nacizmu rokov 1933 – 1945 a východonemeckého komunizmu 1945 – 1990 zablacil možnosti sebakritického pohľadu na holokaust, vyčiňanie nemeckej armády, strelbu na nemecko-nemeckej hranici, ale i bombardovanie Drážďan, vraždy počas vyhánania Nemcov z ČSR a Poľska a pod. V tomto čiastočne tkvie i spomenutá europeizácia dejín starého kontinentu a síce, že fenomény ako holokaust, stalinizácia, gulag a iné sú vnímané ako celoeurópske problémy. Vyrovnávanie sa s minulosťou („*Vergangenheitsbewältigung*“) je podľa Kocku vlastne kontrola vlastnej (národnej) minulosti a jej revízia. Kocka sa na záver pýta: „Urobili teda Východoeurópania dosť v priznávaní si vlastných chýb minulosti?“

Profesor Jörn Rüsen nazval svoje vystúpenie: *Trauma a mory*. Výstižne tým pomenoval dlhoročné globálne pocity Nemcov po období nacizmu a druhej svetovej vojny a najmä dôsledky nemeckej vnútornej a zahraničnej politiky, ako aj vojny samotnej ako celospoločenskej nemeckej traumy. Trauma, ktorá vo forme mŕtvoho spánok 2 – 3 generácií žijúcich Nemcov počas posledných siedmich desaťročí, vnímajúcich od roku 1933 zhubnosť nacizmu, ničivosť fašizmu i beznádej, pokrytectvo a nebezpečnosť systému NDR.

Vo vzťahu k Nemcom v období, ktoré mapuje tento projekt, sa počas konferencie vykryštalizovali niektoré základné komparatívne tézy ako teória väčšieho a menšieho zla, osobná vina verzus veliteľská zodpovednosť, vykonávatelia a obeť (obeť vo vnútri režimu: antifašisti, komunisti, veriaci, Židia) a ako nerelativizovať tieto traumy a zároveň nemoralizovať.

Podľa profesora Rüsena určitá sekundárna traumatizácia u Nemcov môže viesť k uvedomenému prijatiu katastrof spôsobených Nemcami. Mory vo svedomí Nemcov zasa môžu napomôcť pochopiť tragédie ako holokaust, ktorý profesor Rüsen považuje za zničenie univerzálneho konceptu

identity človeka, za podstatnú smrtiacu stratu v samotnej ľudskosti. Historické svedomie potom vygeneruje vedomie o svete, ktorý sme stratili, a jediným východiskom môže byť čo najvernejšia rekonštrukcia minulosti historizovaním, teda znovu-vytváranie minulosti. A to práve historizovaním, v ktorom majú svoje miesto aj oslobodzujúce traumy a mory.

Slovenskej historiografii vo svetle paradigmy „vyrovnávanie sa s minulosťou“ sa dotýkajú mnohé tragické javy týchto posledných 70 rokov, ako kolaborácia s totalitným systémom v Nemecku alebo prijatie totalitných zákonov a praktík samotných, účasť na vojne proti bolševickému ZSSR a Poľsku, ako aj spoluúčasť na sústreďovacích, pracovných a v konečnom dôsledku i koncentračných a vyvražďovacích táborech a vyvražďovanie vlastného obyvateľstva v nich, porušovanie ľudských a občianskych práv, antisemitizmus, arizácia a protirómske tragické opatrenia. Zavádzanie totalitných politických a represívnych praktík po roku 1948 v rámci politickej diktatúry jednej ideológie a jednej strany viedli u nás k atrocitám ako justičné či násilné vraždy a protiprávne väznenia so stovkami rokov nespravodlivého žalárovania (70.000 nespravodlivo väznených a 130 ľudí zastrelených, popravených alebo utýraných), rozklad verejného života, zdecimovanie ekonomiky a sociálneho života, uzatvorenie občanov do priestoru štátu nepriehľadne chránenými hranicami, vraždy utečencov na týchto hraniciach a vo všetkom prítomná činnosť komunistickej tajnej politickej polície – ŠtB a k celkovej materializácii, ateizácii a morálnej i sociálnej devastácii našej krajiny.

Čo si teda vlastne ešte Východoeurópania pamätajú? Ako interpretujú Slováci, Česi, Maďari, Rakúšania, Chorváti a iné malé národy žijúce v Strednej Európe, v jednej z mlyníc európskych dejín, svoje morálne správanie sa počas kríz, vojen, zmien vplyvov mocností na svojich územiach? Ako na paradigme *vyrovnávanie sa a vyrovnania sa s minulosťou* jednotlivci hodnotia svoje morálne kariéry, zlyhania, strachy či nenásytnosť spomínajúc na svoje členstvá v stranách prvej ČSR, v organizáciách vojnovnej SR (Hlinkova garda, Hlinkova mládež a i.) alebo Protektorátu Čechy a Morava a neskôr v komunistickej Štátnej bezpečnosti – ŠtB, v KSČ a KSS, do ktorých cynicky prechádzali z Gestapa alebo HG, v retribučných súdoch, Štátnom súde, v radoch dozorcov väzení – mučiarní v Leopoldove, Ruzyni, Mírove, Ilave a neskôr v ponovembrových štruktúrach? Aké sú naše slovenské mory a traumy?

Stíhanie zločinov komunizmu cez aspekt ochrany ľudských práv

Príspevok bol prednesený počas pracovného seminára Ústavu pamäti národa v Papierničke dňa 21. 06. 2004.

Christoph Schaeffgen

Vážené dámy a páni. Najprv by som sa rád srdečne poďakoval za vaše pozvanie na tento seminár. To, že dnes môžem pred vami hovoriť, vnímam ako česť a dúfam, že moja prednáška aspoň trochu prispieje k splneniu vašich úloh.

Počas prezentácie Ústavu pamäti národa vo Východoeurópskom centre v Berlíne som mal možnosť vypočuť si príspevky pána Langoša a pána Lehkého. Z dnešnej prednášky pána Langoša poznám už aj vaše úlohy a ciele a viem, ako ďaleko ste sa zatiaľ dostali, teda že stojíte na samotnom začiatku. Dozvedel som sa aj to, že u vás ešte nedošlo k žiadnemu trestnoprávnemu stíhaniu niektorého z vinníkov, čo ma ako štátneho prokurátora zarmucuje. V Spolkovej republike Nemecko (SRN) bolo naopak trestnoprávne vyrovnanie sa s komunistickým bezprávím (*Das Unrecht*) už uzavreté. To vás však v žiadnom prípade nesmie odradiť alebo vo vašej snahe brzdiť. Rád by som zdôraznil, že to bol dôsledok výnimočne dobrých podmienok, ktoré ste vy nemali a ktoré okrem SRN nemal ani žiaden iný štát bývalého východného bloku. Nebudem tieto podmienky zatiaľ podrobnejšie popisovať, ale ak by ste mali záujem, rád sa k nim neskôr v diskusii vrátim.

SRN sa nezaoberala iba trestnoprávnym vyrovnaním, ale použila všetky nástroje, ktoré boli dôležité. Podľa mojej myšlienky je to okrem trestnoprávneho vyrovnanie aj rehabilitácia a odškodnenie obetí, náprava škôd, hlavne majetkových škôd, osobné preverovanie a prepúšťanie starej elity, ale aj historické a politické spracovanie minulosti, ktoré v podstate tvorí predmet a úlohu aj vášho úradu, vášho Ústavu pamäti národa.

Všetci politici SRN, nezávisle na tom, ktorej strany boli členmi, samozrejme okrem postkomunistickej strany, sa zhodli na tom, že je trestnoprávne vyrovnanie dôležité a to najmä preto, že bez spracovania minulosti nemôže byť vytvorená ani budúcnosť a že dôvera v právny štát predpokladá prenasledovanie bezprávia. Všetci sa tiež zhodli na tom, že rovnako dôležité, ak nie dôležitejšie, je aj mimosúdne vyrovnanie sa s minulosťou, hlavne zverejnenie komunistického bezprávia prostredníctvom dokumentácie, vedeckého spracovania prístupných dokumentov atď. Preto musím povedať, že považujem za skutočne správne

rozhodnutie, že váš ústav vytýčil ako jeden z hlavných cieľov svojej činnosti práve dokumentáciu a publikáciu bezprávia. Trestné právo má totiž možnosť pozeráť iba späť. Prostriedkami vášho ústavu však bude možné bezprávie komunizmu zverejniť, čím sa toto bezprávie stane predmetom stálej diskusie. Takáto diskusia je ďalej nevyhnutná k tomu, aby sme sa dozvedeli, ako bezprávie komunizmu vznikalo a aké malo štruktúry, lebo jedine tak môžeme opakovaniu bezprávia zabrániť. Dnes však budem referovať iba o nemeckom trestnoprávnom vyrovnaní. Pred šiestimi alebo siedmimi rokmi som bol na návšteve v Úrade dokumentácie a vyšetrovania zločinov komunizmu v Prahe, v ktorom toho času pracoval pán Lehký. V tej dobe sme aj my boli uprostred práce a diskusie. Nazbierali sme poznatky a skúsenosti a ja dúfam a verím, že vám môžu vo vašom ďalšom pôsobení pomôcť.

My, prokurátori, sme sa mohli bez akéhokoľvek časového alebo tematického obmedzenia zaoberať všetkými formami komunistického bezprávia, tak ako sa v NDR vyskytli. Spočiatku sa nám bývalí komunistickí vodcovia pokúšali v našej činnosti brániť. Odôvodňovali to tým, že tu ide o výsostný štátny záujem, že sami podliehajú imunite a že by teda mali byť zo stíhania vylúčení. Tento argument však bol nemeckou justíciou veľmi rýchlo a jednoznačne zamietnutý. Jediné, čo nás obmedzovalo, boli premlčacie lehoty. Podľa nemeckého práva je každý zločin s výnimkou vraždy premlčateľný. Premlčacia doba pre stredne ťažký trestný čin je päť rokov a pre ťažký trestný čin dvojnásobok. Otázne bolo, kedy tieto lehoty začali plynúť. Nemecko však už má skúsenosti s tým, ako sa vyrovnáť s bezprávím diktatúry, keďže má za sebou strašnú minulosť nacionálneho socializmu. Už vtedy bol zavedený princíp, že keďže počas trvania diktatúry nie je stíhanie bezprávia možné, nemôžu plynúť ani premlčacie lehoty, takže sa počítajú až od pádu diktatúry. Preto začali v Nemecku premlčacie lehoty plynúť až po znovuzjednotení Nemecka 3. októbra 1990. Nakoniec boli ešte dvoma zákonmi predĺžené o dva, prípadne o tri roky, čím sme získali čas až do roku 2000.

Mali sme ale aj výhodné organizačné podmienky. Na vyrovnanie sa s komunistickou minu-

*Christoph Schaeffgen
generálny prokurátor SRN
v Berlíne (1990 – 1999)
pre trestnoprávne
vyrovnanie so zločinními
komunizmom v bývalej NDR*

lostou bol vytvorený samostatný útvar generálnej prokuratúry, v ktorom pracovalo približne 60 prokurátorov. Pretože prokurátor je povinný vyšetriť podozrenie na každý trestný čin a keďže vôľa stíhať zločiny komunizmu bola nielen u všetkých prokurátorov, ale aj u všetkých vtedajších politických vodcov, mohli sme sa venovať naozaj všetkým formám komunistického bezprávia. Nemôžem ich všetky podrobne popísať, na to dnes nemáme priestor, skôr by som rád vytiahol jeden konkrétny príklad, ktorý súvisí aj s vaším bývalým štátom, s federáciou Čechov a Slovákov. Vyšetřovali sme napríklad to, či vstúpili vojská Národnej ľudovej armády NDR (*Nationalvolksarmee*) 21. augusta 1968 do ČSSR a či pritom išlo o trestný čin.

Ťažisko našej činnosti však ležalo v stíhaní porušovania ľudských práv, systematicky vykonávaného vládou a stranou Nemeckej demokratickej republiky (NDR) prostredníctvom exekutívnych orgánov t. j. ministerstvom štátnej bezpečnosti,¹⁾ justíciou a armádou. Ministerstvo štátnej bezpečnosti malo nakoniec 90 000 zamestnancov a asi dvakrát toľko neoficiálnych spolupracovníkov. Vyšetřovali sme praktiky tohto úradu ako plánovanie a vykonanie vraždy na odporcoch a nepriateľoch režimu, únosy ľudí z iných krajín, najmä z NSR a západného Berlína na územie NDR, vydieranie väzňov, aby podali želanú výpoveď, kontrola pošty, odpočúvanie telefonátov a tzv. rozvratné opatrenia proti disidentom a hnutiam pre občianske práva.

Teraz by som rád povedal pár slov k zločinom justície. Vo východnom Nemecku bolo z politických dôvodov odsúdených a uväznených 150 až 200 tisíc ľudí. V 72 prípadoch bol vynesený a vykonaný rozsudok smrti. Aj po podpísaní Helsinskej dohody²⁾ boli východonemeckou vládou prenasledovaní tí, ktorí chceli využiť svoje právo na vycestovanie z republiky. Vo väčšine prípadov boli títo ľudia odsúdení k trestu odňatia slobody za trestný čin proti štátu³⁾, ktorý si museli aj odpykať. A to napríklad iba preto, že si priviazali bielu vlajku na anténu svojho auta alebo že si nalepili písmeno A na okno svojho bytu, čo medzi zasvätenými vyjadrovalo pranie vycestovať. Potom boli, prirodzene, stíhaní tí, ktorí sa pokúsili prekročiť zelenú hranicu a boli pri tom pristihnutí pohraničnou políciou. Všetci títo ľudia museli ísť na dlhý čas do väzenia, tresty boli až jeden rok, pričom odsediť si museli plný trest. Tvrdšie tresty až po trest smrti ukladala NDR až do roku 1981 za skutočnú alebo aj len za údajnú špionáž a sabotáž.

Ďalej sme sa zaoberali trestnými činmi na vnútronemeckej hranici, ktoré spáchali pohraničné jednotky armády NDR. Viedli sme 1000 až 2000 súdnych procesov proti vojakom, dôstojníkom, generálom, ministrom a členom politbyra, pretože na hraniciach zahynulo najmenej 265 ľudí strelnou zbraňou použitou s úmyslom zabíjať alebo našliapnutím na mínu. Tieto činy sme museli najskôr dôkladne prešetřit a na to sme potrebovali písomné podklady z vojenských archívov, z archívu politbyra, ale aj podklady Stasi. Vyšetřovanie by bez týchto podkladov nebolo vôbec možné. Aj v tomto smere sme však mali dobré podmienky. Po znovuzjednotení Nemecka prešli všetky podklady do rúk SRN, takže ich v medziobdobí NDR nestihla veľmi zničiť. To sčasti súvisí aj s charakterom nemeckého národa. Nemci radi hromadia papiere a neradi sa s nimi lúčia, čo bolo v našom prípade veľké šťastie.

Počas nášho vyšetřovania vyvstala aj rozhodujúca právna otázka, nakoľko by väzba na štátne právo mohla obmedziť tresty za spáchané bezprávie. SRN ako právny štát totiž kladie dôraz na ochranu ľudských práv, čo rýchlo pochopili aj bývalí držiteľia moci a hneď sa aj, ako začalo ich stíhanie, na ľudské práva odvolali. Odvolali sa najmä na jedno z ľudských práv, ktoré právny štát garantuje, a to, že žiaden občan nemôže byť za svoj čin stíhaný so spätnou účinnosťou zákona. Tento princíp právneho štátu zakazuje potrestať niekoho za čin, ktorý za starého režimu, teda režimu NDR, nebol trestným činom. Egon Grenz to vyjadril slovami: „Čo včera bolo právom, nemôže byť dnes bezpráviom.“⁴⁾ Ja ale neverím, že by volil tie isté slová, keby vedel, že sa tak isto pred potrestaním obhajovali aj nacionálni socialisti. Od toho, ako sa s týmto zákazom narába, závisí aj to, do akej miery je právny štát vôbec oprávnený trestnoprávne sa vyrovnáť s bezpráviom diktatúry. Ústredný význam má pritom otázka, či a do akej miery je právny štát nútený uznať aj vtedajšie zákony a praktiky, ktoré porušovali ľudské práva. Inými slovami, či tento zákaz spätnej účinnosti zákona zaručuje beztrestnosť aj štátom legalizovanému porušovaniu ľudských práv, či je teda stíhanie porušovania ľudských práv opäť porušením ľudských práv, a to práva na zákaz spätnej účinnosti zákona.

Táto otázka bola v Nemecku diskutovaná a zodpovedaná v súvislosti s vraždami na hranici. NDR mala zákon o hranici, v ktorom sa hovorí, citujem uznesenie: „Použitie strelnej zbrane je oprávnené, ak je potrebné bezprostredne zabrániť vykonaniu alebo pokračovaniu trestného činu,

1) Ministerstvo štátnej bezpečnosti – Ministerium für Staatssicherheit (Stasi) – tuzemská a zahraničná tajná služba NDR.

2) V roku 1975 na Konferencii o bezpečnosti a spolupráci v Európe (KBSE) konanej v Helsinkách sa zaviazali jej signatárske štáty – všetky štáty Európy, vrátane ZSSR, USA a Kanady – k právne záväznému rešpektovaniu ľudských a občianskych práv a k vzájomnej kontrole ich dodržiavania. Takáto vzájomná kontrola v rámci signatárskych štátov prestala byť považovaná za vmiešavanie sa do vnútorných záležitostí štátu.

3) Trestný čin proti štátu – die Straftat der Beeinträchtigung staatlicher Tätigkeit.

4) „Was gestern recht war, kann heute nicht unrecht sein.“

ktorý sa za daných okolností javí ako zločin.⁵⁾ Útek z republiky bol v trestnom zákonníku definovaný tak, že právne napíňal skutok zločinu. Čisto formálne bolo podľa zákonníka použitie strelnej zbrane pri úteku oprávnené, teda legálne. NDR však so svojimi praktikami zašla za rámec zákona. Pohraničníci dostali rozkaz, od rozhodnutia v politbyre až po denný rozkaz na hranici, vyložiť zákon o hranici tak, že nesmú nikomu dovoliť prekročiť hranicu, a že je lepšie, ak utečenec zomrie, než aby sa mu útek podaril. Vedenie NDR tak dalo prednosť ochrane hraníc pred ochranou ľudského života. Justícia SRN uznala túto prax ako protiprávnu a proti ľudským právam. Rozhodol pritom vývoj ľudských práv od roku 1948 až dodnes. Okrem toho bolo rozhodujúce aj to, že NDR uznala štandard daný medzinárodnými dohovormi. V marci roku 1976 schválila medzinárodný pakt o občianskych a politických právach z 19. decembra 1966. V tomto pakte sa hovorí: „Každý človek má vrodene právo na život, nikto nesmie byť svojvoľne zbavený života.“⁶⁾ V ďalšej dohode sa hovorí: „Každý človek môže opustiť každý štát vrátane svojho vlastného.“⁷⁾ Tieto, v NDR uzákonené a uznané, pravidlá boli praktikami na hranici porušované. Dokonca aj napriek tomu, že podľa ústavy NDR sa pri každom akte štátu mal dodržiavať princíp primeranosti podmienkam, čo je nepísaný ústavný princíp každého civilizovaného štátu.

Trvalo šesť rokov, kým bol tento právny spor vyriešený. Nakoniec najvyšší nemecký súd, Ústavný súd SRN, uznal rozsudok trestného súdu. V marci roku 2001 potvrdil aj Európsky súd pre ľudské práva rozhodnutie Ústavného súdu SRN, nakoľko sa naň niektorí z odsúdených obrátili.⁸⁾ Nikto nevedel, ako európsky súd pre ľudské práva rozhodne a rozhodne nikto nečakal, že to bude dokonca jednohlasné rozhodnutie všetkých sedemnástich sudcov grémia. V tomto grémiu zasedali totiž aj sudcovia z krajín bývalého východného bloku, ktoré mali podobný zákon o štátnej hranici a v ktorých zatiaľ k žiadnemu trestnoprávnemu stíhaniu kvôli usmrteniam na hranici nedošlo. O to väčšiu váhu má toto rozhodnutie pre vývoj trestnoprávnej ochrany proti porušovaniu ľudských práv počas diktatúry. Ja sám ho považujem za epochálny príspevok. Toto rozhodnutie vytvorilo, a tak to vidia aj nemeckí právní vedci, určité smernice pre všetky štáty, ktoré sú pri prechode k demokracii konfrontované s dedičstvom hrubého porušovania ľudských práv. Podľa mňa otvára stíhaniu veľmi jednoduchú a vďačnú cestu, keďže sa v ňom hovorí, že nástupcom diktatúry sa nedá vy-

čítať, ak právne normy tej doby vyložili a použili vo svetle princípov právneho štátu. To znamená, že zákaz spätnej účinnosti zákona pre vnútroštátne legitimizované porušovanie ľudských práv neplatí. Pán Lehký mi hovoril o prípadoch, kedy slovenská prokuratúra odmietla vyšetrovanie usmrtenia utečencov na slovenskej hranici s Rakúskom, keďže pohraničníci konali podľa vtedy platných zákonov. Myslím si, že po rozhodnutí Európskeho súdu pre ľudské práva nemôže byť trestné stíhanie na základe podobného odôvodnenia zamietnuté. Podľa súčasného stavu ochrany ľudských práv je štát k zásahu do ľudského života oprávnený len vtedy, ak tým môže odvrátiť ohrozenie ľudského života zo strany niekoho druhého.

Nám toto rozhodnutie umožnilo široké trestné stíhanie zločinov usmrtenia na hranici. Ale do úvahy sme museli vziať ešte aj iné preventívne právne opatrenia, aj iné hranice. Každému podozrivému musela byť dokázaná individuálna vina, účasť na usmrtení utečenca. Museli sme vynaložiť veľa práce, aby sme dokázali, že v jednotlivých prípadoch boli aj členovia politbyra zodpovední za to, čo sa dialo na hranici. Museli sme zrekonštruovať a dokázať celý reťazec rozkazov, vychádzajúc od základného uznesenia politbyra cez národnú radu obrany, ministerstvo obrany a cez rôzne armádne úrovne až k jednotlivým pohraničníkom, ktorí použili strelnú zbraň. Okrem toho bolo nutné dokázať, že konkrétny pohraničník vystrelil a že minimálne akceptoval to, že musí utečenca zabiť a nielen zraniť. To sa nepodarilo vo všetkých prípadoch. Právny štát sa však dokáže vyrovnáť s tým, že sa nepodarí objasniť všetky zločiny. Riadi sa filozofiou,

Christoph Schaefgen (vpravo) a Miroslav Lehký počas pracovného seminára ÚPN v Papierničke. Foto: archív ÚPN.

5) „Die Anwendung der Schußwaffe ist gerechtfertigt, wenn die unmittelbar bevorstehende Ausführung oder die Fortsetzung einer Straftat zu verhindern ist, die sich den Umständen nach als ein Verbrechen darstellt.“

6) „Jeder Mensch hat ein angeborenes Recht auf Leben, niemand darf willkürlich seines Lebens beraubt werden.“

7) „Jedermann steht es frei jedes Land einschließlic seines eigenen zu verlassen.“

8) Rozsudok Európskeho súdneho dvora pre ľudské práva, Štrassburg zo dňa 22. marca 2001 vo veci F. Streletz, H. Kessler, E. Krenz ver-zus SRN. (Individuálne sťažnosti č.: 34044/96, 35532/97, 44801/98.)

že je lepšie nechať jedného vinníka na slobode, ako zavrieť niekoho, kto je nevinný.

Pre obeť politickej justície NDR bol však priebeh trestnoprávneho vyrovnaní, samozrejme, sklamaním. Na zodpovednosť boli ďalej vzatí páchatelia z radov sudcov a prokurátorov, ktorí ešte žili a ktorí vyniesli rozsudky smrti, keďže ich rozsudky boli príliš tvrdé a bez akéhokoľvek vzťahu k vykonanému činu. Ak sa ale občania stali obeťami justície akoby mimochodom, ak boli odsúdení za to, že demonštrovali, že sa spolčovali, za to, že organizovali zhromaždenia alebo vyjadrovali svoj názor, keď za to museli ísť do väzenia, neboli sudcovia a prokurátori väčšinou za tieto rozsudky odsúdení. Nemecká justícia sa nedokázala dopracovať k tomu, aby odsúdila trestné zákony NDR, podľa ktorých bola sloboda názoru, zhromažďovania sa atď. trestná. Podľa justície SRN sa musí neuznanie písaného zákona obmedziť len na pár veľmi špecifických výnimiek a jednou z tých výnimiek je zásah do ľudského života. Zákon zasahujúci do ostatných ľudských práv, ktoré ležia nižšie na hodnotovej stupnici, nie je zatiaľ braný ako bezprávie, ktoré nesmie byť tolerované a nie je natoľko hrubé, že ho spravodlivosť môže anulovať.

Táto časť našej práce prebiehala pre obeť, a aj pre mňa, veľmi neuspokojivo. Svoju rolu zohrali aj vnútronemecké dôvody, a to napríklad ten, že súdy spolkovvej republiky takmer vôbec nestíhali sudcov Tretej ríše, a preto horšie nemohli konať ani proti sudcom NDR. Existuje ešte jeden dôvod. Každý deň, keď čítame noviny alebo pozeráme televíziu, môžeme predsa vidieť, že reakcia civilizovaného sveta nie je jednotná, najmä keď ide o potlačovanie ľudských práv, ktoré ležia pod prahom zásahu do ľudského života alebo zdravia, v nedemokraticky usporiadaných štátoch. Táto reakcia nevyplýva z pevnej etickej, na hodnotu ľudských práv orientovanej pozície, ale spravidla je prospechárska. Nemôžem povedať, že tento postoj civilizovaných štátov znamená, že zásahy do ľudských práv tohto druhu sú vnímané ako trestuhodné bezprávie. Demokratické štáty sa schovávajú za medzinárodnú právnu normu nezasahovania do vnútorných záležitostí iného štátu a obmedzujú sa na humanitárnu pomoc, aj to v ojedinelých prípadoch. Preventívne sa pre obeť pri zme ne systéme nerobí nič. Toto všetko musíme vziať do úvahy, keď chceme hodnotiť rozsudky SRN v prípade justičného bezprávia. Pokiaľ siahajú moje vedomosti o minulosti súdництва, je trestnoprávne vyrovnanie sa s komunistickým bezpráviem v Nemecku úplne prvý prípad, kedy sa justícia vôbec zaoberala justíciou nejakej diktatúry. Najmä preto musíme vidieť pozitívne, že vôbec boli vynešené rozsudky. Rád by som aj vás vo vašej práci dôrazne povzbudil, aby ste justičné bezprávie nevynechali, ale aby ste ho uchopili a zdokumento-

vali. Iný postoj a hodnotenie môžeme dosiahnuť len vtedy, ak sa všetky štáty zhodnú a ak bude vo všetkých štátoch bezprávie komunizmu zverejnené.

Na záver by som ešte rád uviedol zopár čísel a vyjadril sa k tomu, prečo aj napriek neuspokojivým výsledkom považujem právne vyrovnanie sa s komunistickým bezpráviem za dôležité a správne. V SRN bolo vedených odhadom, spoľahlivé čísla neexistujú, 62 000 vyšetrovaní a iba v 300 až 400 prípadoch došlo k odsúdeniu vinníkov. Najvyšší podiel na rozsudkoch majú usmrtienia na hranici. Z asi 500 obžalovaných bola približne polovica, čiže 250, odsúdených. Medzi týmito odsúdenými je aj 8 členov politického vedenia NDR, členov politbyra a ministrov a 36 členov vedenia armády na tých najvyšších postoch. Proti politickým a vojenským vodcom boli vynešené tresty v rozpätí 3 až 7 rokov, ktoré si musia aj odpykať. Všetci strelci na hraniciach až na dve výnimky boli síce odsúdení, ale tresty si odpykať nemusia. Nemecké súdy im dali k dobru, že neboli len páchatelmi, ale že sa stali aj obeťami systému. V tomto systéme museli vyrastať a nemali možnosť spoznať iný hodnotový systém. Mnoho z týchto vojakov trpelo výčtkami svedomia. To, že boli trestnoprávne stíhaní a odsúdení, vnímali prakticky ako akési oslobodenie. O politických a vojenských vodcoch sa to, bohužiaľ až na zopár výnimiek, povedať nedá. Vôbec neprejavili ľútosť, až do konca len obhajovali to, čo vykonali. U sudcov bol podiel na rozsudkoch, už z uvedených dôvodov, podstatne nižší. V Berlíne bolo 100 ľudí obžalovaných a len 33 odsúdených. Páchatelom z oblasti štátnej bezpečnosti bolo ešte ťažšie dokázať vinu ako sudcom, nie z právnych, ale z praktických dôvodov, pretože dôkazov bolo oveľa menej. Bolo aj oveľa menej podaných žalôb, napríklad za násilné vymáhanie výpovede, za únosy a v jednom prípade za pokus o vraždu. Činnosť, ktorá mala dopad na najširšie vrstvy obyvateľstva, takzvané rozkladné opatrenia, prostredníctvom ktorých bola osobná a pracovná povesť danej osoby systematicky ničená, prostredníctvom ktorých boli rozvracané medziludské, rodinné a priateľské vzťahy, túto činnosť bolo takmer nemožné trestnoprávne uchopiť.

Ale človek sa učí zo skúseností. V Nemecku máme jedno porekadlo, ktoré hovorí: „Keď človek ide z radnice, obvykle je múdrejší.“ Moja skúsenosť je, že sa pri trestnoprávnom stíhaní systémového bezprávia musíme sústrediť najmä na naozaj ťažké porušenia ľudských práv a na hlavných vinníkov. Princiipiálne ale považujem toto trestné stíhanie za správne a nevyhnutné.

Na základe amnestie, či už zákonom danej alebo jednoducho tým, že nič nerobíme, nemôže byť podľa môjho názoru obnovený dlhodobý vnú-

torný pokoj, ktorý bol porušovaním ľudských práv narušený. Existujú na to aj príklady, ktoré nechcem príliš rozvádzať, možno len heslovito vymenovať. Pinochet v Chile žije predbežne bez stihania a potrestania na základe ním samým vyžiadanej amnestie. Chilský národ to síce neprijal, ale stihanie začalo, až keď utiekol do Anglicka, nenaštal však žiaden pokoj. Spomeňte si na Argentínu, v súvislosti s ňou mi nejdú z hlavy obrázky žien bubnujúcich na plechových hrncoch, ktoré sa ešte dnes pýtajú, kde zostali ich muži a synovia. Nemôžeme sa navždy vyhýbať potrebe a povinnosti odhaliť pravdu a bezprávie ako také pomenovať, venovať pozornosť obetiam a tým nekonformným odporcom režimu, ako ich ja rád nazývam – vrodenným demokratom. Je ťažko vytvoriť právny štát, ak sa prečiny predchádzajúcej diktatúry len tak zametú pod koberec.

Trestné stíhanie však prinieslo aj ovocie. Ako som už povedal, prispelo k rozvoju ochrany ľudských práv. Čo sa týka diktatúry, bolo jasne sta-

novené, že vedenie takéhoto štátu nemôže svojvoľne rozhodovať, čo je právo a čo nie. Musíme si ale aj uvedomiť, že ochrana ľudských práv ešte nie je optimálna. Vidíme aj, že súčasný právny stav nie je zatiaľ veľmi uspokojivý, pretože v trestnoprávnom stíhaní je obmedzený len na najťažšie zločiny a pretože sa spravidla dáva prednosť právnej istote, čiže právnemu poriadku, pred spravodlivosťou. Myslím si, že je nevyhnutná určitá zmena smeru v správaní a myslení ľudí. Zákony o ochrane štátu, ktoré sa nezakladajú na demokraticky legitímnej vôli, po zmene systému by nemali mať možnosť nárokovať si na právnu platnosť.

Preto obzvlášť podporujem vašu snahu zverejniť bezprávie komunizmu. Vaša práca má moje sympatie a prajem si, aby ste mali úspech, pretože som presvedčený o tom, že vaša snaha bude tiež znamenať veľký prínos pre vývoj ochrany ľudských práv v medzinárodnom práve. Ďakujem vám veľmi pekne, že ste mi tak dlho venovali pozornosť.

128
34
406

Erstvo národnej bezpečnosti

1757

6424

Spis obsahuje 108 listov

Skupinový spis

štátnebezpečnostného vyšetrovania

proti

a spoločníkom

Č. j. B/4-V- 4004 sk. 1951

Číslo mapy: _____

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

STUPEŇ UTAJENIA ZRUŠENÝ

podľa § 8 zákona NR SR č. 24/2001 Z.z.

Dňa: 07.04.2007

Podpis: Fejta

W-70

Titulná strana skupinového
vyšetrovacieho spisu ŠtB
z päťdesiatych rokov.

Úrad Spolkového poverenca pre podklady Štátnej bezpečnostnej služby bývalej NDR

Tomáš Vilímek
Pavel Žáček

PhDr. Tomáš Vilímek (1976), absolvent odboru histórie a politológie FF ÚK v Prahe, spolupracovník Ústavu pre súčasné dejiny v Prahe.

Spolková republika Nemecko si ako prvá v strednej Európe zvolila zásadnú cestu vyrovnávaní sa s totalitnou minulosťou svojich východných spolkových krajín. V prvom rade zabezpečila prístup bádateľov ku spisovým a archívnym materiálom politických strán, štátnej správy, rôznych štátnych i pološtátnych organizácií a inštitúcií bývalej Nemeckej demokratickej republiky bez akéhokoľvek časového obmedzenia. V zásade tak môže akýkoľvek občan SRN – aj bádateľ zo zahraničia – študovať a využívať zachovaný materiál z proveniencie východonemeckého režimu s jedinou výnimkou, ktorou sú spisovňa a archív ministerstva zahraničných vecí NDR. Táto situácia spôsobuje určitú animozitu medzi bádateľmi v starých spolkových krajinách, ktorí sú obmedzení tridsaťročnou lehotou.

Z iniciatívy predstaviteľov Nemeckej demokratickej republiky, ktorí ako jednu z podmienok zjednotenia Nemecka vyjednali aj prijatie špeciálnej úpravy pre nakladanie so zväzkovou a spisovou agendou východonemeckej tajnej polície, respektíve ministerstva štátnej bezpečnosti (Ministerium für Staatssicherheit – MfS), prijal spolkový snem už 20. decembra 1991 zákon o podkladoch štátnej bezpečnostnej služby bývalej Nemeckej demokratickej republiky (Stasi-Unterlagen-Gesetz – StUG).¹⁾

Zvolené riešenie predpokladalo vytvorenie stáleho úradu spolkového poverenca pre podklady štátnej bezpečnostnej služby (najprv však politické rozhodnutie o vyčlenení potrebných financií – 250 miliónov mariek), pri ktorého zriadení sa určitým spôsobom mohol využiť fakt, že východonemecká Štátna bezpečnosť bola počas svojej existencie samostatným rezortom.

Tzv. Stasi-zákon stanovil spôsob evidencie, systém sprístupňovania, správy a využívania podkladov východonemeckého ministerstva štátnej bezpečnosti. Zákon v úvode stanovil cieľ, ktorý sleduje:

1. Umožniť osobám (Personen), t. j. vlastným občanom i cudzím štátnym príslušníkom, prístup k informáciám, ktoré MfS zhromaždila o ich osobách, aby mohol byť objasnený vplyv východonemeckej politickej polície na ich vlastný osud.
2. Chrániť jednotlivcov, aby neboli zaobchádzaní s informáciami zhromaždenými MfS o ich osobe poškodzovaní v osobných právach.
3. Zaručiť a podporiť historické, politické a právne spracovanie činnosti MfS.

4. Dať verejným (štátne úrady) a neverejným (fyzické a právnické osoby vrátane médií) miestam k dispozícii informácie na účely uvedené v zákone.

Rovnakým právom jednotlivca je aj možnosť požadovať od spolkového poverenca správu o tom, či sú v sprístupnených podkladoch obsiahnuté informácie o jeho osobe. V kladnom prípade má žiadateľ právo na informáciu, nahliadnutie do podkladov MfS, prípadne vydanie kópií týchto podkladov. Toto právo nesmie poškodzovať „záujmy iných osôb, ktoré majú byť chránené“.

V prípade zistenia, že osobné informácie v podkladoch nie sú správne alebo pri popieraní ich správnosti danou osobou, musí úrad spolkového poverenca uvedené údaje zaznamenať a pripojiť k podkladom.

Pre samotné začatie činnosti úradu spolkového poverenca bolo nutné definovať, aké typy podkladov MfS existujú.

Predovšetkým ide o „všetky nosiče informácií nezávisle na forme uloženia, hlavne:

- a) spisy, databázy, písomnosti, karty, plány, filmy, obrazové, zvukové a ostatné záznamy;
- b) ich kópie, opisy a iné duplikáty;
- c) pomôcky potrebné k vyhodnoteniu, najmä programy pre automatizované spracovanie dát, ak vznikli v MfS alebo pri Pracovnom úseku 1. kriminálnej polície Ludovej polície (Volkspolizei), dostali sa do ich vlastníctva alebo im boli postúpené k použitiu“.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že právomoci spolkového poverenca sa v určitej miere týkajú aj činnosti Volkspolizei (ekvivalent Verejnej bezpečnosti²⁾); medzi podklady boli zaradené aj spisy či ich súčasti postúpené od MfS východonemeckým súdom a prokuratúram.

Zákon umožnil spolkovému poverencovi sústrediť zo všetkých úradných miest podklady MfS, vrátane kópií, opisov a iných duplikátov. Mimo nezostali ani spravodajské služby SRN, ktoré mali podklady „o poškodených osobách... vydať spolkovému poverencovi kompletne a bez náhrady“. Podobne museli fyzické osoby „bezodkladne vydať... na žiadosť poverenca podklady, kópie a ostatné duplikáty“. Iba vtedy, ak podklady boli ich osobným vlastníctvom, dávali ich na požiadanie k dispozícii na zhotovenie kópií, opisov alebo iných duplikátov.

1) Zákon vstúpil do platnosti 1. 1. 1992.

2) S tým rozdielom, že DVP (Deutsche Volkspolizei) podliehala Ministerstvu vnútra (Mdl) a nie MfS. Previazanosť tu však jednoznačne bola a pri plnení úloh dochádzalo k prekryvaniu právomocí.

Spolkový poverenec môže v prípade potreby požadovať od archívu (či ďalších miest) správu „o druhu, obsahu a mieste uloženia podkladov SED a iných s ňou spojených strán a masových organizácií bývalej NDR“, prípadne nahliadnutie do podkladov, ktoré vznikli z podnetu MfS, alebo k realizácii jeho nariadení alebo pokynov či vyhotovenia ich kópií.

Podrobne sú v zákone uvedené práva osôb, ktoré môžu nahliadnuť do materiálov MfS, t. j. predovšetkým poškodených osôb, o ktorých boli vedené vzťahy, tretích osôb (len menovaných vo vzťahoch), tajných spolupracovníkov (Inoffizielle Mitarbeiter – IM), príslušníkov MfS i nimi zvýhodňovaných osôb.³⁾ Písomnú žiadosť o podanie správy, nahliadnutie do podkladov (najmä vzťahov) alebo vydanie ich kópií môže podať žiadateľ, ktorý preukáže svoju identitu, alebo ním splnomocnený právny zástupca.

Úrad spolkového poverenca umožňuje nahliadnutie do originálnych podkladov alebo do ich kópií (§ 12). S originálnymi písomnosťami MfS môže byť žiadateľ oboznámený, iba ak:

1. Ostatné poškodené osoby alebo tretie osoby súhlasili.
2. Nie je možné oddeliť informácie o iných poškodených osobách či tretích osobách alebo je to možné len za cenu neúmerňných nákladov, ako aj v prípade, keď nie je žiaden dôvod domnievať sa, „že prevažuje záujem iných poškodených alebo tretích osôb na utajení, ktorý má byť chránený“.

V podstatnej časti sprístupňovaných podkladov MfS sú sprístupňované iba kópie, v ktorých boli osobné informácie o ďalších poškodených alebo tretích osobách anonymizované. Vydávanie podkladov MfS žiadateľom sa, samozrejme, realizuje len vo forme takto upravených kópií.

Zákon v podstate neumožňuje žiadateľom prístup či vydanie kópií evidenčných záznamov (napr. lístkov z kartoték) k údajom o poškodených či tretích osobách. Iba v prípade, že sa nepodariť podklady nájsť (alebo by to bolo spojené s vynaložením neúmerňných nákladov), je možné im vydať kópiu evidenčných kariet.

Práva poškodených a tretích osôb sú stanovené nasledujúcim spôsobom (§ 13): „Poškodeným osobám sa na ich žiadosť podáva správa o sprístupnených podkladoch, ktoré sú k dispozícii o ich osobe... Správa obsahuje popis sprístupnených podkladov o poškodenej osobe.“ Ak sa v sprístupňovaných podkladoch nachádzajú mená (aj krycie) príslušníkov a tajných spolupracovníkov MfS, „ktorí o poškodenej osobe zhromažďovali informácie alebo ich vyhodnocovali alebo ktorí týchto príslušníkov (agentov) riadili, musia byť poško-

denej osobe na požiadanie oznámené mená pracovníkov a ďalšie identifikačné údaje, pokiaľ je ich možné z podkladov štátnej bezpečnostnej služby jednoznačne zistiť“. Túto identifikáciu úrad spolkového poverenca používa aj na ďalšie osoby, „ktoré poškodenú osobu písomne udali (t. j. náhodných neorganizovaných udavačov), ak by obsah udania mohol spôsobiť poškodenej osobe ujmu. Záujem spolupracovníkov a denunciantov na utajení ich mien nebráni ich oznámeniu.“

Vzhľadom na to, že u tretích osôb je sťažene vyhľadávanie podkladov, keďže o nich priamo neboli vedené žiadne vzťahy, požaduje od nich zákon uvedenie doplňujúcich údajov, „ktoré umožnia vyhľadanie informácií“. Správa sa v tomto prípade podáva iba vtedy, ak si to nevyžaduje neúmerňné náklady.

Zákon v niektorých prípadoch umožňoval previesť anonymizáciu či dokonca vymazanie osobnej informácie o poškodených a tretích osobách. Paragraf 14 bol však zrušený, keďže sa ukázalo, že aj čiastočná anonymizácia či dokonca vymazanie môže mať pri súčasnom stave sprístupnenia za následok výrazné ohrozenie možného spracovania minulej činnosti MfS, a to ak:

- „1. Majú iné osoby zjavne prevažujúci záujem na prípustnom využití informácií.
2. Sú informácie potrebné pre výskum k politickému a historickému spracovaniu.
3. Je podaná niektorým príslušným miestom žiadosť o sprístupnenie týchto podkladov. V podkladoch obsiahnuté informácie o osobe žiadateľa môžu byť bez jeho súhlasu odovzdané alebo využité, ak je to nevyhnutné, na účel, ktorý je v protiklade k anonymizácii.“

Toto právo sa nevzťahuje iba na anonymizáciu alebo vymazanie z podkladov MfS vedených o dotyčných či tretích osobách, ale tiež na údaje v podkladoch, ktoré sú vedené o osobe akéhokoľvek príslušníka štátnej bezpečnostnej služby a tajného spolupracovníka.

Keď anonymizácia nie je realizovateľná a nie je možné postupovať vyššie uvedeným spôsobom, vykoná sa zničenie podkladu MfS. Ak sú informácie obsiahnuté vo forme počítačového záznamu, vykoná sa vymazanie záznamu. Ak však ide o podklad, v rámci ktorého sú obsiahnuté aj informácie o iných poškodených alebo tretích osobách a tie so zničením nesúhlasia, jeho zničenie sa nerealizuje.

Rovnako je upravené aj právo na správu, nahliadnutie či vydanie podkladov blízkym rodinným príslušníkom (manželia, manželky, deti, vnuci, rodičia a súrodenci) osôb, ktoré sú nezvestné alebo zosnulé (§ 15). Správa musí byť úradom spolkového poverenca spracovaná:

3) Zvýhodňovanou osobou bol napríklad riaditeľ vybraného podniku, ktorý na základe informácií MfS napríklad kádruje a finančne trestal svojho pracovníka.

- „1. pre rehabilitáciu nezvestných alebo zosnulých,
2. pre ochranu osobnosti nezvestných alebo zosnulých, hlavne pre preskúmanie obvinenia o spolupráci s MfS,
3. pre objasnenie osudov nezvestných alebo zosnulých.

V žiadosti musí byť zdôvodnený účel, pre ktorý sa správa požaduje a musí byť doložený aj príbuzenský pomer k nezvestnej alebo zosnulej osobe.“

Toto právo blízkych rodinných príslušníkov nie je uplatniteľné, ak je v rozpore s vôľou nezvestného alebo zosnulého.

Podrobne je upravené používanie podkladov MfS, ktoré neobsahujú žiadne osobné informácie o poškodených alebo tretích osobách, verejnými i neverejnými miestami (§ 20). Podklady sa „podľa potreby“ sprístupňujú „na tieto účely:

1. rehabilitácia poškodených osôb, nezvestných a zosnulých, náhrady a platby podľa Zákona o pomoci väzňom;
2. ochrana osobnosti;
3. objasnenie osudov nezvestných a neobjasnených smrteľných prípadov...;
5. objasnenie, evidencia a zaistenie majetku bývalej Nemeckej demokratickej republiky a bývalých právnych subjektov so sídlom na jej území a majetku, ktorý bol pridelený úseku komerčnej koordinácie;
6. preskúmanie podľa platných predpisov s cieľom zistiť, či ďalej uvedené osoby boli činné pre MfS ako stáli [kmeňoví príslušníci – pozn. autora] alebo neoficiálni [tajní spolupracovníci, agenti – pozn. autora] spolupracovníci, ak nešlo o činnosť pre MfS pred dovŕšením osemnásteho roku, a to:
  - a) členov spolkovej vlády alebo niektorej krajin-
skej vlády a ostatných osôb, ktoré sú v štát-
noslužobnom pomere;
  - b) poslancov a členov obecných zastupiteľ-
ských zborov;
  - c) členov poradného zboru [spolkového pove-
renca – pozn. autora];
  - d) osôb, ktoré sú alebo majú byť ďalej za-
mestnané vo verejných službách Spolkovej
republiky, vrátane obcí alebo zväzov obcí,
nadštátnych alebo medzištátnych organizá-
cií, ktorých členom je Spolková republika
Nemecko, a v cirkevnej službe a osôb za-
mestnávajúcich poslancami Spolkového
snemu, krajin-
ských snemov a poslanecký-
mi klubmi;
  - e) osôb, ktoré sú ďalej činné ako notári alebo
majú naďalej zostať činné ako právni zá-
stupcovia;
- f) členov predstavenstiev, vedúcich, riaditeľov podnikov alebo riadiacich zamestnancov právnickej osoby; osôb povolaných zákonom, nariadením alebo kolektívnou zmluvou na zastupovanie väčšiny osôb, vedúcich, riaditeľov podnikov alebo riadiacich zamestnancov v podnikoch spravovaných väčšinou osôb (pokiaľ nejde o súdne procesy, poskytuje sa len vyrozumienie);
- g) bezpečnostná previerka osôb,
  - ktorým sa vo verejnom záujme zverujú sku-
točnosti, predmety alebo poznatky, ktoré je
potrebné utajiť, teda ktoré k takýmto skutoč-
nostiam majú mať prístup alebo si ho môžu
obstať;
  - ktoré sú zamestnané alebo majú byť za-
mestnané na miestach, ktoré sú dôležité
pre bezpečnosť, v životne alebo na obranu
dôležitých zariadeniach; ustanovenie sa mô-
že vzťahovať aj na činnosť pre zahraničnú
spravodajskú službu;
7. preskúmanie podľa platných predpisov s cieľom zistiť, či ďalej uvedené osoby boli činné pre MfS ako stáli [kmeňoví príslušníci – pozn. autora] alebo neoficiálni [tajní spolupracovníci, agenti – pozn. autora] spolupracovníci, ak nešlo o činnosť pre MfS pred dovŕšením osemnásteho roku, a to:
  - a) riadiacich pracovníkov politických strán až
po okresnú úroveň;
  - b) osôb, ktoré sú činné ako sudcovia;
  - c) osôb, ktoré zastávajú čestný cirkevný úrad;
  - d) osôb, ktoré v spolkoch a zväzoch na spol-
kovej alebo krajin-
skej úrovni zastávajú ve-
dúce funkcie; ak nejde o súdne procesy,
vykoná sa len vyrozumienie;
  - e) členov podnikových rád;
  - f) osôb, ktoré sa vo vyššie menovaných prípa-
doch alebo v prípadoch čísla 6 písmen a) až
f) uchádzajú o úrad, funkciu alebo prijatie do
zamestnania; ustanovenie sa môže vzťahovať
aj na činnosť pre cudziu spravodajskú
službu; ak existujú skutočné indície pre po-
dozrenie z činnosti pre MfS alebo zahranič-
nú spravodajskú či výzvednú službu, stačí
namiesto súhlasu upovedomenie osoby,
ktorá má byť preverená;
8. postupy pri udelení alebo pri odňatí povolenia podľa Zákona o zbraniach, Spolkového zákona o poľovníctve, Zákona o výbušninách, Zákona o kontrole vojenských zbraní a Zákona o zahraničnom hospodárstve, pokiaľ z podkladov vyplývajú odkazy na osobnú spoľahlivosť bývalých pracovníkov MfS;
9. priznanie obdobia započítateľného pre stanovenie výšky dôchodku, vyplácanie a prevod dôchodkov bývalých príslušníkov MfS;
10. záležitosti štátnych vyznamení.“

Vyššie citované články 6 a 7 môžu byť uplatňované len počas doby pätnástich rokov od nadobudnutia účinnosti zákona (t. j. do roku 2006). „Po uplynutí tejto lehoty už nesmie byť skutočnosť činnosti pre MfS súkromným osobám v právnom styku vytykaná a nesmie byť použitá v ich neprospech... V súvislosti s činnosťou súkromných osôb vzniknuté práva iných osôb, zákonné právne dôsledky činnosti a rozhodnutia súdu alebo správnych úradov, ktoré v súvislosti s činnosťou vyplynuli, zostávajú nedotknuté.“

Ďalší paragraf (§ 21) taxatívne vymedzuje alternatívy používania podkladov MfS, ktoré obsahujú osobné informácie o poškodených alebo tretích osobách, verejnými a neverejnými miestami:

- „1. rehabilitácia poškodených osôb, nezvestných a zosnulých, národy a platby podľa Zákona o pomoci väzňom;
2. ochrana osobnosti;
3. objasnenie osudu nezvestných a nevyjasnených smrteľných prípadov...;
5. objasnenie, evidencia a zaistenie majetku bývalej Nemeckej demokratickej republiky a bývalých právnych subjektov so sídlom na jej území a majetku, ktorý bol pridelený úseku komerčnej koordinácie;
6. preskúmanie týchto osôb podľa platných predpisov...“ (pozri odsek 6 § 20, vrátane päťnásťročnej lehoty).

Zákon v tejto súvislosti znovu upozorňoval, že osobné informácie o poškodených a tretích osobách získané MfS sledovaním či podobnou tajnou metódou nesmú byť využívané v ich neprospech, respektíve iným než vyššie uvedeným spôsobom.

Predchádzajúca veta okrem iného súvisí s nesmiernou závažným problémom, a to vstupom spravodajských a bezpečnostných služieb SRN do agendy MfS. Možnosti využívania podkladov MfS na účely spravodajských služieb upravuje § 25 nasledovne: Podklady obsahujúce osobné informácie o poškodených alebo tretích osobách nesmú byť využívané spravodajskými službami. Výnimku tvoria podklady MfS obsahujúce „osobné informácie o:

1. pracovníkoch spolkových a krajinských spravodajských služieb alebo spojencoch, ktorých použitie je nevyhnutné k ochrane týchto pracovníkov alebo spravodajských služieb;
2. pracovníkoch iných spravodajských služieb, ktorých použitie je potrebné pre kontrašpiónáž“.

Úrad spolkového poverenca sprístupňuje spravodajským službám SRN informácie, pokiaľ neobsahujú žiadne osobné informácie o poškodených alebo tretích osobách, a tieto podklady MfS môžu byť nimi použité iba v rámci ich zákonných úloh alebo pre spravodajské služby spojen-

cov, „ak obsahujú informácie, ktoré sa v zmysle Zákona na ochranu spolkovej ústavy týkajú:

1. špiónáže alebo kontrašpiónáže,
2. násilného extrémizmu alebo terorizmu“.

Pokiaľ by trvalé uloženie podkladov v úrade spolkového poverenca malo spôsobiť ujmu SRN (alebo niektorej krajine), môže spolkový minister vnútra nariadiť vydanie podkladov MfS bez náhrady. Jeho nariadenie si však vyžaduje súhlas parlamentnej kontrolnej komisie podľa Zákona o parlamentnej kontrole činnosti spravodajských a výzvedných služieb Spolkovej republiky.

Spolkový poverenec má oznamovaciu povinnosť voči spolkovému ministrovi vnútra a ďalším verejným miestam v prípadoch zistenia tajnej činnosti štátnych zamestnancov a ďalších predstaviteľov štátnej správy či iných funkcií v prospech MfS. Ak úrad spolkového poverenca pri práci s podkladmi MfS nájde informácie o špiónáži, kontrašpiónáži, násilnom extrémizme alebo terorizme „v zmysle Spolkového zákona na ochranu ústavy, musí to sám oznámiť spolkovému ministrovi vnútra, ako aj národnému bezpečnostnému úradu“.

Úrad spolkového poverenca je povinný (§ 28) informovať neverejné miesta bez žiadosti o informácie o tom, že:

- „1. riadiaci pracovníci politických strán po okresnú úroveň;
  2. osoby, ktoré v spolkoch a zväzoch na spolkovej alebo krajinskej úrovni zastávajú vedúce funkcie;
  3. členovia predstavenstva, vedúci a riaditelia podnikov alebo riadiaci zamestnanci právnickej osoby, osoby povolané zákonom, nariadením alebo kolektívnou zmluvou na zastupovanie väčšiny osôb, vedúcich, riaditeľov podnikov alebo riadiacich zamestnancov v podnikoch spravovaných väčšinou osôb;
  4. osoby povolané zákonom, nariadením alebo kolektívnou zmluvou k zastupovaniu väčšiny, vedúci, riaditelia podniku alebo riadiaci zamestnanec v podnikoch spravovaných väčšinou osôb;“
- boli pred rokom 1990 príslušníkmi MfS alebo jeho tajnými spolupracovníkmi.

Okrem určitej systémovej ochrany štátu a spoločnosti zákon upravuje použitie podkladov MfS pre politické a historické spracovanie a ich využívanie médiami (§ 32). Spolkový poverenec na tento účel dáva k dispozícii nasledujúce podklady:

- „1. podklady, ktoré neobsahujú žiadne osobné informácie;
2. duplikáty podkladov, v ktorých sú osobné informácie anonymizované;
3. podklady s osobnými informáciami o:
  - osobách súčasných dejín, osobách zastávajúcich politické funkcie alebo úrady, po-

- kiat' nie sú poškodenými alebo tretími osobami; ak ide o informácie týkajúce sa ich úlohy v súčasných dejinách či ich výkonu funkcie a úradu;⁴⁾
- pracovníkoch MfS, pokiaľ nejde o činnosť pre štátnu bezpečnostnú službu pred dovŕšením osemnásteho roku;
  - osobách zvýhodňovaných MfS, ak použitím podkladov nie sú obmedzené žiadne prevažujúce záujmy vymenovaných osôb, ktoré majú byť chránené;
4. podklady s inými osobnými informáciami, ak je predložený písomný súhlas postihnutých osôb.“

Podklady obsahujúce údaje o pracovníkoch spolkových a krajiných spravodajských služieb, spojencoch, o pracovníkoch iných spravodajských služieb, odborné popisy nasadzovania technických prostriedkov, metód špionáže a kontrašpionáže alebo terorizmu, u ktorých spolkový minister vnútra v každom konkrétnom prípade prehlási, že môžu ohroziť verejnú bezpečnosť alebo spôsobiť inú ujmu SRN, môžu byť sprístupnené len so súhlasom spolkového ministra vnútra.

Osobné informácie môžu byť na účely politic-

kého a historického spracovania sprístupnené iba v prípadoch, keď:

- „1. sú zrejmé;
- 2. ide o informácie o osobách súčasných dejín, osobách zastávajúcich politické funkcie alebo úrady vo výkone ich úradu, pokiaľ nie sú poškodenými alebo tretími osobami;
- 3. ide o informácie o:
  - pracovníkoch MfS, pokiaľ nejde o činnosť pre štátnu bezpečnostnú službu (t. j. aj tajných spolupracovníkov) pred dovŕšením osemnásteho roku;
  - zvýhodňovaných osobách, ak zverejnením nie sú obmedzované žiadne prevažujúce záujmy vymenovaných osôb, ktoré majú byť chránené;
- 4. osoby, o ktorých majú byť osobné informácie zverejnené, súhlasili“.

Pokiaľ publikovanie osobných informácií prostredníctvom médií vedie k námietkam „zo strany osôb, ktoré sú pri zverejnení menované, musia sa tieto námietky pripojiť k osobným informáciám a s nimi aj uložiť. Tieto informácie môžu byť opätovne zverejnené iba s týmito námietkami.“

* * *

Ak sa v predchádzajúcej časti zaoberal kolega Pavel Žáček podrobne práve samotným Stasi-zákonom, tak predovšetkým z toho dôvodu, že tento zákon je právnym základom úradu, ktorého najvyšším predstaviteľom je na návrh Spolkovej vlády Spolkovým snemom volený *Spolkový poverenec pre podklady Štátnej bezpečnostnej služby bývalej Nemeckej demokratickej republiky*. Pre názorné predstavenie činnosti tohto úradu, podliehajúceho Spolkovému ministerstvu vnútra, sa však v žiadnom prípade nemožno uspokojiť len so zákonným vymedzením prístupu k pozostalosti MfS – Ministerstva štátnej bezpečnosti (Ministerium für Staatssicherheit), a preto sa v nasledujúcej časti pokúsím priblížiť základné ťažisko činnosti tohto úradu a takisto sa zmienim o dvoch významných reformách Stasi-zákona, ktoré sú dôležité predovšetkým pre potenciálnych bádateľov. Nápomocné sú mi najmä tzv. „Správy o činnosti úradu“ (Tätigkeitsbericht), ktoré podľa zákona musia byť zverejnené najmenej raz za

dva roky,⁵⁾ pričom prvá je datovaná k 1. júlu 1993 a posledná šiesta správa⁶⁾ zahŕňa obdobie od 30. júla 2002 do 30. júla 2003.

S prihliadnutím na organizačnú štruktúru tejto inštitúcie je nutné upozorniť na dôležité zmeny, ku ktorým v posledných pár rokoch došlo a ktoré majú za cieľ nielen zefektívniť jej činnosť, ale hlavne priblížiť aktivity tejto inštitúcie verejnosti. Úrad spolkového poverenca (BStU) je tvorený jednou centrálnou pobočkou (Zentralestelle) v Berlíne⁷⁾ a ďalšími štrnástimi miestnymi pobočkami (Aussenstellen)⁸⁾ v bývalých krajských mestách NDR, ktoré sú síce poverencovi podriadené, ale v oblasti výskumu pracujú veľmi autonómne, ale súčasne aj kooperatívne. Na to slúži taktiež v rámci projektu „Futura“, prebiehajúceho od roku 2002, zriadená pracovná skupina „Budúcnosť miestnych pobočiek“ (Zukunft der Aussenstellen), ktorá má zhradiť ich činnosť a priblížiť ich prácu miestnemu obyvateľstvu. Celková reorganizácia,

4) Podľa poslednej úpravy z 6. 9. 2002 došlo ku presunu tejto časti do samostatného štvrtého odseku § 32. Súčasne došlo k rozšíreniu § 32 o piaty odsek, ktorý upravuje predloženie informácií týkajúcich sa poškodených osôb, pokiaľ tieto dajú k tomu písomný súhlas. Od 6. 9. 2002 je platný tiež §32a, v ktorom sa uvádza, že informácie o poškodených osobách, ktoré majú slúžiť k historickému a politickému spracovaniu činnosti MfS, je nevyhnutné dať daným osobám k dispozícii, aby bolo možné vzniesť prípadné námietky proti ich sprístupneniu či zverejneniu.

5) §37 Abs.3 Stasi-Unterlagen-Gesetz, ďalej len (StUG).

6) Sechster Tätigkeitsbericht des Bundesbeauftragten für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik – 2003.

7) Z pôvodných 7 objektov, ktoré boli k dispozícii, došlo z organizačných dôvodov k sústredeniu všetkých aktivít do dvoch budov. Samotný archív a depozitár sú uložené v bývalej budove MfS na Ruschestraße, zatiaľ čo bádateľňa je umiestnená od apríla 2002 na Otto-Braunn-Strasse, čo je len pár sto metrov od Alexanderplatz. Tu sídli tiež nadácia, ktorá sa zaoberá vysporiadaním sa s minulosťou SED, ale aj špeciálne Oddelenie vzdelávania a výskumu. Pozornosť si zaslúži, aj keď malá, ale modernými prístrojmi vybavená, reštaurátorská dielňa, ktorá opravuje poškodené materiály MfS, najmä jednotlivé karty.

8) Z dvoch najvýznamnejších môžeme uviesť predovšetkým miestnu pobočku v Lipsku a Drážďanoch.

počas ktorej budú uzatvorené tri miestne pobočky (napr. v Postupime), by mala začať v roku 2006.

Skutočnosť, že BStU nemožno obmedziť len na osobu spolkového poverenca, potvrdzuje počet zamestnancov k júnu 2003, keď bolo v úrade zamestnaných celkovo 2397 pracovníkov, z ktorých 1379 vykonávalo svoju činnosť v centrálnej pobočke v Berlíne. Ako vyplýva z tabuľky č. 1, dochádza k postupnému úbytku počtu pracovníkov, pričom jedinou výnimkou sú pracovníci výskumu.

Jedna zo súčasných tendencií BStU, maximálne zhospodárnenie činnosti, sa odráža aj na celkovom rozpočte tejto inštitúcie, ktorý má neustále klesajúcu tendenciu. Ak bol rozpočet v roku 2001 celkom 102 410 000 euro, potom plánovaný rozpočet na rok 2003 predstavuje síce nižšiu, ale na naše pomery stále neuveriteľnú čiastku 100 157 000 euro.

Celkovo sa dajú vypočítavať štyri základné pracovné oblasti, ktorým sa BStU venuje. Tou prvou je veľmi dôležitá evidencia pozostalosti MfS, jej klasifikácia a predovšetkým následné sprístupnenie a uchovanie na základe archívnych predpisov. Z celkových 120 346 „bežných metrov“¹¹⁾ (laufende Meter – lfd. M.) pozostalosti MfS bolo v období od roku 2001 do 30. júla 2003 sprístupnených 1 638 týchto metrov. Pri stave sprístupnenia však musíme rozlišovať medzi archívnymi fondmi Oddelenia XII (Abteilung XII) a čiastkovými archívnymi fondmi jednotlivých služobných jednotiek MfS. V prípade Oddelenia XII ide o vlastný archív MfS, ktorý bol až do roku 1989 priamo podriadený ministrovi štátnej bezpečnosti Erichovi Mielkemu. Jeho náčelnikom bol plukovník Heinz Roth. Hlavným cieľom bolo archívovať operatívne zväzky a spisy, ako aj prevádzkovať evidenciu preverovania osôb a objektov. Z celkových 55 981 „bežných metrov“ podkladov MfS, ktoré sú tu uložené v deviatich archívnych fondoch, bolo doteraz sprístupnených iba 1,2 % materiálov. Čo sa týka čiastkových archívnych fondov jednotlivých oddelení, je situácia podstatne lepšia, pretože z celkových 64 365 „bežných metrov“ presahuje priemerný stav sprístupnenia 56%. Kým v prípade Oddelenia XII je stav sprístupnenia podkladov lepší v centrálnej pobočke (2,3%), stupeň sprístupnenia archívnych fondov jednotlivých oddelení je vyšší v miestnych pobočkách, kde nie je výnimkou sprístupnenie presahujúce 70%. K 30. júlu 2003 došlo napríklad

Rok	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Pracovníci vybavujúci žiadosti o nahliadnutie do pozostalosti MfS	1 229	1 170	1 132	1 060	1 010	939
Zamestnanci archívu ⁹⁾	731	675	643	653	622	608
Veda a výskum	70	69	72	68	70	73
Vedenie a správa	888	877	839	819	809	777

v miestnej pobočke vo Schwerine k dosiahnutiu 100% sprístupnenie všetkých podkladov MfS.

Je však potrebné upozorniť aj na skutočnosť, že doterajšie číslo o celkovom množstve podkladov musíme ešte rozšíriť o ďalších 16 052 lfd. M., ktoré boli zničené na základe príkazu generálporučika Schwanitza 22. novembra 1989. Od roku 1995 vykonáva tzv. pracovná skupina ich rekonštrukciu doslova mravčou prácou, skladajúc jednotlivé útržky z pozostalosti MfS opäť dohromady. Ak vezmeme do úvahy aj skutočnosť, že vo vrečiach plných roztrhaných podkladov sa nachádza aj okolo 15 – 20% celkom nepotrebných spisov, ktoré tam boli pravdepodobne pridané pre sťaženie prípadnej rekonštrukcie, potom celkom 519 132 strán, ktoré boli od roku 1995 zrekonštruované, potvrdzuje skutočne obdivuhodné nasadenie týchto pracovníkov. Počas osemročnej činnosti sa tiež ukázalo, že viac ako 50% rekonštruovaných materiálov sú originály, ktoré popisujú udalosti posledného obdobia pred rozpustením MfS, teda najmä druhú polovicu 80. rokov. Do marca 2002 sa tak podarilo zrekonštruovať okolo 970 rôznych spisov, a to od osobných zväzkov cez záznamy o neoficiálnych spolupracovníkoch MfS až po veľmi cenné materiály dokumentujúce aktivitu tzv. „dôstojníkov zvláštneho využitia“ (Offiziere im besonderen Einsatz-OibE).¹²⁾ Zložitost procesu obnovy pozostalosti MfS dokazuje i skutočnosť, že z celkového počtu zničených materiálov z centrálnych a miestnych pobočiek bolo k 30. júlu 2003 zrekonštruovaných len 1,5% podkladov.¹³⁾

Druhá oblasť je úzko spojená s oblasťou predchádzajúcou, pretože podávanie informácií o existencii či neexistencii informácií o žiadateľovi v pozostalosti MfS by bolo veľmi ťažké bez neustále sa zdokonaľujúcej databázy a elektronického registra osôb, umožňujúcich prevádzanie rozsiahlych rešerší. V registri je evidovaných k 30. júlu 2003 celkom 6,7 miliónov záznamov a centrálna po-

Tabuľka č. 1:
Vývoj zamestnaneckej základne BStU¹⁰⁾

9) Tu je potrebné doplniť, že z celkového počtu zamestnancov archívu je iba 195 archivárov so zodpovedajúcim vzdelaním. Porov. *Sechster Tätigkeitsbericht...*, s. 12.

10) Tamtiež, s. 51.

11) „Bežný meter“ znamená, koľko strán poukladaných jedna na druhú vytvorí stípec s výškou jedného metra. Takýto meter má potom približne 10 000 strán textu.

12) Išlo tu hlavne o obzvlášť spoľahlivých a schopných pracovníkov MfS, ktorí už mali skúsenosti s nasadením vo vedúcich pozíciách a boli nasadení často ako zástupcovia vedúcich jednotlivých veľkých podnikov v NDR, aby nielen ovplyvňovali činnosť podnikov, ale predovšetkým, aby uvádzali na správnu mieru veľakrát prikrášané správy podnikových vedení o hospodárskych výsledkoch. Viac por. GAUCK, Joachim: *Die Stasi-Akten. Das unheimliche Erbe der DDR*. Hamburg 1991, s. 67 – 68.

13) *Sechster Tätigkeitsbericht...*, s. 54.

bočka disponuje spolu k uvedenému dátumu s viac ako 17 miliónmi kariet, ktoré sú postupne prevádzané do elektronických databáz. Pre názornosť možno uviesť tri najzákladnejšie databázy:

- Elektronický osobný register, ktorý bol vytvorený zložením údajov z ôsmich rôznych zdrojov a ktorý obsahuje 7 164 455 záznamov.
- Databáza k evidovaniu tajných spolupracovníkov MfS (IM), OibE, obsahujúca celkom 1 794 497 záznamov.
- Databáza k evidovaniu kmeňových zamestnancov MfS, ktorá má 520 650 záznamov.

Už v predchádzajúcej časti bolo povedané, že každý má podľa Stasi-zákona (§3 ods. 1 – 3) právo na poskytnutie informácie o tom, či sú v pozostalosti MfS informácie týkajúce sa jeho osoby. Toto právo bolo často využívané najmä bezprostredne po prijatí zákona začiatkom 90. rokov. Neskôr, ako ukazuje tabuľka číslo 2, výrazne poklesol počet žiadostí o podanie a následné sprístup-

Tabuľka č. 2:
Žiadosti občanov
o prístupenie
pozostalosti
MfS 1992 – 2003¹⁴⁾

Rok	Žiadosti občanov o podanie informácií, náhľadu do nich a následné vydanie kópií podkladov MfS
1992	521 725
1993	159 793
1994	177 045
1997	164 089
2000	118 984
2001	115 888
2002	95 415
do 6/2003	41 633

nenie týchto informácií, hoci ich počet je stále nezanedbateľný.

Z celkového počtu 2 045 405 žiadostí, ktoré podali jednotliví občania, už bolo vybavených 1,9 miliónov. Napriek tomu, že sú mnohé z nich tzv. druhými žiadosťami (asi okolo 25%), ktoré sú podávané v nádeji, že sa v priebehu času podarilo lepšími rešeršnými možnosťami a zapracovaním rekonštruovaných materiálov odhaliť podklady, ktoré v dobe prvej žiadosti neboli ešte k dispozícii, je ešte stále okolo 50% všetkých žiadostí tzv. prvými žiadosťami. Zaujímavý je určite aj pokles žiadostí o preskúmanie pracovníkov vo verejnom sektore, či neboli spolupracovníkmi MfS, keď oproti 15 800 žiadosťam z roku 2001 ich bolo od januára do júla 2003 podaných len 4900.¹⁵⁾

Predposlednou pracovnou oblasťou, ktorá získava v BStU stále väčší význam a podľa priprave-

ných stratégií funkčnosti úradu v budúcnosti by dokonca mala tvoriť spoločne so vzdelávaním mládeže jeden z dvoch základných pilierov, je príprava a zverejnenie materiálov s cieľom vedeckého spracovania a vyrovnávania sa s činnosťou MfS. Na tomto mieste je nutné upozorniť na dve legislatívne zmeny, ktoré v prvom prípade odvrátili hroziace nebezpečenstvo straty cenných údajov o minulosti NDR a v druhom umožnili návrat, síce s istým obmedzením, k plnohodnotnému vedeckému spracovaniu pozostalosti MfS.

Predovšetkým došlo k vypusteniu § 14 StUG, ktorý dával poškodeným (Betroffene – § 6 ods. 3 písm. 1 – 2) a tretím (Dritte § 6 ods. 7) osobám možnosť podať žiadosť na anonymizáciu či dokonca vymazanie osobných informácií, ktoré boli uvedené v origináloch. Prax totižto potvrdila, že súčasný stav sprístupnenia a spracovania je stále neucelený a prípadné vymazanie informácií by mohlo nenávratne poškodiť cenné informácie, umožňujúce spracovať problematiku činnosti a pôsobenia MfS na východonemeckú spoločnosť. Hoci v platnosti stále zostal štvrtý odsek, v ktorom sa hovorí: „využitím podkladov nesmú byť poškodené prevažujúce a ochranu si zasluhujúce záujmy iných osôb,“¹⁶⁾ zabránila táto legislatívna úprava znehodnoteniu týchto materiálov pre budúce spracovanie.

Ešte významnejším krokom bola piata novela Stasi-zákona zo 6. augusta 2002. Podrobný opis tzv. „spor o spisy Helmuta Kohla“, začatého už v novembri 2000, by si zaslúžil samostatné spracovanie, a tak sa v rámci predstavenia úradu BStU obmedzím len na jeho praktický dopad na tretiu pracovnú oblasť tohto úradu. Ide o § 32 ods. 3 písmeno 2, v ktorom je uvedené potenciálne poskytnutie informácií o osobách súčasných dejín či držiteľoch politických funkcií a ostatných verejných osobách. Ak boli a aj sú informácie osobnej povahy bádateľom prístupné len so súhlasom dotýčajúcej osoby, potom ak boli informácie týkajúce sa vlastného výkonu štátnych či iných funkcií aj pred vyhlásením rozsudku berlínskeho súdu 4. júla 2001 vo veci žaloby H. Kohla, týkajúcej sa sprístupnenia informácií z obdobia jeho funkcie kancelára, prístupné, tak po následnom potvrdení rozsudku Spolkovým správny súdom z 8. marca 2002 boli aj tieto informácie prístupné len s výslovným súhlasom osôb vykonávajúcich tieto úradly. To v podstate malo za následok znemožnenie ďalšieho bádania a prinútilo to Spolkového poverenca k využitiu svojho práva osloviť Spolkový snem (§ 37, ods. 3) so žiadosťou o novelizáciu Stasi-zákona. S podporou SDP, FDP a koalície Zelených sa podarilo proti hlasom CDU/CSU a PDS presadiť túto novelizáciu, ktorá vstúpila do

14) *Sechster Tätigkeitsbericht...*, s. 70.

15) Z týchto 4900 žiadostí ich bolo podaných celých 40% v Sasku a 20% v Durínsku. Porov. *Sechster Tätigkeitsbericht...*, s. 24.

16) StUG, ods. 4.

platnosti 6. septembra 2002. Najpodstatnejšou zmenou bolo opätovné sprístupnenie materiálov osobnej povahy, ktoré sa týkali výkonu funkcií verejných osôb a osôb súčasných dejín bez toho, aby bol k tomu potrebný ich výslovný súhlas. Nesmie však nikdy dôjsť k poškodeniu ich práv a dotyčné osoby majú aj právo rozhodnúť, či budú príslušné informácie publikované alebo nie (§ 32a).

Poslednou pracovnou oblasťou a súčasne druhým pilierom budúcej činnosti BStU je informovanie verejnosti o štruktúrach, metódach a účinkoch činnosti MfS, rovnako ako podpora a realizovanie výučbových programov na školách, majúcich za cieľ priblížiť mládeži podstatu diktatúry SED. Na účely vedeckého spracovania totalitnej povahy NDR vydalo vytvorené Oddelenie vzdelávania a výskumu už viac ako 600 titulov, zahŕňajúcich vlastnú štruktúru MfS, organizačné poriadky a štruktúry tajných spolupracovníkov a predovšetkým organizačnú štruktúru všetkých centrálnych služobných jednotiek v období rokov 1950 – 1989.

BStU sa taktiež podieľalo na organizovaní mnohých konferencií. V júni 2003 sa konalo v Berlíne medzinárodné odborné zasadanie k otáz-

kam povstania zo 17. júna 1953, ktorého výsledkom bol zborník s názvom „17. 6. 1953 – ľudové povstanie v NDR. Príčiny – priebeh – následky“. V októbri toho istého roku sa konalo zasadanie s tematikou činnosti MfS na Západe a miestna pobočka v Lipsku usporiadala v roku 2003 zaujímavú prednášku o vzťahoch NDR a ČSSR na pozadí udalostí Pražskej jari. Dňa 8. apríla 2003 sa konala v Berlíne tiež veľmi zaujímavá prednáška o spisovateľovi Franzovi Fühmannovi,¹⁷⁾ ktorú predniesol pracovník BStU Matthias Braun.

Predstavovaný úrad tak vytvára veľmi osobitú inštitúciu, ktorej snahou je vybudovať jasnú stratégiu pre budúcnosť, založenú tak na podpore spracovania minulosti NDR, ako aj na priamom kontakte s obyvateľstvom prostredníctvom prednášok, dní otvorených dverí a v neposlednom rade aj putovných výstav.¹⁸⁾ Pre bádateľov z okolitých krajín je dôležitý najmä fakt, že BStU sa usilovne snaží o nadviazanie medzinárodnej spolupráce. Schôdzka predstaviteľov inštitúcií, ktoré majú na starosti pozostalosť politickej polície v štátoch bývalého východného bloku, v marci 2002 tak predstavovala určitý medzník, ktorý by nemal zostať nevyužitý.

RESUME

Federal Commissioner for the Records of the State Security Service of the former German Democratic Republic

The present brief introduction of the Federal Commissioner for the Records of the State Security Service of the former German Democratic Republic (BStU) attempts to present the main facts on this institution, which provides for the custody and disclosure of the records of the East German State Security (MfS). After a brief sketch of the BStU organizational structure and the focus on its policy of efficiency and economical management, the paper proceeds to present the four crucial areas that currently form the core of the institution's scope of work and are projected to remain in its focus for the future.

Whilst the first area, the registering, classification and following disclosure of the records still forms a certain cornerstone of the BStU activity, according to the 2003 Annual Report of the Federal Commissioner Activity, there is a tendency of an increase in importance of the other tasks. Partly intertwined with the first area is the task of creating databases, securing the researchability of more than 120. 000 meters of MfS records. Currently, the Federal Commissioner has been stressing the need for a scholarly research into the MfS activities and their influence on the everyday life in the GDR, thereby aiming to contribute to a proper dealing with the past heritage. In this part of the paper, a brief introduction of the particularities of personal data protection of the victims and the current status of the so-called „Helmut Kohl Aktenstreit“ is reviewed. This case has incited a discussion of the opportunities for the use of information on leading personalities of public life, present in the MfS records. The public relations, publishing activities, and media policy form the last area of work of the Federal Commissioner and conclude the present contribution.

17) Franz Fühmann bol do roku 1984 rozpracovávaný v rámci akcie „Filou“. Táto akcia sa stala i predmetom spoločného rozpracovania jeho osoby orgánmi MfS a FMV, ako dokazuje Plán spolupráce Hlavného oddelenia XX MfS a X. správy ZNB na roky 1981 – 1985. Porov. *Plan der Zusammenarbeit und gemeinsamen Kooperation zwischen der X. Verwaltung des Korps für Nationale Sicherheit der CSSR und der Hauptabteilung XX des Ministeriums für Staatssicherheit der DDR für die Jahre 1981 – 1985*. In: BStU, MfS HA XX/AKG 5894, list 5.

18) Z množstva výstav môžeme uviesť putovnú výstavu „Štátna bezpečnosť – garant diktatúry SED“, ktorá bola od roku 1996 prezentovaná už na 40 miestach a navštívilo ju takmer 200 000 ľudí.

Vážení čitatelia,

úlohou štvrťročníka „Pamäť národa“, ktorého úvodné číslo ste práve dočítali bude prezentovať činnosť a ciele Ústavu pamäti národa, verejnoprávnej inštitúcie zriadenej zákonom č. 553/2002 Zz. o pamäti národa. Určite nepôjde o ľahkú úlohu vzhľadom na časový odstup od pádu komunizmu v bývalom Československu koncom roku 1989 a rozsah udalostí sledovaného obdobia neslobody rokov 1939 až 1989. Ako ste mali možnosť vidieť, nejde o radostné čítanie, ale skôr o pripomienku ľudských zlyhaní, rôznych rozmerov kolaborácie, v snahe naveky inštalovať totalitné protidemokratické režimy a inštitúcie potláčajúce slobodu a ľudské práva. Na druhej strane bude našou snahou pripomínať vôľu jednotlivých občanov či celých skupín k odporu a analyzovať jeho formy v širšom politickom kontexte a toku času.

V úvodnom čísle sme sa rozhodli predstaviť *štúdiu* o terminologickom vývoji jednotlivých typov agentúrnych spolupracovníkov, ktorá je užitočná predovšetkým v súvislosti so sprístupňovaním zväzkov vzniknutých činnosťou bývalej Štátnej bezpečnosti.

Štyri editované *dokumenty* sa týkali likvidácie operatívnych písomností Štátnej bezpečnosti od 1. do 8. decembra 1989, ktorá bola až doposiaľ nepresne prezentovaná ako tzv. Lorencova skartácia. Analýza tejto poslednej celoštátnej akcie komunistickej politickej polície napomôže pochopiť určité metodické a organizačné problémy vyhľadávania a sprístupňovania zväzkov bezpečnostných zložiek štátu.

Dôležitou súčasťou štvrťročníka bude aj *ÚPN interne*, v rámci ktorej sľubujeme predstavovať a prezentovať konkrétne výsledky činnosti Ústavu pamäti národa, ktorý vydáva tento štvrťročník. Vzhľadom na to, že s občanmi - oprávnenými žiadateľmi - je najčastejšie v kontakte Sekcia sprístupňovania, bola ako prvá venovaná pozornosť práve problematike sprístupňovania dokumentov Štátnej bezpečnosti (vrátane závažného stanoviska Úradu na ochranu osobných údajov).

Neoddeliteľnou súčasťou budú aj pravidelné články o *obetiach* totalitnej svojvôle, ktoré predstavujú konkrétne tragické životné osudy. V tomto úvodnom čísle bol pripravený príspevok o stále neobjasnenej smrti Přemysla Coufala.

Drobné príspevky, správy z konferencií, anotácie a recenzie o významných udalostiach, osobnostiach a publikáciách budú umiestňované v *Apendixe*.

Posledný príspevok bude predstavovať činnosť našich partnerov a kolegov v postkomunistickom zahraničí. Je dôležité, aby sme nestratili prehľad o procese prekonávania minulosti v týchto krajinách. Naším zámerom je tiež vyjadrenie podpory a snahy o rozvíjanie medzinárodnej spolupráce, bez ktorej sa nezaobídeme. Z logických dôvodov sme tento seriál zahájili prezentáciou najstaršej a najmohutnejšej inštitúcie Úradu Spolkového poverenca pre podklady Štátnej bezpečnostnej služby bývalej NDR.

V mene redakčnej rady

Pavel Žáček

V nedeľu 25. júla 2004 si na vrchole Bielej Karpát zástupcovia Slovenska, Českej republiky, Francúzska, Veľkej Británie a USA v rámci každoročných slávností Čechov a Slovákov uctili pamiatku tunajšieho rodáka Gustáva Galka, profesora vojenskej univerzity v Kalifornii. Práve v týchto miestach totiž pomáhal Gustáv Galko počas II. Svetovej vojny odbojárom pri úteku cez hranice. Starosta obce Lubina Milan Ostrovský vyplnil poslednú vôľu slávneho rodáka a za účasti rodinných príslušníkov a verejnosti rozsypal spolopené ostatky zosnulého priamo na vrchole Veľkej Javoriny.

Foto: archív ÚPN.

Prezident Ivan Gašparovič po prvýkrát v novej funkcii udelil 1. septembra 2004 pri príležitosti Dňa ústavy osemnástim osobnostiam na návrh vlády najvyššie štátne vyznamenania. Medzi ocenenými in memoriam bol aj Heliodor Píka, armádny generál, ktorý dostal Rad Bieleho dvojkríža I. triedy, za zásluhy v boji proti fašizmu v období 2. svetovej vojny a za významnú pomoc SNP. Na snímke vyznamenanie preberá syn Milan Píka.

Foto: Patrik Jandák, KP SR.

Za Antonom Neuwirthom

Anton Neuwirth je pre mňa ťažko nahraditeľný človek. S čímkoľvek som za ním prišiel, s akoukoľvek otázkou, na všetko mi vedel odpovedať s múdrosťou a pokorou.

Jeho životné spomienky boli plné ľudskosti a nechýbal im často ani milý úsmev. Úsmev človeka, ktorý vidí veci už z nadhľadu.

Anton Neuwirth nám bude chýbať, ale povedal nám toho dosť, aby sme mali na čo spomínať a vracáť sa k jeho pohľadom a riešeniam.

Na jeho pohrebe sme takto pociťovali smútok, ale i pokoj. Je tam hore a verím, že je a ostane pri nás.

František Mikloško

Vo veku 84 rokov zomrel 21. 9. 2004 Anton Neuwirth, bývalý poslanec parlamentu za KDĽ, prvý veľvyslanec SR vo Vatikáne a predseda Konfederácie politických väzňov Slovenska. V rokoch 1942 – 44 počas deportácií Židov A. Neuwirth prišiel o 12-ich príbuzných. Sám však deportovaný nebol, a to na základe prezidentskej výnimky.

Anton Neuwirth vyštudoval Lekársku fakultu UK v Bratislave. Po ukončení štúdia žil 2 roky vo švajčiarskom Zürichu. Napriek možnostiam, ktoré sa mu tam otvárali, sa vrátil na Slovensko, kde ho v roku 1953 odsúdili na 12 rokov väzenia za údajnú „špionáž pre Vatikán“. Na základe všeobecnej amnestie bol v roku 1960 prepustený z väzenia. Po roku 1989 aktívne pôsobil v politike.